

ISSN 2413-4953

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ТРАНЗИТНАЯ
ЭКОНОМИКА

В НОМЕРЕ:

2
2019

ХАЛЫҚТЫҢ ӨЛ-АУҚАТЫН АРТТЫРУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ
ОҒАН ӨСЕР ЕТУШІ ФАКТОРЛАР

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В РК

ҚЕХС (IFRS) 15: САТЫП АЛУШЫЛАРМЕН ЖАСАЛҒАН
КЕЛІСІМДЕРДЕН ТҮСКЕН ТАБЫС

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 10 000 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»:
ИИК KZ90826A1KZTD2020958, КБЕ 19
в Филиале АО «АТФ Банк» г. Алматы:
БИК ALMNKZKA, БИН 721019401132

Условия подписки и размещение статьи:

Обращаться в редакцию по адресу:

050050, г. Алматы, ул. Сатпаева, д. 30а, офис 62

Сайт: www.tranzek.kz

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков

(Казахстан)

Жанар Аубакирова

(Казахстан)

Валентина Бондаренко

(Россия)

Асан Сатмурзаев

(Казахстан)

Петя Колева

(Франция)

Айгуль Садвакасова

(Казахстан)

Ерканат Темирханов

(Казахстан)

Жангельды Шимшиков

(Казахстан)

Раушан Азбергенова

(Казахстан)

Салима Барышева

(Казахстан)

Журнал

зарегистрирован

в Министерстве

связи и информации

Республики Казахстан

Свидетельство

№ 14503-Ж

СО Д Е Р Ж А Н И Е

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Искаков Ұ.М., Мукашева А.С.
Халықтың әл-ауқатын арттыру маңыздылығы және оған әсер етуші факторлар..... 4

Берстембаева Р.К.
Проблемы формирования местных бюджетов в РК..... 13

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ
ИНТЕГРАЦИЯ

Асылбеков А.П., Калиева Д.
Оценка возможной финансовой несостоятельности и банкротства компании..... 27

Алиева Б.М., Каирбаев Д.Р.
Риск-менеджмент в экономической деятельности компании..... 37

Қожахметов А.Ж.
Компания құны көрсеткіштері негізінде бірігу/ жұтылу мәмілесін бағалау..... 43

Kuanova L.A.
The influence of the Fintech industry on the development of Islamic finance in the global economy..... 52

Жантаева А.А., Саткеева А.С., Тулепбергенова А.М., Туран А.Б.
ҚЕХС (IFRS) 15: сатып алушылармен жасалған келісімдерден түскен табыс..... 59

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет.

Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции.

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050050, г. Алматы,
ул. Сатпаева, д. 30а,
офис 62

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

www.tranzek.kz
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail..ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2019

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА

Бердимурат Н., Оразбекқызы Г.
Мемлекеттік мекемелер қаражаттарының
ішкі бақылауының түрлері мен бағыттары 67

Liu Wei
Банковская система Казахстана: состоя-
ние и перспективы развития..... 77

Альтаев Н.Б.
Промышленность в Казахстане: законода-
тельные аспекты регулирования..... 84

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Тлеужанова Д.А., Камалова Д.Б.
Қазақстан Республикасындағы иннова-
циялық қызмет жағдайы және перспекти-
алары..... 93

Daribayeva M.Zh., Zhang Yi.
Planning the economic risks of agribusiness
organizations..... 102

Әбдрахман А.Б., Тышхан К.
Қазақ дүниетанымы..... 109

Егізбаева Ә.М.
Қазақ тілі – ұлтымыздың жаны..... 112

Сведения об авторах..... 112

Информация о членах редакционной кол-
легии..... 115

Требования к содержанию
и оформлению статей

МРНТИ 06.58.55

Ұ.М. Искаков¹, экономика ғылымдарының докторы, профессор
А.С. Мукашева², магистрант

¹ «Нархоз» университеті АҚ, Алматы қ., Қазақстан

² Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

ХАЛЫҚТЫҢ ӘЛ-АУҚАТЫН АРТТЫРУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОҒАН ӘСЕР ЕТУШІ ФАКТОРЛАР

Түйіндеме. Әл-ауқат деңгейін арттыру – экономиканың даму нәтижесі, кәсіпкерліктің дамуын ынталандыратын және тұтастай алғанда қоғамның әл-ауқатының деңгейін арттыруға әкелетін тұтынушылық сұраныстың өсу факторы. Мақалада әл-ауқат ұғымына теориялық түсіндірмелер және оны арттырудың маңыздылығы қарастырылады. Сонымен қатар халықтың әл-ауқатына әсер ететін негізгі факторлар анықталып, олардың негізгі сипаттамалары берілді. Әл-ауқаттың екі дәрежесі – байлық пен кедейшілік, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық теңсіздік осы категориялардың дамуына себепші болатын фактор ретінде қарастырылған. Бұл мақалада әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктің негізгі факторлары айқындалған, әсер ету саласына қарай экономикалық, әлеуметтік, географиялық, саяси, демографиялық, психологиялық деңгейлеріне қарай макродеңгей, микродеңгей, жеке деңгейге қарай толық жіктелінген. Әл-ауқаттың төмен деңгейінде орын алған қауіп-қатерлер егжей-тегжейлі сипатталады. Халықтың әл-ауқатын арттыру жүйесінде категориялық аппараттың өзара байланысын орнату халықтың әл-ауқатының тұжырымдамасын толықтыруға мүмкіндік берді. Қазіргі кезеңде Қазақстандағы халықтың әл-ауқатының төмендеуінің негізгі қауіп-қатерлері анықталды. Мақалада халықтың әл-ауқатын арттыру мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатын жетілдірудің мақсатты бағыты болуы тиіс деген қорытынды жасалды. Мақаланың негізгі тұжырымдары әл-ауқаттың категориялық аппаратын одан әрі зерттеу, сондай-ақ оны арттыру тетіктерін жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Түйінді сөздер: әл-ауқат, әл-ауқат элементтері, даму стратегиясы, ынталандыру, әл-ауқаттың объектілері мен субъектілері.

Кіріспе. Экономикалық теорияны ғылым ретінде қалыптастырудың басынан бастап әл-ауқат мәселелерін зерттеуге көп көңіл бөлінді. Әл-ауқат экономикасы неоклассикалық бағыттың өзіндік ішкі саласы ретінде пайда болды. Оның пайда болуына А. Смит, Д. Риккардо, К. Маркс, Л. Вальрастың еңбектері негіз болды.

Әл-ауқат байлықты қамтамасыз ететін және кедейлікті азайтуға ықпал ететін, халықтың және мемлекеттің әл-ауқатының өсуін құрайтын жеке және қоғамдық мүдделердің өзара іс-қимылы.

Азаматтардың жалпыға ортақ әл-ауқатына қол жеткізу, кедейлікті еңсеру қазіргі заманғы мемлекеттердің даму стратегиясында үлкен маңызға ие. Әрбір жеке адам, әрбір қоғам, әрбір мемлекет халықтың әл-ауқатына қол жеткізуге, оны арттыруға ұмтылады. Әл-ауқат деңгейін арттыру – экономиканың даму нәтижесі, кәсіпкерліктің дамуын ынталандыратын және тұтастай алғанда қоғамның әл-ауқатының деңгейін арттыруға әкелетін тұтынушылық сұраныстың өсу факторы.

Халықтың әл-ауқатының деңгейіне байланысты мәселелерді зерттеу өзекті болып табылады. Тақырыпты зерттеу өзектілігі халықтың әл-ауқатының төмендеуіне себепші болған факторларды анықтауға негізделген. Сондықтан, ең алдымен, оның арнайы ерекшеліктерін ескере отырып қарастыру және зерттеу қажет. Сонымен қатар, осы тақырыптың маңыздылығы, нарықтық қатынастардың дамуы мен әлеуметтік-экономикалық саладағы қайта құрулар кезінде халықтың экономикалық және әлеуметтік жағдайлары айтарлықтай рөлге ие бола алатындығымен де арта түседі.

Н.Ә. Назарбаев өзінің 2018 жылғы 5 қазандағы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауында «Қазақстандықтардың әл-ауқаты, ең алдымен, табыстарының тұрақты өсімі мен тұрмыс сапасына байланысты» деп атап көрсетті [1].

Ұлттың әл-ауқаты ұғымының мәніне кеңірек көзқарас жасау қажеттігіне, оған тек табыс қана емес, сонымен қатар негізгі өмірлік игіліктермен қамтамасыз етілуіне, еңбек жағдайын жақсартуға және т.б. назар аударды. Қазақстандықтардың әл-ауқаты экономикалық құлдырау үрдістерін еңсеру мен серпінді экономикалық өсуге бастамашылық жасауға байланысты.

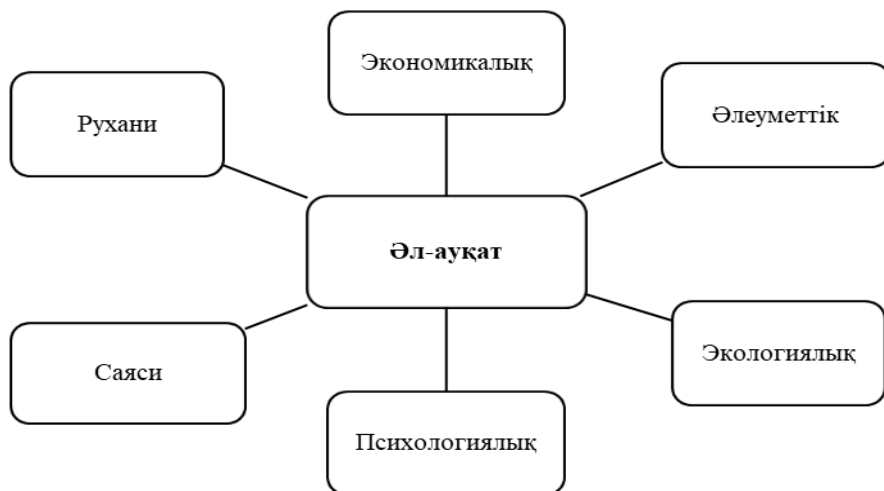
Сараптамалық бөлім. Қазіргі уақытта материалдық және рухани сәлалар тұрғысынан әл-ауқатты қарайтын тәсіл барынша дамыды. Осыған байланысты әл-ауқатты адамның өмір сүру деңгейін анықтайтын сандық экономикалық көрсеткіштердің жиынтығын ғана емес, оның өз өмірінің сапасына қанағаттануын айқындайтын сапалық сипаттамаларын да қамтитын әлеуметтік-экономикалық категория ретінде түсіндіруге болады. Әл-ауқат құрамдас бөліктер жүйесін қамтиды: кірістер мен тұтыну; мемлекеттік әлеуметтік кепілдіктер мен ақылы қызметтер, әлеуметтік қамсыздандыру мен әлеуметтік қорғау. Оны әл-ауқат объектілерінің, әл-ауқат субъектілерінің өзара байланысында және олардың арасындағы қарым-қатынастар сипатында көрсетуге болады.

Әл-ауқат объектілері болып экономикалық игіліктер: киім, тамақ өнімдері, білім беру, денсаулық сақтау және т.б., экономикалық емес: күн сәулесі, су, ауа, қоғамның басқа мүшелерімен қарым-қатынас, қолайлы экономикалық климатқа қол жеткізу және т.б., материалдық игіліктер (азық-түлік, киім, жиһаз, техника және т.б.) және материалдық емес игіліктер (білім, оқу, ақпарат және т.б.), ұжымдық, аралас, қоғамдық игіліктер болып табылады. Әл-ауқат субъектілері жекелеген индивидтар, үй шаруашылығы, әлеуметтік топтар, тұтастай алғанда халық (қоғам) болып былады. Әл-ауқат субъектілері игіліктерді тұтынушылар ғана емес, оларды құру, бөлу және алмасу процесіне де қатысады. Әл-ауқат проблемасы

екі жақты мәселені шешуге негізделеді – экономикалық ресурстардың барлық түрлерін тиімді пайдалану және қоғамда әділдікті сақтау кезінде халықтың қажеттіліктерін қанағаттандырудың барынша мүмкін болатын деңгейіне қол жеткізу [2].

Халықтың әл-ауқатын ұдайы өндіру циклінің барлық фазаларымен және материалдық және материалдық емес игіліктер мен қызметтерді өндіру, бөлу, айырбастау және тұтыну процесінде туындайтын қоғамдық қатынастар кешенімен өзара байланыста қарау қажет.

Әл-ауқаттылық ұғымының алуан түрлілігін зерттеу оның негізгі құрауыштарын анықтауға мүмкіндік береді (1-сурет).

Сурет 1 – Әл-ауқаттың негізгі элементтері

Ескерту: қолданылған әдебиет негізінде автормен құрастырылған [3]

Нәтижелері мен талқылаулар. Мақалада факторлық талдау қолданылды. Әл-ауқатты арттыруға әсер ететін және халықтың әлеуметтік-экономикалық саралануының негізгі факторлары қарастырылған.

Әл-ауқатқа әсер ететін басты факторлардың бірі – халықтың табыс деңгейі болып табылады. Сондай-ақ, білім беру деңгейі мен сапасы да маңызды болып табылады. Білім беру сапасы әрбір тұлғаның өндірістік-нарықтық қатынастардың субъектісі ретінде тауарына және қызметкер өндіретін тауарлардың бәсекеге қабілеттілігінің маңызды факторына айналады. Келесі фактор – географиялық. Әл-ауқат деңгейі оған да байланысты. Бұл елдің әр түрлі өңірлері мен аудандарындағы тұрғындардың жерлері мен жағдайлары, тиісінше табыс деңгейі, табиғи-климаттық жағдайлар, халық тұтынуы, күнкөріс минимумы және т.с.с. бірдей еместігіне байланысты. Тағы бір маңызды фактор – демографиялық. Қоғамның демографиялық ахуалы өндірістік және әлеуметтік саясаттың маңызды бағыты болып табылады. Ұлт денсаулығы азаматтардың жеке әл-ауқатына, қоршаған ортаның сапасына, жеке және ұжымдық қауіпсіздігіне тікелей байланысты. Халықтың әл-ауқатына әсер ететін факторларды төмендегідей біріктіріп бөліп көрсетуге болады.

Кесте 1 – Халықтың әл-ауқатының негізгі факторлары

Жіктеу белгісі	Фактордың атауы	Негізгі сипаттамалары
Қалыптасу саласы бойынша	Экономикалық	Өндірістің даму деңгейі, экономикалық өсу және даму деңгейі, игіліктерді бөлу сипаты, халық табысының деңгейі, инфляция
	Әлеуметтік	Қоғамның әлеуметтік құрылымы, халықтың ұлттық ерекшеліктері, тұтынушылық артықшылықтар
	Демографиялық	Халықтың саны, жыныстық-жас құрамы, отбасы көлемі мен құрамы
	Ғылыми-техникалық және инновациялық	ҒТП жетістіктері, Ғылыми-техникалық даму деңгейі, ғылыми-зерттеу эзирлемелерінің көлемі, инновациялар мен ақпараттық технологияларды енгізу дәрежесі, ғылыми-техникалық қызмет, инновациялар, Ақпараттық технологиялар нәтижелерінің қол жетімділік деңгейі
	Саяси	Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының сипаты, мемлекеттің әлеуметтік салаға арналған шығындары
	Экологиялық	Қоршаған ортаның ластану деңгейі, табиғатты пайдалануды реттеу тетіктері, табиғатты және қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету
	Табиғи-географиялық және климаттық	Аумақтың табиғи-географиялық орналасуының ерекшеліктері, табиғи ресурстардың болуы, геосаяси орналасуының ерекшеліктері, климаттық аймақтың ерекшеліктері
Әсер ету сипаты бойынша	тікелей	Кірістер деңгейі, өндірілетін игіліктер саны, өндірістің даму деңгейі, кірістерді бөлу сипаты, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясаты
	Жанама	Тұтынушылардың қалауы
Әсер ету бағыты бойынша	Өндірістік	Өндірістің даму деңгейі
	Тұтыну	Тұтынушылардың саны, олардың ерекшеліктері, табыс деңгейі
Өлшеу мүмкіндігі бойынша	Сандық	Кірістер деңгейі, демографиялық көрсеткіштер, өндіріс көлемі, баға деңгейі
	Сапалы	Қоғамның әлеуметтік құрылымы, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясаты, өндірістік күштердің жағдайы
Тәуелділік нысаны бойынша	Тікелей	Табыс деңгейі, еңбек өнімділігі, халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, табысты бөлу әділдігі, денсаулық сақтау, білім беру, ақпараттық технологиялар қолжетімділігінің деңгейі
	Кері	Халықтың әлеуметтік-экономикалық теңсіздігі, инфляция, жұмыссыздық
Ескерту: қолданылған әдебиет негізінде автормен құрастырылған [4]		

Әл-ауқат дәрежесі екі санаттан тұрады: байлық пен кедейлік. Сондықтан халықтың байлығы мен кедейлігін зерттемей, әл-ауқат сияқты экономикалық санатты қарастыру мүмкін емес. Кедейшілік пен байлық әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктің көрінуімен байланысты, оның дәрежесі де мемлекеттің әл-ауқатының деңгейін сипаттай алады. Әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті табыстың деңгейі мен саралануы, сондай-ақ халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасы сияқты халықтың әл-ауқатының көрсеткіштерімен бірге қараған жөн.

Әлеуметтік-экономикалық теңсіздік деп адамдар, отбасылар, әлеуметтік топтар арасындағы материалдық игіліктермен қамтамасыз етудегі айырмашылықтар, өздерінің қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндіктері түсініледі, олардың негізінде табыстарды саралау жатыр.

Қоғам мүшелері арасындағы әлеуметтік-экономикалық алшақтықтың ұлғаюы тең емес сипаттағы әлеуметтік алмасуларға байланысты. Теңсіздіктің рұқсат етілген дәрежесінен асып түсетін жағдайдың болуы қоғамның жекелеген топтарының өмір сүру деңгейіндегі үлкен айырмашылықтарға алып келеді. Бұл әлеуметтік шиеленістің туындауына алып келеді, әлеуметтік қақтығыстардың пайда болуы мен дамуының детерминанты, қоғамдық жүйе тұрақтылығының бұзылуы болып табылады, яғни ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі жағдайды нашарлатады [5].

Әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктің пайда болу тарихы көбінесе алғашқы қауымдық құрылыстың жоғалуымен, қоғамның дамуымен, алғашқы экономикалық қатынастардың пайда болуымен байланысты. Әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті тудыратын факторлардың алуан түрлілігін 2-суретте және 3-кестеде топтар түрінде ұсынуға болады.

Сурет 2 – Халықтың әлеуметтік-экономикалық саралануының негізгі факторы

Ескерту: қолданылған әдебиет негізінде автормен құрастырылған [5]

Әлеуметтік-экономикалық теңсіздік адамдар мен әлеуметтік топтардың материалдық игіліктермен қамтамасыз етудегі және өз қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндіктерінің айырмашылықтары ретінде айқындалады, осының негізінде халықтың табысын саралау жатыр. Халықтың теңсіздік дәрежесі экономикалық, саяси, әлеуметтік, демографиялық, рафиялық, психологиялық және басқа да факторлардың кешенді өзара іс-

қимылының нәтижесі болып табылады. Барлық осы факторлар өзара байланысты және өзара тәуелді.

Әлбетте, қалыпты және артық теңсіздіктер бірқатар себептердің салдары ғана емес, өңірлердің дамуына өздері ықпал етеді. Ең алдымен, олар халықтың өмір сүру деңгейі мен әл-ауқатына, сондай-ақ адам капиталының сапасына әсер етеді. Артық теңсіздік қажетті білім алу, денсаулықты сақтау, өмірден қанағаттануды алу үшін мүмкіндіктерді азайтады. Ол еңбекке ынталандыруды бұзады және оның өнімділігін төмендетеді. Бұл тиісті өңірлерде нақты табыстардың төмен деңгейін консервациялауға ықпал етеді, бұл алынған тәуелділікке сәйкес артық теңсіздікті қолдайды. Осылайша, кедейшіліктің шектеулі шеңбері жасалады және жаңғыртылады [6].

Теңсіздікті қалыпты және артық деп бөлу маңызды мәнге ие. Қалыпты теңсіздік экономикалық процестерге белсенді тартылған халықтың жіктері арасында табыстардың бөлінуімен және макроэкономикалық өзгерістерге елеулі әсер етпейтін (ең болмағанда, қысқа мерзімді аспектіде) халықтың сол жіктерінің төмен табыстарымен негізделген артық теңсіздік сипатталады. Оларға әлеуметтік трансферттер мен үй өндірісі есебінен өмір сүретін не депрессия жағдайындағы немесе қалыптасқан жағдайларда жеткіліксіз болып табылатын мемлекеттік қаржыландыруға тәуелді экономика секторларында жұмыс істейтін халықтың топтары жатады. Бұл ретте артық теңсіздік жалпы теңсіздік қалыпты теңсіздіктен асып кетуімен сипатталады. Ол қоғамның халықтың барлық еңбекке қабілетті топтарының экономикалық әлеуетін тең дәрежеде пайдалануға және әлеуметтік қолдауға мұқтаж халық топтарының қолайлы өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуге қабілетсіздігін көрсетеді. Қалыпты теңсіздік экономикадағы процестермен тікелей байланысты, ал артық теңсіздік олармен жанама ғана байланысты – ол қоғамның кедейлікке төзімділігіне және институционалдық жағдайларға байланысты.

Қалыпты теңсіздік тек жол беруге ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік жағынан ол экономикалық динамиканың қуатты ынталандыруын жасайды және сонымен бірге қоғамның әлеуметтік және саяси тұрақтылығына нұқсан келтірмейді. Артық теңсіздік экономикалық өсуді тежейді және әлеуметтік-саяси тұрақтылыққа қауіп төндіреді.

Халықтың әл-ауқатының төмен деңгейі мемлекет тұрақтылығына қауіп төндіреді:

– әлеуметтік-саяси қатерлер (әлеуметтік қайшылықтардың шиеленісуі, қылмыстың өсуі, билікке наразылықтың артуы, төңкерістер қаупі);

– экономикалық қауіптер (экономикалық өсудің баяулауы, экономикалық белсенділіктің, халықтың төмендеуі, әлеуметтік бағдарламаларға бюджеттік шығыстардың өсуі);

– демографиялық қауіптер (өмір сүру ұзақтығының төмендеуі және бала туудың азаюы, халықтың білім беру деңгейінің нашарлауы есебінен халық санының төмендеуі);

– ақпараттық-технологиялық қауіптер (технологиялардың даму және таралу деңгейін төмендету, халықтың бір бөлігінің ақпарат пен технологияларға қол жеткізуінің қиындықтарына байланысты электрондық-цифрлық және ақпараттық теңсіздікті дамыту).

Кесте 3 – Халықтың әл-ауқатының төмен деңгейінен мемлекетте туындайтын қауіп-қатерлер

Қауіп-қатерлер	Қауіп-қатердің сипаттамасы
Қоғамдағы тұрақсыздық, әлеуметтік шиеленіс	Әлеуметтік қақтығыстардың, төңкерістердің ықтималдығы, қылмыстың өсуі
Демографиялық жағдайдың нашарлауы	Кедейшілік пен кедейшіліктің пайда болуына әкелетін артық әлеуметтік-экономикалық теңсіздік бала тууға кері әсер етеді және халықтың өлім-жітімін арттырады, халықтың өмір сүру ұзақтығын төмендетеді, жұмыс істейтіндер санының зейнеткерлер санына арақатынасын азайтады
Жеткіліксіз экономикалық өсу, ЖӨӨ, ЖІӨ, ЖҰӨ сияқты әлеуетті мүмкін көрсеткіштердің төмендеуі	Әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктің дәрежесі (Джинни коэффициенті) мен ЖІӨ арасындағы тікелей өзара байланыс жоқ, бұл ретте адам дамуының индексіне теріс әсер ету арқылы теңсіздіктің жоғары дәрежесі ЖІӨ-нің арақатынасына және адам дамуының индексіне байланысты ЖІӨ-ге әсер ететін болады
Адами капиталдың әлеуетті даму деңгейін төмендету	Әлеуметтік-экономикалық теңсіздік пен кедейшілік жоғары болған сайын, білім деңгейі, денсаулық сақтау бойынша қызметтердің қолжетімділігі, тамақ өнімдерін тұтынудың халықтың медициналық нормаларына сәйкес келмеуі, бұл денсаулық деңгейіне теріс әсер етеді; кедейшілік деңгейінде немесе кедейшілік шегінен тыс болған азаматтар тежелу, бәсеңдеу, ессіздік, көңілсіздік сезімін сезінуі мүмкін, бұл олардың қалыптасқан жағдайдан шығу ниетін, әлеуметтік маңызы бар аурулардың дамуын төмендетуі мүмкін
Орта сынып санының аздығы	Орта сынып-мемлекеттің тұрақтылығы негіздерінің бірі, бұл оның зияткерлік құндылығында, салық төлеу тұрғысынан экономикалық пайдалылығында, мемлекеттегі прогресс пен дамуға, шағын кәсіпкерлікті дамытуға және т.б. ықпал етуде
Шағын инвестициялық, инновациялық белсенділік	Халықтың көп бөлігі кедейлерге жататын жағдайды туындататын теңсіздіктің жоғары дәрежесі мемлекеттің әлеуетті инвестициялық, инновациялық ғылыми әлеуеттеріне теріс әсер етеді
Ескерту: қолданылған әдебиет негізінде автормен құрастырылған [5]	

Әл-ауқатқа теріс әсер ететін құбылыстардың арасында артық әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті, мемлекеттің тиімсіз әлеуметтік саясатын ерекшелік көрсетеміз. Мемлекет саясаты азаматтардың барлық көріністерінде оның әл-ауқатын арттыруға, яғни осы теріс категориялар мен олардың салдарларын еңсеруге бағытталуы тиіс [7].

Қорытынды. Қазақстандағы халықтың әл-ауқатына келесідей өзекті қауіптерді атап өтуге болады: инфляцияның өсуі; теңге бағамының төмендеуі; мұнай құнының төмендеуі; жұмыссыздықтың өсуі.

Әлеуметтік-экономикалық теңсіздіктің жоғары деңгейі, табыстарды әділетсіз бөлу және кедейшілік экономикалық және демографиялық үрдістерге теріс әсер етеді, адам әлеуетін дамытуға және тұрақты экономикалық өсуге елеулі кедергі болып табылады, мемлекеттің дамуын шектеуші болады, қоғамдық қайшылықтарды туындатады және ушықтырады.

Артық әлеуметтік-экономикалық теңсіздік қайыршылық пен кедейлік сияқты жағымсыз құбылыстардың пайда болуына ықпал ететін мемлекет тіршілігінің аса маңызды қауіптерінің бірі болып табылады.

Халықтың әл-ауқатын арттыру жүйесіндегі категориялық аппараттың өзара байланысын белгілеу халықтың әл-ауқатының ұғымын мынадай түсіндірумен толықтыруға мүмкіндік береді: «әл-ауқат – бұл оңтайлы мем-

лекеттік саясат есебінен қол жеткізілген, халықтың қажеттіліктерін қалыпты қанағаттандыру үшін қоғам дамуының қазіргі заманғы жағдайларына барабар жағдай жасайтын, артық, әділетсіз теңсіздіктің болмауымен, кедейліктің азаюымен сипатталатын тұрақты жағдай».

Мемлекеттің экономиканы реттеуге араласуына байланысты әртүрлі көзқарастар бар. Бұл ретте кедейлікті еңсеру, әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті реттеу мемлекеттің араласуынсыз мүмкін емес екендігі айқын болып табылады. Сондықтан мемлекет таңдаған әлеуметтік-экономикалық саясаттың бағыттары артық теңсіздікті жоюға, халықтың осал топтарын қолдауға және бейімдеуге бағытталуы тиіс.

Мемлекет тұрғындарының оңтайлы әл-ауқатына қол жеткізу нарықтық экономиканы реттеуге, әлеуметтік-экономикалық саясатты іске асыруға, әлеуметтік бағдарламаларды қолдануға мемлекеттің араласуынсыз мүмкін емес. Осылайша, халықтың әл-ауқатын арттыру мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатын және оның қызметінің басқа да салаларын жетілдірудің мақсатты бағыты болып табылуы тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауы, 2018 жылғы 5 қазан
2. Гатауллин Р.Ф., Юлдашева Г. Р. Благосостояние населения: закономерности и динамика // Вестник ВЭГУ. – 2008. – № 2 (34) . – 7-17 бб.
3. Прохорова О.В. Факторы роста общественного благосостояния // Вопросы экономики и управления. – 2016. – № 5.1. – 133-136 бб.
4. Дорош А.А. Общественное благосостояние как фактор формирования новой экономики // Автореферат диссертации. – 2010, – 176.
5. Климонова А.Н. Благосостояние населения как целевой ориентир деятельности государства: сущность, элементы, факторы благосостояния // Социально-экономические явления и процессы. – 2016. Т. 11. № 12. – С. 60-67.
6. George J. Borjas. Does welfare reduce poverty? // Research in Economics. – 2016. –№ 7 (1), pp. 143-157.
7. Кижикина В.В. Благосостояние населения и экономический рост: теоретический аспект // Вестник Томского университета Серия Экономика. – 2012. – № 1 (17).

У.М. Искаков¹, доктор экономических наук, профессор
А.С. Мукашева², магистрант

¹ АО университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

² Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Важность повышения благосостояния населения и факторы, влияющие на него

Аннотация. Повышение уровня благосостояния – результат развития экономики, фактор роста потребительского спроса, стимулирующий развитие предпринимательства и приводящий к повышению уровня благосостояния общества в целом. В статье рассматриваются теоретические трактовки к понятию благосостояния и важность его повышения. Кроме того, определены основные факторы,

влияющие на благосостояние населения, даны их основные характеристики. Две степени благосостояния – богатство и бедность, а также социально-экономическое неравенство рассматриваются как фактор, способствующий развитию этих категорий. В данной статье определены основные факторы социально-экономического неравенства, полностью классифицированы в зависимости от сферы воздействия на макроуровень, микроуровень, индивидуальный уровень в зависимости от экономического, социального, географического, политического, демографического, психологического уровней. Подробно описываются риски, произошедшие на низком уровне благосостояния. Установление взаимосвязи категориального аппарата в системе повышения благосостояния населения позволило дополнить концепцию благосостояния населения. На современном этапе выявлены основные угрозы снижения благосостояния населения в Казахстане. В статье сделан вывод, что повышение благосостояния населения должно стать левым направлением совершенствования социально-экономической политики государства. Основные выводы статьи могут быть использованы для дальнейшего изучения категориального аппарата благосостояния, а также выработки предложений по совершенствованию механизмов его повышения.

Ключевые слова: благосостояние, элементы благосостояния, стратегия развития, стимулирование, объекты и субъекты благосостояния.

U.V. Iskakov¹, Doctor of Economics, Professor

A.S. Mukasheva², undergraduate

¹ JSC «Narxoz», University, Almaty, Kazakhstan

² Kazakh national University. Al-Farabi, Kazakhstan, Almaty

The importance of improving the welfare of the population and the factors affecting it

Abstract. The increase in the level of welfare is the result of economic development, a factor of growth in consumer demand, stimulating the development of entrepreneurship and leading to an increase in the level of welfare of society as a whole. The article deals with theoretical comments on the concept of welfare and the importance of its improvement. In addition, the main factors affecting the welfare of the population are identified, their main characteristics are given. Two levels of well-being-wealth and poverty, as well as socio-economic inequality-are seen as contributing factors to the development of these categories. This article identifies the main factors of socio-economic inequality, fully classified depending on the scope of impact on the macro level, micro level, individual level, depending on the economic, social, geographical, political, demographic, psychological levels. The risks that have occurred at a low level of welfare are described in detail. The establishment of the relationship of the categorical apparatus in the system of improving the welfare of the population allowed to Supplement the concept of the welfare of the population. At the present stage, the main threats to the welfare of the population in Kazakhstan are identified. The article concludes that improving the welfare of the population should be the target direction of improving the socio-economic policy of the state. The main conclusions of the article can be used to further study the categorical apparatus of well-being, as well as to develop proposals for improving the mechanisms of its improvement.

Keywords: welfare, elements of welfare, development strategy, stimulation, objects and subjects of welfare.

Р.К. Берстембаева, кандидат экономических наук,
доцент кафедры «Финансы»
Казахский университет экономики, финансов и международной
торговли, г. Нур-Султан, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В РК

Аннотация. Местные бюджеты являются основой деятельности местных органов власти. Они играют большую роль в финансировании социальных расходов, содержании региональной экономики и инфраструктуры, общественного транспорта. Процесс их формирования определяет возможности местных властей в решении региональных проблем. Уровень их самостоятельности зависит от финансовых возможностей. Анализ показал низкий уровень самостоятельности местных органов власти. В статье рассмотрены процессы формирования и расходования средств местных бюджетов. Автор проанализировал структуру и динамику доходов. В структуре доходов роль налогов невелика. С каждым годом растёт помощь из республиканского бюджета в виде трансфертов. Автор критически оценивает механизм распределения налогов между уровнями бюджетной системы в Казахстане. В местные бюджеты поступают индивидуальный подоходный налог, социальный налог, налоги на собственность, объёмы которых незначительны.

Механизм регулирования межбюджетных отношений нуждается в корректировке. Автор выступает за усиление самостоятельности местных властей. Для этого необходимо расширить их финансовые полномочия и усилить ответственность. В числе проблем формирования доходов отмечены недостаточность собственных источников доходов, зависимость от трансфертов из республиканского бюджета. В целях решения названных проблем предложен ряд рекомендаций, направленных на укрепление доходов местных бюджетов, повышение эффективности расходов бюджетных средств и качество регулирования межбюджетных отношений.

Ключевые слова: налоги, доходы, трансферты, межбюджетные отношения, расходы, финансовая децентрализация.

Введение. Современные реалии предъявляют качественно новые требования к формированию и исполнению местных бюджетов. Эффективный механизм межбюджетного выравнивания, прежде всего, предполагает чёткое разграничение доходных и расходных полномочий каждого уровня государственного управления и ответственность всех участников бюджетных отношений.

Местные органы власти в идеале должны располагать доходами, достаточными для выполнения своих функций. Между тем, как показывает практика межбюджетных отношений в Казахстане и за рубежом, местные власти не имеют достаточного уровня доходов. В связи с чем в каждой стране применяются меры по вертикальному и горизонтальному выравниванию.

В настоящее время имеется ряд проблемных вопросов в вопросах организации и осуществления местного самоуправления. Как известно, в развитых странах мира местное самоуправление создавалось в несколько этапов, и этот процесс носил исторически длительный характер. В Казахстане также прорабатываются подходы к решению проблем местного самоуправления и фундаментальный вопрос упирается в определение параметров модели местного самоуправления, которая бы соответствовала условиям и реалиям нашей страны [1].

Поиск эффективной модели межбюджетного регулирования предполагает объективную оценку действующей практики формирования и расходования средств местных бюджетов.

Бюджеты местных органов власти являются основой регионального развития и территориальных финансов. Они призваны быть основным показателем эффективности экономики региона. Используя средства местных бюджетов, региональные власти призваны обеспечить должным образом территориальное развитие, содержание объектов экономической, социальной, транспортной инфраструктуры. Это определяет содержание и значимость программ и концепций регионального развития, призванных обеспечить комплексное развитие территорий, нивелировать диспропорции регионального развития.

В результате реформ, проводимых в бюджетной системе Республики Казахстан, сформировалась система межбюджетных отношений, получившая неоднозначные оценки. С одной стороны, она достаточно стабильна и предсказуема. С другой, подвержена критике за недостаточность собственных доходных источников, усиливающиеся диспропорции регионального развития, отсутствие стимулов для местных органов власти для формирования собственной доходной базы.

Действующий механизм межбюджетных отношений не стимулирует укрепление налоговой базы местных бюджетов и бюджетное выравнивание по регионам. Как показала практика, механизм использования трансфертов привёл к централизации налоговых поступлений в республиканский бюджет и их перераспределению в разрезе регионов по усмотрению центрального уполномоченного органа [2; 203].

Разработка механизма выравнивания территорий является не просто экономической, но и политической задачей, требующей согласования и учёта интересов как бедных, так и богатых регионов [3; 138].

Сегодня функции и полномочия государства в целом и между его уровнями, различными органами одного и того же уровня носят размытый характер, число задач и функций имеет расширительную тенденцию в силу увеличения явного и неявного государственного вмешательства в экономику, социальную сферу [4].

В этой связи, необходима комплексная и объективная оценка структуры и динамики доходов и расходов местных бюджетов, анализ процессов формирования и исполнения бюджетов в разрезе регионов, исследование роли местных бюджетов в социально-экономической жизни общества.

Экспериментальная часть. Анализ развития бюджетного законодательства, регламентирующего разграничение предметов ведения и компетенций центрального правительства и местных исполнительных органов в Казахстане показал, что процесс децентрализация усложняется в силу фак-

торов макроэкономической нестабильности, снижения деловой активности предпринимательского сектора, падения спроса населения. Поэтому в посткризисном периоде бюджетная система страны нацелена на создание условий для обеспечения равного доступа к государственным услугам всех граждан, независимо от проживания. Это предполагает создание условий для развития предпринимательства, роста налоговых доходов бюджетов всех уровней, контроля за эффективным расходованием бюджетных средств.

В Казахстане бюджетное законодательство чётко регламентирует порядок формирования бюджетов каждого уровня государственного управления. Каждый доходный источник закреплен за соответствующим бюджетом.

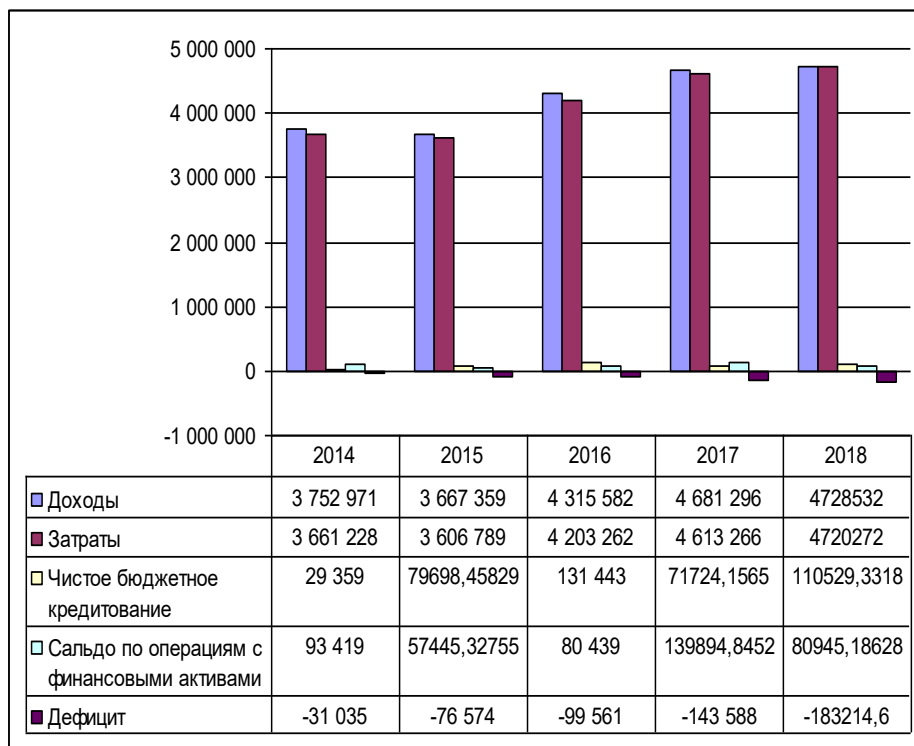

Рисунок 1 – Доходы, затраты и дефицит местных бюджетов за 2014-2018 годы (в млн тенге)

Примечание: по данным Министерства финансов РК

Расходные полномочия также разграничены. За республиканским бюджетом закреплены расходы, имеющие общенациональное значение: стратегические направления экономики, оборона, общественный порядок и безопасность. Из социального блока за счёт средств республиканского бюджета финансируются государственные программы, имеющие приоритетное общегосударственное значение, а также финансирование бюджетных инвестиционных проектов и программ в образовании и здравоохранении.

Механизм формирования собственных финансовых доходов региональных бюджетов представляет собой систему установленных государством форм, видов и методов организации бюджетно-налоговых отношений, которая характеризуется двумя взаимосвязанными аспектами:

- во-первых, распределением доходных источников по уровням бюджетной системы;
- во-вторых, определением полномочий, в пределах которых национальное правительство может определять собственные доходы.

Анализ формирования местных бюджетов в Республики Казахстан за 2014-2018 годы показывает их хроническую дефицитность (в соответствии с рисунком 1).

Как показали расчёты, темп роста доходов и затрат местных бюджетов составил 26% и 28,9% соответственно. В то же время, уровень бюджетного дефицита вырос почти в 6 раз. Это связано с тем, что в данный период объёмы выданных кредитов существенно превысили суммы их погашения. В 2017 году объём выданных кредитов составил 109 492 млн тенге, в то время как погашение – 37 768 млн тенге [5]. Подобная динамика наблюдается в течение всего анализируемого периода. Кроме того, в данный период были приобретены финансовые активы на существенные суммы, а поступления от их продажи были минимальными. Так, в 2017 году было приобретено финансовых активов на сумму 143 645 млн тенге, а поступления от их продажи составили всего 3 750 млн тенге.

В соответствии с Бюджетным кодексом РК, структура местных бюджетов включает 6 разделов. Рассмотрим основные показатели исполнения местных бюджетов по республике в целом.

Таблица 1 – Исполнение местных бюджетов РК за 2014-2018 годы, млн тг

№	Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018
1.	Доходы	3 752 971	3 667 359	4 315 582	4 681 296	4 728 532
2.	Затраты	3 661 228	3 606 789	4 203 262	4 613 266	4 720 272
3.	Чистое бюджетное кредитование	29 359	79 698	131 443	71 724	110 529
4.	Сальдо по операциям с финансовыми активами	93 419	79 698	131 443	71 724	80 945
5.	Дефицит (профицит)	- 31 035	- 76 574	- 99 561	- 143 588	-183214,6
	Финансирование дефицита (использование профицита)	31 035	76 574	99 561	143 588	4728532
Примечание: по данным Министерства финансов РК						

Как видно из представленных данных, показатели местных бюджетов характеризуются динамичным ростом. При этом положительным является превышение объёмов доходов над показателями затрат в течение всего анализируемого периода.

В соответствии с Бюджетным кодексом РК, доходы местных бюджетов формируются за счёт налогов и неналоговых поступлений, трансфертов из республиканского бюджета, доходов от продажи основного капитала и поступлений от финансовых активов. Рассмотрим показатели доходов местных бюджетов.

Таблица 2 – Доходы местных бюджетов Республики Казахстан за 2014-2018 годы, млн тенге

№	Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018	2018 в % к 2014
1.	Налоги	1 449 651	1 550 988	1 747 376	1 962 823	2 195 144	151,4
2.	Неналоговые поступления	47 994	62 518	71 620	114 954	74 951	156,2
3.	Поступления от продажи основного капитала	63 363	60 936	52 438	64 306	90 175	142,3
4.	Поступления трансфертов	2 191 963	1 992 917	2 444 149	2 539 214	2 368 262	108,0
	ДОХОДЫ	3 752 971	3 667 359	4 315 582	4 681 296	4 728 532	126,0
Примечание: по данным Министерства финансов РК							

Как видно из представленных данных, в течение анализируемого периода прирост доходов составил 26%. При этом налоговые поступления выросли на 51,4%, неналоговые поступления – на 56,2%, поступления от продажи основного капитала – на 42,3%, а поступления трансфертов – на 8%. Темп роста трансфертов (8%) существенно отстаёт от прироста доходов (26%), налоговых поступлений (51,4%). Несмотря на снижение темпа роста трансфертов, их роль в формировании доходов по-прежнему значительна.

Темп роста налоговых поступлений превысил темп роста доходов. Это, несомненно, является положительным фактом, свидетельствующем об улучшении налогового контроля и налогового администрирования. Неналоговые поступления также стабильно растут в течение всего анализируемого периода.

Таблица 3 – Структура доходов местных бюджетов Республики Казахстан за 2014-2018 годы, в % к итогу

№	Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018
1.	Налоги, %	38,6	42,3	40,5	41,9	46,4
2.	Неналоговые поступления, %	1,3	1,7	1,7	2,5	1,6
3.	Поступления от продажи основного капитала, %	1,7	1,7	1,2	1,4	1,9
4.	Поступления трансфертов, %	58,4	54,3	56,6	54,2	50,1
	ДОХОДЫ	100	100	100	100	100
Примечание: по данным Министерства финансов РК						

Налоги, поступающие в местные бюджеты, характеризуются низким уровнем ставок и большим размером уклонений от их уплаты. Поскольку в местные бюджеты поступают преимущественно налоги на собственность, они характеризуются относительно невысокой фискальной значимостью для местных бюджетов. Анализ доходов местных бюджетов будет неполным без оценки структуры источников. В таблице 3 представлены результаты вертикального анализа, позволяющего выявить долю каждого показателя к общей сумме.

Вертикальный анализ доходов местных бюджетов Республики Казахстан позволяет сделать следующие выводы.

Положительной тенденцией является увеличение доли налогов с 38,6% в 2014 году до 46,4% в 2018 году. Удельный вес неналоговых поступлений и поступлений от продажи основного капитала относительно стабилен и составляет в среднем 1,8 и 1,4% соответственно. Наибольшее значение в формировании доходов местных бюджетов по-прежнему играют трансферты из республиканского бюджета, хотя в течение анализируемого периода их доля снизилась с 58,4% в 2014 году до 54,2% в 2017 году и 50,1% в 2018 году.

Рассмотрим роль отдельных налогов в общем объеме налоговых поступлений.

Таблица 4 – Налоговая структура местных бюджетов РК за 2014-2018 гг.

	Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018
1.	Индивидуальный подоходный налог, %	38,1	38,6	39,6	38,2	38,2
2.	Социальный налог, %	29,5	30,0	30,4	29,4	28,2
3.	Акцизы, %	7,0	6,5	7,3	8,9	9,9
4.	Налог на имущество, %	7,2	7,1	6,8	6,40	6,9
5.	Земельный налог, %	5,8	5,9	6,1	6,10	6,3
6.	Налог на транспортные средства, %	7,1	6,7	6,8	5,80	6,1
7.	Прочие	5,3	5,3	3,1	5,20	4,5
8.	ВСЕГО налогов:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Примечание: по данным Министерства финансов Республики Казахстан

Расчёты показали, что наибольшую роль в налоговых поступлениях продолжает играть индивидуальный подоходный налог, доля которого практически стабильна в течение всего анализируемого периода. Доля социального налога также стабильна около 30% в среднем за период. Это связано с тем, что источником уплаты обоих налогов является фонд оплаты труда, отсюда стабильное и значительное поступление этих двух налогов.

Роль налогов на собственность незначительна. Так, доля налога на имущество колеблется от 6,9 до 8,9% от объёма налоговых поступлений в течение всего анализируемого периода. Удельный вес земельного и налога на транспортные средства также невысоки и составляют в среднем 6,9 и 6,1% соответственно. Если анализировать их удельный вес по отношению к общему объёму доходов местных бюджетов, то данный показатель будет совсем мизерным.

Налоги на собственность характеризуются низким уровнем ставок. Они уплачиваются раз в год. Отсюда их незначительная роль в формировании доходов местных бюджетов. Между тем, в развитых странах налоги на собственность играют значительную роль в местных бюджетах. Это связано с различиями в механизме их исчисления и взимания. На наш взгляд, в данном аспекте имеются значительные резервы для роста доходной базы местных бюджетов при изменении действующей практики налогообложения налогов на собственность в Республике Казахстан.

Таблица 5 – Расходы местных бюджетов РК за 2014-2018 годы, млн тенге

№	Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018	2018 в % к 2014
1.	Государственные услуги общего характера	110 988	123 897	156 141	167 061	194 004	174,8
2.	Оборона	19 648	13 493	14 798	25 869	25 819	131,4
3.	Общественный порядок и безопасность	124 435	124 828	131 278	170 861	158 770	127,6
4.	Образование	1 055 379	1 076 355	1 312 404	1 480 083	1 592 338	150,9
5.	Здравоохранение	566 929	570 567	646 552	408 970	149 872	26,4
6.	Социальное обеспечение и социальная помощь	122 496	130 873	158 478	196 532	212 083	173,1
7.	Жилищно-коммунальное хозяйство	554 124	442 044	503 045	680 264	743 258	134,1
8.	Культура, спорт, туризм и информационное пространство	207 345	204 189	242 396	265 212	298 992	144,2
9.	Топливно-энергетический комплекс и недропользование	105 319	95 732	86 233	122 963	116 689	110,8
10.	Сельское, водное, лесное, рыбное хозяйство и охрана окружающей среды	219 103	241 444	316 036	348 425	311 956	142,4
11.	Промышленность, архитектурная, градостроительная и строительная деятельность	34 023	53 507	37 652	20 906	27 186	79,9
12.	Транспорт и связь	263 547	252 146	267 746	355 999	440 201	167,0
13.	Прочие	128 505	98 899	93 947	88 009	104 642	81,4
14.	Обслуживание долга	1 049	1 331	442	1 735	2 064	196,8
15.	Трансферты	148 338	177 485	236 113	280 375	342 398	230,8
	ВСЕГО затраты:	3 661 228	3 606 789	4 203 262	4 613 266	4 720 272	128,9
Примечание: по данным Министерства финансов РК							

Как было отмечено выше, местные бюджеты играют большую роль в поддержании социально-бытовой инфраструктуры регионов, финансировании объектов социальной сферы и ЖКХ.

Горизонтальный анализ расходов местных бюджетов позволяет нам сделать следующие выводы. Общий объем затрат местных бюджетов Республики Казахстан вырос за 2014-2018 годы на 28,9%. При этом характер изменения отдельных статей расходов был неравнозначным.

Как видно из проведенных расчетов, объем расходов на государственные услуги вырос на 74,8%, обслуживание долга – на 96,8%, транспорт и связь – на 67%. Прирост по этим и ряду других статей превышает

общий темп рост расходов. Расходы на социальный блок характеризуются неравномерностью. Так, если объём расходов на финансирование образования вырос на 50,9%, социальное обеспечение и социальную помощь – на 73,1%, то объём финансирования здравоохранения существенно снизился – почти в 4 раза. Это свидетельствует о недостаточности ресурсов местных бюджетов. Наибольший прирост – более чем в два раза – составила статья трансферты и обслуживание долга.

Таблица 6 – Структура расходов местных бюджетов за 2014-2018 годы, в % к итогу

№	Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018
1.	Государственные услуги общего характера, %	3,0	3,4	3,7	3,6	4,1
2.	Оборона, %	0,5	0,4	0,4	0,6	0,5
3.	Общественный порядок и безопасность, %	3,4	3,5	3,1	3,7	3,4
4.	Образование, %	28,8	29,8	31,2	32,1	33,7
5.	Здравоохранение, %	15,5	15,8	15,4	8,9	3,2
6.	Социальное обеспечение и социальная помощь, %	3,3	3,6	3,8	4,3	4,5
7.	Жилищно-коммунальное хозяйство, %	15,1	12,3	12,0	14,7	15,7
8.	Культура, спорт, туризм и информационное пространство, %	5,7	5,7	5,8	5,7	6,3
9.	Топливо-энергетический комплекс и недропользование, %	2,9	2,7	2,1	2,7	2,5
10.	Сельское, водное, лесное, рыбное хозяйство и охрана окружающей среды, %	6,0	6,7	7,5	7,6	6,6
11.	Промышленность, архитектурная, градостроительная и строительная деятельность, %	0,9	1,5	0,9	0,5	0,6
12.	Транспорт и связь, %	7,2	7,0	6,4	7,7	9,3
13.	Прочие, %	3,5	2,7	2,2	1,9	2,2
14.	Обслуживание долга, %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15.	Трансферты, %	4,1	4,9	5,6	6,1	7,3
	ВСЕГО затраты:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Примечание: по данным Министерства финансов РК

Таким образом, динамика расходов местных бюджетов характеризуется общим ростом, при этом по отдельным статьям наблюдаются существенные изменения в финансировании. Стабильностью отличается поддержка социальной сферы и жилищно-коммунального хозяйства. При этом в разные годы в течение анализируемого периода приоритеты изменялись при сохранении общей тенденции поддержки социальных расходов (на образование, здравоохранение, социальную помощь и социальное обеспечение), что свидетельствует о смене приоритетов и возможности местных властей их финансирования.

В таблице 6 представлены результаты вертикального анализа, позволяющего выявить долю каждого показателя к общей сумме.

Представленные данные свидетельствуют о следующих изменениях.

Как видно из представленных данных, в структуре расходов местных бюджетов наиболее значимыми статьями являются расходы на социаль-

ную сферу (на образование, здравоохранение, социальную помощь и социальное обеспечение). Ведущую роль в расходах местных бюджетов занимают расходы на образование, доля которых выросла в течение анализируемого периода с 28,8% до 3,7%. За счёт средств местных бюджетов финансируется до 80% общегосударственных расходов на образование, то есть здесь роль местных бюджетов велика. Расходы на образование включают финансирование средних школ, государственных колледжей, учреждений дошкольного образования.

Удельный вес расходов на социальную помощь и социальное обеспечение вырос в течение анализируемого периода с 3,3% до 4,5%. В то же время, доля расходов на здравоохранение существенно снизилась с 15,5% в 2014 году до 3,2% в 2018 году. Данное направление в соответствии с действующим законодательством также финансируется преимущественно за счёт средств местных бюджетов. Снижение доли расходов на здравоохранение в объёме местных бюджетов сопровождается их ростом на уровне республиканского бюджета.

В целом расходы по социальному блоку снизились с 47,3% в 2014 году до 36,9% в 2018 году. Это негативный факт, свидетельствующий возможно о снижении возможностей местных бюджетов в финансировании расходов данной группы.

Как видно из представленных данных, следующей по значимости является финансирование жилищно-коммунального хозяйства и транспорта. Эти две статьи являются прерогативой преимущественно местных бюджетов. Данные направления также характеризуются стабильностью, их удельный вес в среднем за анализируемый период составляет соответственно: жилищно-коммунальное хозяйство в среднем около 14% за период, транспорт и связь – около 7,5% общего объёма расходов.

Культура, спорт, туризм и информационное пространство финансируются достаточно стабильно, одно их роль в расходах местных бюджетах невелика: в 2014 году эта статья составила 5,7% общего объёма расходов, 2018 году – 6,3%.

Сельское, водное, лесное, рыбное хозяйство и охрана окружающей среды характеризуются ростом с 6% в 2014 году до 6,6% в 2018 году

Остальные статьи составляют менее 3% расходов местных бюджетов. В их числе – финансирование местного самоуправления, обороны, правопорядка, промышленности, обслуживание долга.

Таким образом, анализ показал наличие проблем несбалансированности в бюджетной системе. Во многом это связано с действующим механизмом разграничения доходов и расходов между уровнями бюджетов. Существующая практика регулирования межбюджетных отношений усиливает региональную дифференциацию. Если еще 15 лет назад количество регионов-доноров и реципиентов было одинаковым, то сегодня лишь 4 региона являются доходообразующими, остальные получают помощь из республиканского бюджета.

Следует отметить, что, несмотря на обилие реформ в области налогообложения, перечень налогов, поступающих в республиканский и местные бюджеты, остаётся стабильным. Традиционно, республиканский бюджет формируется за счёт поступления НДС, корпоративного подоходного налога, доля которых в отдельные годы составляла до 80% общего объёма

доходов. В местные бюджеты поступают налоги на собственность, индивидуальный подоходный налог, которые обеспечивают сравнительно низкий объём ресурсов.

Вертикальный дисбаланс возникает в силу несоответствия объемов доходов бюджетов различных уровней бюджетной системы и объемов расходов, необходимых для исполнения закрепленных за ними функций.

Недостаточное поступление налогов в местные бюджеты восполняется за счёт трансфертов вышестоящего бюджета, значение которых увеличивается с каждым годом (в соответствии с рисунком 2).

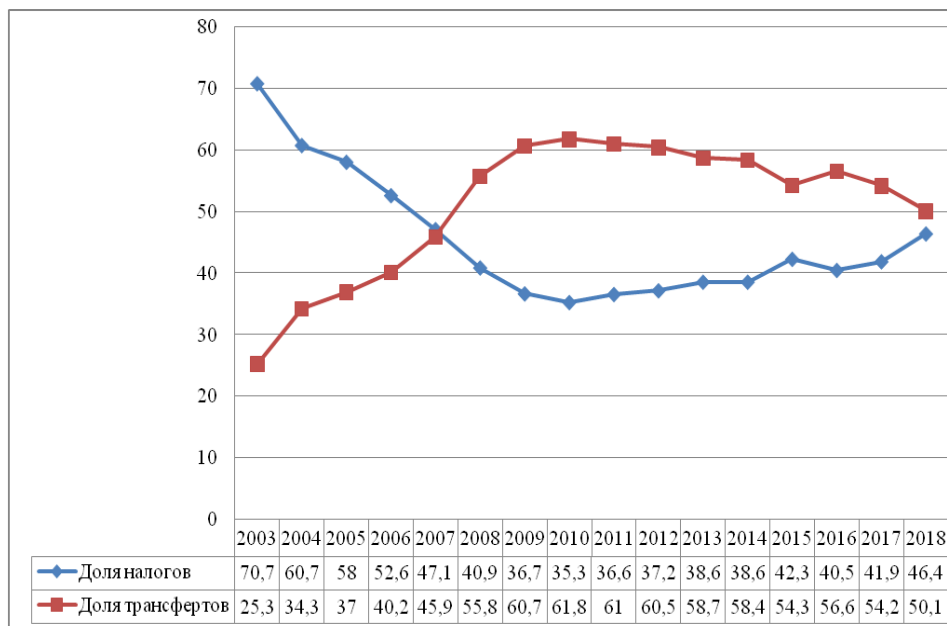

Рисунок 2 – Удельный вес налогов и трансфертов в доходах местных бюджетов (в % к общему объёму доходов) за 2003-2018 годы

Примечание: по данным Министерства финансов Республики Казахстан

Из представленных данных видно, что в республике наметилась устойчивая тенденция сокращения доли налогов в формировании доходов местных бюджетов на фоне существенного роста удельного веса и значения трансфертов из республиканского бюджета. Это свидетельствует о недостатках действующего механизма регулирования межбюджетных отношений, снижении заинтересованности местных исполнительных органов в формировании и укреплении собственных доходов.

Анализ формирования доходов местных бюджетов показывает их растущую зависимость от субвенций, поступающих из республиканского бюджета. Поскольку поступление трансфертов вышестоящих бюджетов сопровождается контролем в использовании этих ресурсов, т.е. снижение самостоятельности местных бюджетов связано с недостаточностью собственной доходной базы.

Результаты и обсуждения. Реальная самостоятельность местных исполнительных органов определяется их возможностью мобилизовывать

ресурсы в соответствующие бюджеты и распоряжаться ими в соответствии с потребностями территорий. Между тем, вопросы самостоятельности местных бюджетов традиционно являются дискуссионными. Это обусловлено процессами, протекающими в сфере межбюджетных отношений и сложившейся практикой формирования доходов республиканского и местных бюджетов. В последние годы регионы получают все больше полномочий, однако этот положительный процесс не сопровождается соответствующим расширением финансовых возможностей. Вследствие этого переданные в ведение региональных властей права не реализуются полностью, что, в свою очередь обостряет социальную напряженность, усиливает противоречия между центральными и местными органами власти.

В этой связи упорядочение финансовой поддержки регионов и совершенствование межбюджетных отношений в целом является важным условием дальнейшего углубления экономических реформ и укрепления государственности на основе принципов демократии.

На практике местное государственное управление в Казахстане работает малоэффективно и недостаточно востребовано государством. Основными причинами этого являются [6; 153]:

- отсутствие целостной системы государственного территориального управления на низких его уровнях;
- недостаточное понимание сущности местной власти и ее возможностей;
- противодействие усилению местной власти со стороны региональных элит в связи с конкуренцией при распределении ресурсов и полномочий;
- слабость экономической и финансовой базы местных органов власти;
- в отдельных случаях возможна несогласованность и недостаточная проработанность законодательства;
- недостаточная подготовленность кадров в связи с различием уровня подготовки кадров на территории Казахстана;
- недостаточный уровень научно-методического и информационного обеспечения места и роли местных органов власти в решении государственных задач;
- недостаточно рациональная территориальная организация;
- неоптимальные структуры органов управления;
- непроработанность и неэффективность механизмов контроля за деятельностью местного управления не столько со стороны государства, а со стороны населения и общественности.

При оценке расходов местных органов власти необходимо иметь в виду следующее. Наличие права расходовать средства не всегда предполагает наличие права распоряжаться ими. Если расходы нижестоящих уровней жестко регламентированы законами, принятыми на вышестоящих уровнях власти, то даже при сильной децентрализации расходов реальная самостоятельность у нижестоящих органов власти будет отсутствовать. Кроме того, объем расходов нижестоящих бюджетов зависит от объема целевых трансфертов, передача которых означает децентрализацию расходов, но может не означать децентрализацию полномочий, если расходе-

вание этих средств подлежит жесткому контролю. Кроме того, значительная доля нецелевых средств, поступающих в нижестоящие бюджеты в виде отчислений от нормативов регулирующих налогов и в виде выравнивающих трансфертов, также оказывается не в полном распоряжении органов власти, производящих непосредственные расходы

- во-первых, зачастую вышестоящий орган власти неформально требует, чтобы эти средства расходовались на вполне определенный вид расходов

- во-вторых, органы государственной власти Республики Казахстан и органы местного управления настолько перегружены нормативным правовым регулированием практически в отношении всех видов бюджетных расходов, что перед ними не остается никакого выбора в отношении того, как израсходовать переданные им средства.

Заключение. В современных условиях система межбюджетного регулирования должна быть направлена на:

- законодательное закрепление доходных источников и расходных полномочий между уровнями бюджетной системы;

- выравнивание минимальной бюджетной обеспеченности;

- создание стимулов экономического развития регионов;

- обоснованное планирование доходов и расходов бюджетов всех уровней;

- формирование условий для реальной самостоятельности каждого уровня управления, стимулирование развития собственной финансовой базы.

В целях дальнейшего совершенствования налогово-бюджетных рычагов межбюджетного регулирования в Казахстане считаем целесообразным:

- рассмотреть возможность пересмотра порядка разграничения доходов между уровнями бюджетной системы; в частности, в целях укрепления доходов местных бюджетов зачислять в них НДС по внутренним товарам, а также платежи от субъектов малого и среднего бизнеса;

- разработать методику оценки эффективности предоставления налоговых и таможенных льгот с определением критериев по видам налогов и секторам экономики;

- принять комплекс мер по обеспечению эффективного использования финансовых ресурсов, включая кредитные ресурсы, привлекаемые национальными компаниями и акционерными обществами с участием государства из внешнего финансового рынка;

- проработать механизм муниципального заимствования местными исполнительными органами, при этом законодательно ограничить направленность выпуска муниципальных облигаций на финансирование инфраструктурных задач с запретом их использования на текущие потребности.

Реализация названных рекомендаций будет способствовать повышению эффективности налогово-бюджетной политики РК. Необходимо дальнейшее совершенствование действующего законодательства, призванное способствовать развитию методологической базы, терминологического единообразия и механизма формирования и функционирования бюджетной системы республики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан – введена в действие в соответствии с Указом Президента РК от 28 ноября 2012 года № 438.
2. Кучукова Н.К. Макроэкономические аспекты реформирования финансово-кредитной системы за годы независимости Казахстана: предпосылки, тенденции и перспективы развития. – Астана: изд. КазУЭФМТ, 2011. – С. 203.
3. Исахова П.Б., Жангутина Г.О. Совершенствование механизма выравнивания бюджетной обеспеченности // Аль-Пари. – 2009. – № 1-2. – С. 138.
4. Есентугелов А. Стратегия процветания страны в условиях меняющегося мира. Уроки мирового кризиса и модернизация казахстанской экономики. – Алматы, 2011. – С. 320.
5. Статистический бюллетень Министерства финансов Республики Казахстан. – 2019. – № 1.
6. Кучукова Н.К. Реформирование бюджетной системы Казахстана в условиях новой глобальной реальности. – Экономическая, налоговая и финансово-бюджетная стратегия РК на современном этапе: матер. межд. науч.-практ. конф., посвященной 75-летию д.э.н., профессора, академика МЭАЕ и КАЗНАЕН Нурумова А.А. – Астана, 2016. – С. 153.

Р.К. Берстембаева, экономика ғылымдарының кандидаты,
«Қаржы» кафедрасының доценті
Экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ҚР жергілікті бюджеттерін қалыптастыру проблемалары

Түйіндеме. Жергілікті бюджеттер жергілікті өзін-өзі басқарудың негізі болып табылады. Олар элеуметтік шығындарды қаржыландыруда, өңірлік экономика мен инфрақұрылымды қолдауда, сондай-ақ қоғамдық көліктерде маңызды рөл атқарады. Оларды қалыптастыру процесі аймақтық проблемаларды шешуде жергілікті билік органдарының мүмкіндіктерін анықтайды. Тәуелсіздік деңгейі қаржы мүмкіндіктеріне байланысты. Талдау жергілікті өзін-өзі басқарудың төмен деңгейін көрсетті. Мақалада жергілікті бюджеттердің қаражатын қалыптастыру және жұмсау процестері сипатталған. Автор табыс құрылымы мен динамикасын талдады. Табыс құрылымында салықтардың рөлі аз. Жыл сайын республикалық бюджеттен трансферттер түріндегі жәрдем өседі. Автор Қазақстанда бюджет жүйесінің деңгейі арасындағы салыстыру механизмін сыни түрде бағалайды. Жергілікті бюджеттер жеке табыс салығын, элеуметтік салықты, мүлік салығын алады, олардың көлемі шамалы.

Үкіметаралық қатынастарды реттеу тетігі түзетуді қажет етеді. Автор жергілікті биліктің тәуелсіздігін нығайтуға қолдау көрсетеді. Бұл үшін

олардың қаржылық мүмкіндіктерін кеңейту және олардың жауапкершіліктерін күшейту қажет.

Кірістерді қалыптастыру проблемаларының ішіне кіріс көздерінің жоқтығы, республикалық бюджеттен берілетін трансферттерге тәуелділік бар. Осы проблемаларды шешу үшін жергілікті бюджет кірістерін нығайтуға, бюджет шығыстарының тиімділігін арттыруға және үкіметаралық қатынастарды реттеу сапасына бағытталған бірқатар ұсынымдар ұсынылды.

Түйінді сөздер: салықтар, кірістер, трансферттер, бюджетаралық қатынастар, шығындар, қаржылық орталықсыздандыру.

R. Berstembayeva, Associate Professor, Department of Finance,
Kazakh University of Economics, Finance and International Trade,
Nur-Sultan, Kazakhstan

Problems of formation of local budgets in the Republic of Kazakhstan

Local budgets are the basis of local government activities. They play an important role in financing social expenditures, the maintenance of the regional economy and infrastructure, and public transport. The process of their formation determines the capabilities of local authorities in solving regional problems. The level of their independence depends on financial possibilities. The analysis showed a low level of autonomy of local authorities.

The article describes the processes of formation and expenditure of funds of local budgets. The author analyzed the structure and dynamics of income. In the income structure, the role of taxes is small. Every year assistance from the republican budget in the form of transfers grows. The author critically assesses the mechanism of tax distribution between the levels of the budget system in Kazakhstan. Local budgets receive individual income tax, social tax, property taxes, the volume of which is insignificant.

The mechanism for regulating intergovernmental relations needs adjustment. The author is in favor of strengthening the independence of local authorities. For this, it is necessary to expand their financial powers and strengthen their responsibilities.

Among the problems of income generation, there is a lack of own sources of income, dependence on transfers from the national budget. In order to solve these problems, a number of recommendations were proposed aimed at strengthening local budget revenues, increasing the efficiency of budget spending and the quality of regulation of intergovernmental relations.

Keywords: taxes, incomes, transfers, interbudget relations, expenses, financial decentralization.

МРНТИ 06.81.85

А.П. Асылбеков¹, кандидат экономических наук, старший преподаватель

Д. Калиева², магистрант

^{1,2} АО университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

ОЦЕНКА ВОЗМОЖНОЙ ФИНАНСОВОЙ НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ И БАНКРОТСТВА КОМПАНИИ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности оценки возможной финансовой несостоятельности и банкротства коммерческой организации. В настоящее время это достаточно актуальный вопрос, поскольку как внешние факторы бизнес-среды, так и организация коммерческой деятельности и финансового менеджмента компании может привести к финансовой несостоятельности. Это характеризуется неплатежеспособностью предприятия, невозможностью своевременно погасить обязательства перед контрагентами, государством, персоналом. Притом, часто речь идет о неспособности погасить обязательства не только в настоящее время, но и вообще, в течение длительного периода. В свою очередь, финансовая несостоятельность – непосредственный фактор банкротства, когда к предприятию через суд применяются процедуры финансового оздоровления или ликвидации. При этом, для контрагентов, партнёров и для руководства самого предприятия часто необходимо знать прогноз возможного банкротства, оценивать его вероятность.

В статье рассматриваются методы оценки финансовой состоятельности предприятия. К ним относятся и методы анализа динамики и структуры ключевых показателей деятельности предприятия (активов, пассивов, доходов и расходов), ключевые коэффициенты, которые характеризуют финансовое состояние и финансовую состоятельность, вероятностные и рейтинговые модели оценки, которые также часто применяются на практике.

Ключевые слова: финансовая несостоятельность, банкротство, платежеспособность, финансовый анализ, оценка финансового состояния

Введение. На современном этапе, в условиях экономического кризиса в стране, при достаточно высокой конкуренции, обеспечение финансовой стабильности компания является важным и актуальным вопросом. На конец 2018 года задолженность казахстанских предприятий, находящихся на стадии банкротства составила порядка 5 трлн тенге. Сама по себе цифра не статична, так как процесс динамичный, однако, по ее признанию, размер задолженности имеет тренд роста. Задолженность предприятий-банкротов составляет 9,41% ВВП Казахстана за 2017 год, что значительно. В зарубежных странах по сравнению с Республикой Казахстан этот уровень

меньше. Например, в России – 6% ВВП, в США – 2,9% (5,7 млрд долл.) [1]. Для собственников компаний важно своевременно определить основные симптомы кризиса их бизнеса. Это же важно для их контрагентов, которые должны быть уверены в исполнении партнером его финансовых обязательств. Потому оценка и прогнозирование финансовой несостоятельности и возможности банкротства широко применяется на практике.

Цель исследования заключается в определении основных подходов и методов к оценке возможной финансовой несостоятельности и банкротства коммерческой организации, которые используются на практике в Казахстане.

Во всем мире под банкротством принято понимать финансовый кризис, т.е. неспособность фирмы выполнять свои текущие обязательства. Помимо этого фирма может испытывать экономический кризис (ситуация, когда материальные ресурсы компании используются неэффективно) и кризис управления (неэффективное использование человеческих ресурсов, что часто означает также низкую компетенцию руководства и, следовательно, несоответствие управленческих решений требованиям внешней среды бизнеса) [2]. То есть, неспособность выполнять обязательства – неплатежеспособность – это и есть та основа, которая отражает финансовую несостоятельность компании. В свою очередь, финансовая несостоятельность – основной фактор банкротства. Само банкротство признается судом. В действующем законе РК «О реабилитации и банкротстве» указано, что банкротство – это «признанная решением суда несостоятельность должника, являющаяся основанием для его ликвидации» [3], а банкрот, соответственно – «должник, несостоятельность которого установлена вступившим в законную силу решением суда». Сущность процедур банкротства связана с необходимостью удовлетворения требований кредиторов за счет имущественной массы банкрота (при продаже этой массы). Несостоятельность, как это указано в законе, тоже должна признаваться судом. При этом, альтернатива банкротства – реабилитация. Реабилитационными процедурами называются те, «в рамках которой к неплатежеспособному должнику применяются реорганизационные, организационно-хозяйственные, управленческие, инвестиционные, технические, финансово-экономические, правовые и иные не противоречащие законодательству Республики Казахстан меры, направленные на восстановление платежеспособности должника» [3].

Экспериментальная часть. Таким образом, неплатежеспособность – только повод для признания несостоятельности, а признание несостоятельности может предполагать либо введение судом реабилитационных процедур для возвращения платежеспособности предприятию, либо собственно банкротство через суд (рис. 1):

То есть, если реабилитация собственными мерами и посредством собственной антикризисной программы предприятие не может выйти из кризиса и восстановить платежеспособность (если вообще такие меры принимаются), то через суд кредиторы могут добиться либо введение реабилитационных процедур (если в них есть смысл), либо собственно принятия решения о банкротстве (что связано с продажей имущества предприятия, фактически его ликвидацией с продажей имущества отдельно или как комплекса).

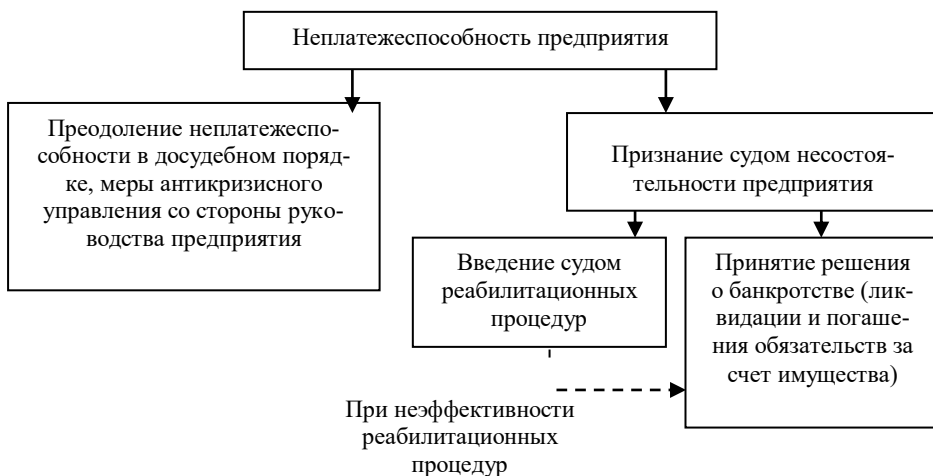

Рисунок 1 – Неплатежеспособность, несостоятельность и банкротство предприятия

Примечание: составлено автором на основе источников [2, 3, 4]

В целом, из всех определений понятно, что именно платежеспособность определяет финансовую состоятельность. По мнению А.Д. Шеремета платежеспособность понимается в качестве сигнального показателя, характеризующего финансовое состояние предприятия. Так же платежеспособность понимается в качестве способности своевременного удовлетворения платежных требований поставщиков, относительно заключенных договоров, возможности своевременного возвращения кредитов и выплаты заработной платы работникам, а так же возможность своевременного расчета с бюджетом и внебюджетными фондами [5]. Платежеспособность представляется в качестве способности предприятия рассчитаться по своим долгам (долгосрочным обязательствам). Соответственно платежеспособность это превышение активов над обязательствами [6]. В.В. Ковалев отмечает под платежеспособностью готовность предприятия к возмещению кредиторской задолженности в рамках срока платежа посредством текущих поступлений денежных средств [7]. Л.Ю. Зиминной платежеспособность рассматривается в качестве способности предприятия расчета по краткосрочным обязательствам перед контрагентами, расчет должен быть своевременен и проведен в полном объеме [8].

Факторы платежеспособности, а, следовательно, и финансовой несостоятельности, можно распределить на финансовые и нефинансовые. Нефинансовые факторы определяются, как правило, внешней средой бизнеса (характеристикой развития экономики в целом, отрасли, конкуренции и т.п.). Финансовые факторы связаны с принимаемыми руководством финансовыми решениями (величиной привлеченных кредитов и займов, сформированной дебиторской и кредиторской задолженностью, запасами и т.п.). Между этими группами факторами лежат те, которые связаны с доходами, расходами и прибылью предприятия (поскольку часто доходы и расходы тоже определяются факторами внешней среды, спросом на рынке и ценами на ресурсы, конкуренцией).

Факторы можно классифицировать также на внешние и внутренние, притом, внутренние подразделяются на операционные, инвестиционные и финансовые (рис.2):

Рисунок 2 – Факторы, приводящие к банкротству

Примечание: составлено автором на основании источника [9]

Поэтому, анализируя и прогнозируя возможность неплатежеспособности и финансовой несостоятельности, необходимо учитывать все эти факторы, проводить всесторонний анализ как внешней среды предприятия, так и его финансовых показателей деятельности, исследовать менеджмент и маркетинговую составляющую деятельности.

Прогнозирование финансовой несостоятельности основано, прежде всего, на оценке платежеспособности предприятия. Как правило, такая оценка предполагает сначала оценку внешней среды и внутренней среды (в части маркетинга, управления предприятия), а потом должен производиться анализ финансовых показателей, который включает в себя:

- анализ динамики и структуры активов и пассивов и выявление основных изменений, их причин;
- анализ динамики доходов, расходов и прибыли компании;

– расчет абсолютных показателей, характеризующих ликвидность и финансовую устойчивость, а также сравнение по группам активов и пассивов, чтобы сказать, насколько ликвидным является баланс предприятия и насколько финансово-устойчивой является деятельность предприятия;

– расчет относительных показателей, характеризующих ликвидность и финансовую устойчивость как основных показателей платежеспособности (коэффициенты абсолютной, промежуточной, текущей ликвидности как отношения групп оборотных активов к краткосрочным обязательствам, коэффициент обеспеченности собственным оборотным капиталом, коэффициент финансовой автономии и т.п.), и эти показатели часто сравниваются с нормативными, а также оценивается их динамика;

– дополнительно, чтобы определить факторы неплатежеспособности, рассчитываются показатели оборачиваемости (коэффициенты оборачиваемости активов, особенно оборотных, периоды оборота активов, операционный и финансовый цикл в днях), рентабельности, иные показатели эффективности деятельности (фондоотдача, производительность труда);

– наконец, может быть рассчитана вероятность банкротства по одной из используемых на практике вероятностных или рейтинговых моделей.

Модели оценки банкротства – такие многофакторные модели, которые позволяют рассчитать определенный интегральный показатель, сравнение которого с нормативом позволяет сказать, велика ли вероятность финансовой несостоятельности предприятия. В мировой финансовой практике наибольшее распространение получили методики диагностики банкротства: модель Бивера (1966), основывающаяся на расчете четырех финансовых показателей, дискриминативные факторные модели Альтмана (1968), Лиса (1972 г.), Таффлера (1997 год), Фулмера, Спрингейта (1978), Олсона (1980) и др. [10].

Модели оценки банкротства можно подразделить на:

– рейтинговые: ключевое отличие рейтинговой модели оценки финансового состояния предприятия от других интегральных моделей заключается в том, что весовые коэффициенты в модели получаются экспертным путем либо с помощью нормирования значения коэффициента; к примеру, для сравнения в интегральных моделях оценки весовые коэффициенты получаются с помощью математического инструментария (множественного дискриминантного анализа, логистической регрессии);

– скоринговые – статистические модели оценки платежеспособности предприятия.

К рейтинговым моделям можно отнести: модель Селезневой – Ионовой, модель Сайфулина Кадыкова (1992), Модель Постюшкова (2007), Модель Зайцевой (1990), модель Кондракова, модель Кондакова, модель Дронова-Резника-Буниной, модель Де Поляна. К скоринговым моделям можно отнести: модель Донцовой-Никифоровой (1999 г.) модель Савицкой (2007), модель Дюрана.

Наибольший вклад в оценку финансового состояния и прогнозирование риска несостоятельности хозяйствующих субъектов в условиях рыночной экономики принадлежит зарубежным экономистам.

Известным методом прогнозирования банкротства является модель Э. Альтмана, которая построена была на оценке статистики банкротств аме-

риканских компаний. Она имеет несколько модификаций и пятифакторная модель Альтмана предполагает следующую формулу:

$$Z = 0.717 * X1 + 0.847 * X2 + 3.107 * X3 + 0.420 * X4 + 0.995 * X5$$

где Z – интегральный показатель модели;

$X1$ = Оборотный капитал/Активы;

$X2$ = Нераспределенная прибыль/Активы;

$X3$ = Операционная прибыль/Активы;

$X4$ = Собственный капитал/ Обязательства;

$X5$ = Выручка/Активы.

При этом, если $Z > 2,9$ – зона финансовой устойчивости («зеленая» зона); если $1,23 < Z < 2,9$ – зона неопределенности («серая» зона); $Z < 1,23$ – зона финансового риска («красная» зона).

Иные модели также основаны на расчете подобных интегральных показателей, а факторами, как и в этой модели, являются финансовые коэффициенты, при помощи которых оценивается финансовое состояние предприятия.

Результаты и обсуждения. В качестве примера была оценена возможность финансовой несостоятельности (банкротства) оптовой торговой компании ТОО «Med Co», которая работает на рынке Казахстана уже достаточно давно, продавая изделия медицинского назначения организациям здравоохранения, как государственным, так и частным. Проблемой можно назвать резкое увеличение кредиторской задолженности предприятия в 2018 году. Проведенный анализ показал следующее изменение структуры активов компании:

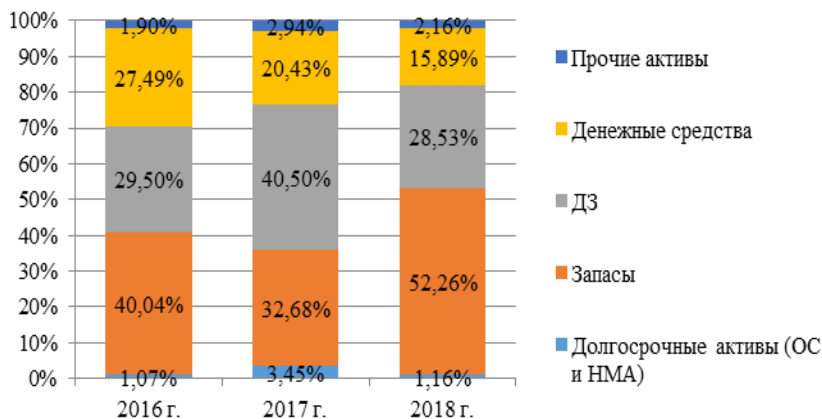

Рисунок 3 – Структура активов ТОО «Med Co»

Примечание: составлено автором на основании отчетности предприятия

То есть, в активах большая часть – запасы и дебиторская задолженность, величина которых еще и возросла.

Структура пассивов изменилась следующим образом:

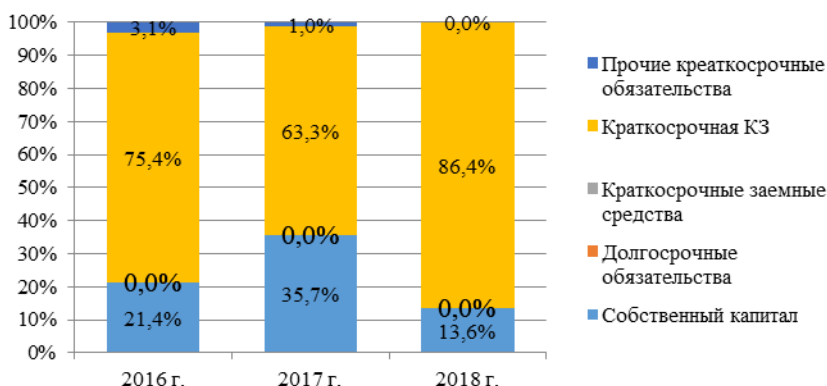

Рисунок 4 – Структура пассивов ТОО «Med Со»

Примечание: составлено автором на основании отчетности предприятия

Из этого отчетливо следует возрастание роли кредиторской задолженности в финансировании бизнеса.

Анализ ключевых показателей, характеризующих финансовую устойчивость, показал следующие изменения:

Таблица 1 – Ключевые показатели финансовой устойчивости ТОО «Med Со»

Показатели	Данные на конец года / за год			Норма (для торговой орг.)
	2016 г.	2017 г.	2018 г.	
Коэффициент текущей ликвидности (Ктл = Краткосрочные активы / Краткосрочные обязательства)	1,2594	1,5018	1,1440	1,50
Коэффициент абсолютной ликвидности (Кал = Денежные средства / Краткосрочные обязательства)	0,3499	0,3178	0,1839	0,25
Коэффициент промежуточного покрытия (Кпп = (Денежные средства + ДЗ) / Краткосрочные обязательства)	0,7255	0,9477	0,5141	0,70
Коэффициент обеспеченности собственными оборотными средствами (Коб = СОК / Краткосрочные активы)	0,2060	0,3341	0,1259	>0,2
Коэффициент автономии (Собственный капитал / Активы)	0,2145	0,3571	0,1360	>0,25
Период оборота запасов (Тз = Запасы / Выручка * 365)	38,53	10,50	54,32	-
Период оборота ДЗ (Тдз = ДЗ / Выручка * 365)	28,39	13,01	29,65	-
Период оборота КЗ (Ккз = КЗ / Выручка * 365)	72,59	20,34	89,80	-
Примечание: составлено автором на основе данных отчетности ТОО «Med Со»				

Из приведенной таблицы следует, что в 2018 году предприятие существенно ухудшило свои показатели. В частности, резко замедлилась оборачиваемость запаса и дебиторской задолженности. Существенно замедлилась и оборачиваемость кредиторской задолженности (что осложнило отношения с поставщиками). Также резко снизились показатели ликвидности и финансовой устойчивости.

Оценка по вероятностным моделям дала результаты:

Таблица 2 – Сравнение результатов прогнозирования банкротства ТОО «Med Co» в 2018 году

Модель	Оценка вероятности банкротства
Альтмана (5-факторная для частных предприятий)	Низкая вероятность (но есть ухудшение)
Модель Лиса	Низкая вероятность (но есть ухудшение)
Модель Бивера	Высокая вероятность
Модель Сайфулина-Кадыкова	Высокая вероятность
Модель Зайцевой	Высокая вероятность
Модель Де Поляна	Низкая вероятность, но есть ухудшение (значительное)
Модель Постюшкова	Высокая вероятность
Модель Донцовой-Никифорова	Очень высокая вероятность
Модель Савицкой	Высокая вероятность (плюс ее значительное ухудшение по сравнению с прошлым годом)
Примечание: составлено автором на основе данных отчетности ТОО «Med Co»	

Можно сделать выводы, что оценка по большинству моделей вероятностной оценки наступления банкротства негативная – предприятие имеет высокие риски банкротства, и даже там, где однозначно высокий риск не оценен, видно ухудшение показателей и увеличение риска банкротства, что подтверждает необходимость принимать антикризисные меры к управлению предприятием. Для реализации антикризисной программы (улучшения финансового состояния компании, включая повышение ликвидности и финансовой устойчивости) ТОО «Med Co» предложено ввести в должность специалиста по контроллингу, которому необходимо поручить разработать систему коммерческого кредита для покупателей (скидки за досрочную оплату, штрафы за просрочку), содействовать всемерно погашению просроченной задолженности, в том числе, привлекая юристов (новые условия в договорах, судебные иски), а также разработать систему нормирования запасов и контроля за соблюдением норм. В результате сокращения дебиторской задолженности и запасов до нормативных уровней возможно погашение кредиторской задолженности, что уменьшит расходы на начисленные пени и штрафы, даст скидки по тем товарам, за которые предприятие оплатит поставщику досрочно. В результате, предприятие улучшит финансовое состояние и существенно снизит риски банкротства.

Заключение. Таким образом, банкротство предприятия – последняя стадия, связанная с финансово несостоятельным (неспособным погасить обязательства перед кредиторами) предприятием, которое признано таковым судом и для которого нет эффекта или не может быть за счет процедур реабилитации. Прогноз банкротства основан на анализе факторов

внешней и внутренней среды предприятия, изучении динамики и структуры активов, абсолютных и относительных показателей, характеризующих платежеспособность и иные аспекты финансовой деятельности. Также нередко применяются прогнозные рейтинговые и вероятностные модели. Изученное предприятие ТОО «Med Co» имеет проблемы, связанные с вероятностью банкротства, на конец 2018 года, но их можно решить, не прибегая к процедурам реабилитации, в досудебном порядке, самим предприятием. Требуется ввести контроллинг как функцию финансового управления и изменить тем самым структуру активов и пассивов, обеспечить более эффективное управление ими.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Севастьянова И. Процедура банкротства предприятий в Казахстане упростится [Электронный ресурс]. – 2018. – URL: https://forbes.kz/process/expertise/protsedura_bankrotstva_predpriyatij_v_kazakhstan_uprostitsya/ (дата обращения 01.05.2019 г.).
2. Кондрашова Н.В., Ендовицкая Е.В., Лылов А.И. Терминологическая систематизация научных взглядов на категории, определяющие финансовую состоятельность организации // Вестник ТГУ. – 2015. – № 2 (142). – С. 4-11.
3. Закон Республики Казахстан «О реабилитации и банкротстве» от 7 марта 2014 года № 176-V (с изм. на 02.04.2019 г.) [Электронный ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31518958 (дата обращения 01.05.2019 г.).
4. Жантемиров Т. Прекращение бизнеса в Казахстане: от приостановления сдачи отчетности до банкротства [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: http://leaubk.com/news/prekrashhenie_biznesa_v_kazakhstan_ot_priostanovlenija_sdachi_otchetnosti_do_bankrotstva/2017-02-16-2 (дата обращения 01.05.2019 г.).
5. Шеремет А.Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебник – 2-е изд., доп. – М.: ИНФРА-М, 2018. – 374 с.
6. Буткова О.В., Чумакова Н. В., Яковлева Н. В. Платежеспособность и ликвидность: теоретический аспект // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2018. – № 11 (ноябрь).
7. Ковалев В. В. Курс финансового менеджмента. – М.: Проспект, 2017. – 510 с.
8. Зимина Л.Ю. Платежеспособность и ликвидность как элементы анализа финансового состояния предприятия // Проблемы экономики и менеджмента. – 2016. – № 12 (64). – С. 36-42.
9. Бердникова Л.Ф. Анализ причин банкротства организации в условиях антикризисного управления // Карельский научный журнал. – 2017. – Том.6. – № 2 (19). – С. 51-54.
10. Казаков А.В., Колышкин А.В. Разработка моделей прогнозирования банкротства в современных российских условиях // Вестник Санкт-Петербургского университета. Экономика. – 2018. – Т. 34. Вып. 2. – С. 241-266.

А.П. Асылбеков¹, экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы

Д. Калиева², магистрант

^{1,2} «Нархоз» Университеті Алматы қ., Қазақстан

Компанияның ықтимал қаржылық тұрақсыздығы мен банкроттығын бағалау

Түйіндеме. Мақалада коммерциялық ұйымның ықтимал қаржылық төлемсіздігі мен банкроттығына баға берудің ерекшеліктері қарастырылады. Қазіргі уақытта бұл өте өзекті мәселе, себебі бизнес ортасының сыртқы факторлары, сондай-ақ коммерциялық қызметті ұйымдастыру және қаржы менеджменті қаржылық тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін. Бұл кәсіпорынның төлем қабілетсіздігі, контрагенттерге, мемлекет пен қызметкерлер алдындағы міндеттемелерді дер кезінде өтеу қабілетсіздігімен сипатталады. Оның үстіне, көбінесе қазіргі уақытта ғана емес, жалпы алғанда ұзақ мерзімді кезеңде міндеттемелерді өтеу қабілетсіздігі туралы мәселе жиі кездеседі. Өз кезегінде, қаржылық төлем қабілетсіздігі – бұл сот арқылы қаржылық сауықтыру немесе тарату рәсімдері компанияға қатысты болған жағдайда банкроттыққа тікелей фактор. Сонымен қатар, мердігерлер, серіктестер және кәсіпорынның өзі үшін, ықтимал банкроттық туралы болжамды білу, оны ықтималдығын бағалау қажет.

Мақалада кәсіпорынның қаржылық өміршеңдігін бағалау әдісі талқыланды. Бұған кәсіпорынның негізгі көрсеткіштері (активтер, міндеттемелер, кірістер мен шығыстар) динамикасын және құрылымын талдау әдістері, сондай-ақ практикада жиі қолданылатын қаржылық жағдайды және қаржы тұрақтылығын сипаттайтын негізгі факторлар, ықтималдық және рейтингтік бағалау модельдері кіреді.

Түйінді сөздер: қаржылық төлем қабілетсіздігі, банкроттық, төлем қабілеттілігі, қаржылық талдау, қаржылық жағдайын бағалау.

A.P. Assylbekov¹, candidate of economic sciences, Senior Lecturer,

D. Kaliyeva², undergraduate

^{1,2} JSC «Narхоз», University, Almaty, Kazakhstan

Evaluation of possible financial insolvency and bankruptcy of a company

Abstract. The article presents the features of the assessment of possible financial insolvency and bankruptcy of a commercial organization. At present, this is a rather topical issue, since both external factors of the business environment and the organization of commercial activity and financial management of a company can lead to financial insolvency. This is characterized by the insolvency of the enterprise, the inability to timely repay obligations to counterparties, the state, and staff. Moreover, it is often a question of the inability to repay obligations not only at the present time, but in general, over a long period. In turn, financial insolvency is a direct factor in bankruptcy, when financial recovery or liquidation procedures are applied to a company through a court. At the same time, for contractors, partners and for the management of the enterprise itself, it is often necessary to know the forecast of a possible bankruptcy, to evaluate its probability.

The article discusses methods for assessing the financial viability of the enterprise. These include methods for analyzing the dynamics and structure of key performance indicators of an enterprise (assets, liabilities, income and expenses), key factors that characterize the financial condition and financial soundness, probabilistic and rating assessment models, which are also often used in practice.

Keywords: financial insolvency, bankruptcy, solvency, financial analysis, assessment of financial condition.

Б.М. Алиева¹, кандидат экономических наук, доцент
Д.Р. Каирбаев², магистрант
^{1,2} АО университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ

Аннотация. В современном мире все компании подвержены рискам, и все они стремятся уменьшить и свести их к минимуму. Выход из кризисной ситуации или правильное прогнозирование финансовых операций невозможно сделать, не имея достаточного опыта в управлении рисками, ввиду различий риска по времени возникновения, по внешнему или внутреннему факторам, по месту проявления и размеру возможных убытков. Специализированным направлением по решению данных проблем является риск-менеджмент.

В данной статье рассмотрены основы риск-менеджмента (методы управления и анализа) и влияние некоторых рисков на клиринговые компании. В качестве наглядного примера были взяты 4 приоритетных риска клиринговых компаний, а именно: валютный риск, риск изменения процентной ставки, кредитный риск и риск ликвидности.

Актуальность данной статьи заключается в следующем: так как полностью избежать риска не получится, ввиду того, что учесть и предвидеть все возможные варианты развития событий и их последствия не представляется возможным, следует помнить, что риски можно минимизировать и использовать методы риск-менеджмента. Целью данной статьи является ознакомление с основами риск менеджмента и методами управления риском в клиринговой компании.

Ключевые слова: риск, риск-менеджмент, клиринговые компании, управление компанией, планирование.

Введение. Каждая компания, планируя свой бюджет, ожидает получить те или иные расходы/доходы по ее деятельности. Основной целью большинства компаний является получение прибыли выше среднестатистической по рынку. Получение такой прибыли зависит от управления компанией, мировых экономических показателей и сложившихся условий для ведения бизнеса (правовых, географических и т.д.). Риск в данном ключе необходимо рассматривать детально. Каждый фактор, связанный с риском компании, должен быть направлен на его снижение.

Для начала, следует понять, что такое риск. Риск – это вероятность возникновения некоторого события и его неблагоприятных последствий. Более того, риск можно рассматривать двояко. С одной стороны, это событие, которое может произойти или не произойти, вследствие чего возможен отрицательный, нулевой или положительный результат (технический, социальный экономический и пр.). С другой стороны, риск – это субъективная оценка такого результата и обусловленных им дохода или потерь [1].

Рассматривая риск в компаниях, следует учитывать разнообразие компаний, их разные подходы к деятельности на рынке, так как от минимизации и управления риском зависит будущее самих предприятий. Особенно данный факт актуален в современном мире, где риски влияют на большинство процессов предприятий и, следовательно, на стабильность и доходность компаний. Поэтому для оптимизации деятельности предприятия следует минимизировать риски путем методов согласно специализации компании и способу ведению бизнеса предприятия.

Рассмотрим и положительную сторону риска. Самым ярким примером являются инновации, так как компании начинают подходить к изучению риска нетрадиционно, стараются придумать креативный подход к решению вопросов риска, развивая новые технологии. Также, иногда бывают случаи, где компания может минимально вложить в рискованный проект и получить большую доходность, но здесь стоит внимательно проанализировать каждый аспект проекта.

Таким образом, со временем была выделена сфера по принятию решений учитывающих риск, а именно риск менеджмент. Риск менеджмент является анализом управления рисков предприятия, который должен контролировать данный процесс не только на начальной стадии, но и вплоть до получения конечного результата, а в некоторых случаях и осуществлять последующий контроль. Кроме этого, риск-менеджмент позволяет предвидеть возможные риски, потенциальные доходы/расходы от риска и т.д. Необходимость риск менеджмента для любой компании заключается в том, что он позволяет рассмотреть всю её деятельность, финансовую часть, производственные факторы, клиентскую базу и оптимизировать управление компанией.

Основными методами риск-менеджмента являются:

- диверсификация;
- страхование;
- самострахование;
- лимитирование;
- хеджирование.

Каждый метод является универсальным и влияет только на определенную часть риска, но использование всех или несколько методов является затратным, а иногда не представляется возможным. В дополнении отметим, что управление рисками предприятия должно осуществляться индивидуально, так как рабочий метод для одной компании может стать не пригодным в другой, к примеру, ввиду разной деятельности.

Основными стадиями риск-менеджмента для принятий решений и анализа риска являются:

1. Планирование
2. Анализ риска
3. Выявление проблемных мест
4. Выбор решения из возможных альтернатив
5. Осуществление мер борьбы с риском [2].

В результате, риск-менеджмент анализирует факторы, которые могут влиять на компанию, а также форс-мажорные последствия (финансовый кризис, природные катаклизмы и т.д.).

Однако также важны реакция управления на происходящее в условиях конкуренции и правил рынка для финансовой стабильности самой компании. Сотрудники компании, и в особенности риск менеджеры, должны следить за рынком, ввиду его постоянных изменений, и вовремя решать поставленные задачи. В клиринговой деятельности РФ действует Федеральный закон от 07.02.2011 № 7-ФЗ (ред. от 27.12.2018) «О клиринге, клиринговой деятельности и центральном контрагенте», а в РК действует Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 24 февраля 2012 года № 59 «Об утверждении Требований к системе управления рисками клиринговой организации, условиям и порядку мониторинга, контроля и управления рисками в клиринговой организации». Также, стоит отметить несколько авторитетных международных стандартов, основы которых идут по мировой практике риск менеджмента: FERMA, ERM COSO, ISO/31000:2009 [3].

Экспериментальная часть. Следующим, рассмотрим примеры риск-менеджмента на клиринговых компаниях, так как данные компании являются гарантами проведения сделок и исполнения обязательств с участниками клиринга, и соответственно, данные клиринговые компании берут на себя риски сделки. Сделка включает в себя несколько этапов:

1. Формирование сделки
2. Рассмотрение условий сделки
3. Формирование обязательств
4. Выполнение обязательств.

Клиринговая компания непосредственно контролирует этапы со второго до полного исполнения обязательств участников сделки.

Важной составляющей клиринговой компании это постоянный мониторинг финансовой и правовой базы участников клиринга. Основным документом является финансовая отчетность, а также дополнительная информация для заполнения внутриорганизационных контролей и выставление экспертной оценки. Более того, существует внутри крупных клиринговых компаний осуществляется внутренний контроль. наравне с внешним, по устранению проблем и обеспечению соответствия законодательству страны резидента, устава и другим нормативным документам. Риски клиринговой компании зависят от политики компании и рода ее деятельности. Допустим, что у компании следующая градация по риску (таблица 1), следовательно, от уровня риска происходит следующее:

В – высокий риск, решение принимается на уровне совета директоров, председателя правления и т.д.

С – средний риск, решение принимается на уровне директора

Н – низкий риск, решение может принимать менеджер

Таблица 1 – Градация по риску

Риск\Последствия	Катастрофические	Средние	Низкие
Высокий	В	В	С
Средний	В	С	Н
Низкий	С	С	Н

Результаты и обсуждения. Для разбора управления риском были выбраны 2 компании стран СНГ: ТОО «Клиринговый центр ЕТС» в Республике Казахстан (далее – «ТОО») и Небанковская кредитная организация – центральный контрагент «Национальный Клиринговый Центр» (Акционерное Общество) в Российской Федерации (далее – «АО») [4, 5].

Для методов управления рисками по данным компаниям были взяты следующие риски:

- Валютный риск и риск изменения процентной ставки
- Кредитный риск и риск ликвидности

Валютный риск

Согласно документам ТОО, метод минимизации и предвидения валютного риска является чувствительность ТОО к изменению курса доллара США к тенге. Уровень чувствительности ТОО составляет 20%, то есть суммы в иностранной валюте, имеющиеся на конец периода, конвертируются с учетом уровня чувствительности на $\pm 20\%$, что позволяет рассмотреть положительное и отрицательное воздействие колебание курса доллара США к тенге и подготовить необходимые мероприятия по предотвращению больших убытков компании.

В противовес, согласно отчетности АО, колебания валюты статистически не сказалось на деятельности компании, так как валютный фонд составил менее 1% от капитала, и следовательно, эффект от колебания курса доллара США к российскому рублю не значителен.

Риск изменения процентной ставки

В данном риске, ситуация противоположна предыдущему. Согласно документации ТОО, компания не имеет финансовых активов или обязательств с переменной ставкой процента (процентные ставки для финансовых активов фиксированные), что приводит к независимой позиции по отношению к колебанию рыночной процентной ставке.

Однако, АО сталкивается с процентным риском, который доходит до 21% капитала, так как процентный риск влияет на АО по ценным бумагам и производным финансовым инструментам, чувствительным к изменениям процентных ставок, а также срочным сделкам с ценными бумагами, чувствительными к изменению процентных ставок.

Кредитный риск

Так как обе компании являются гарантами сделки, то существует риск того, что контрагент будет не в состоянии выполнить обязательства по сделке. Для решения такого риска обе компании объективно оценивают платежеспособность каждой стороны по сделке, в первую очередь проверяя финансовую отчетность, количество лет на рынке и прошлый опыт со сторонами сделки (если таковой имеется). В данном риске стоит отметить, что обе компании используют лимитирование, например ТОО делает лимит на максимальную сумму риска, а АО лимитирует казначейские операции.

Риск ликвидности

Руководство ТОО непосредственно управляет данным риском, так как при недостатке денежных средств и других ликвидных активов, компания будет неспособна выплатить свои финансовые обязательства, а согласно отчету ТОО необходимо использовать денежные средства на ежедневной основе. Схожий принцип существует и в АО. АО на ежемесячной

основе готовит оценку по ликвидности, учитывая сроки погашения обязательств, и согласно отчету за 2017 год АО показывало отсутствие дефицита в ликвидных активах. Более того, согласно внутренним документам, разработана целая процедура по управлению данным риском.

Заключение. В заключении, на данных примерах видно, что риск может не влиять на одну компанию, но иметь большое значение для другой (к примеру, валютный риск и риск изменения процентной ставки для ТОО и АО соответственно), даже если они из одной отрасли. С другой стороны, общий риск по отрасли влияет на обе компании, но подход к минимизации риска разный (к примеру, кредитный риск, где АО и ТОО используют лимитирование по разному). Поэтому, риск менеджмент для каждой компании сугубо индивидуален и минимизация риска зависит от грамотного управления.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Каренов Р. С., Теория и практика управления рисками в менеджменте. Вестник КарГУ, Экономика. Караганда. – 2012.
2. Назипова Д.А., Риск-менеджмент в предпринимательской деятельности. Студентка Института Экономики и Финансов Казанского (Приволжского) Федерального Университета Опубликовано в 2012, Экономические науки. – Выпуск октябрь, 2012. – С. 47-48.
3. Моисеева А. В. Обзор международных и национальных стандартов в области управления рисками // Молодой ученый. – 2017. – № 10. – С. 261-264. – URL <https://moluch.ru/archive/144/40449/>.
4. Финансовая отчетность ТОО «Клиринговый центр ЕСТ» за 2017 г.
5. Основные итоги деятельности Небанковской кредитной организации-центрального контрагента «Национального Клирингового Центра» (Акционерное общество) за 2017 г.

Б.М. Алиева¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

Д.Р. Каирбаев², магистрант

^{1,2} «Нархоз» Университеті Алматы қ., Қазақстан

КОМПАНИЯНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ

Түйіндеме. Бүгінгі әлемде барлық компаниялар тәуекелге ұшырайды және олардың барлығы оны азайтуға тырысады. Дағдарыс жағдайынан шығу немесе қаржылық операцияларды дұрыс болжау пайда болуы, тқы немесе ішкі факторлар, пайда болуы орын және ықтимал шығындар мөлшері бойынша қауіп-көтердің айырмашылығына байланысты тәуекел-

дерді басқару тәжірибесімен жеткіліксіз. Бұл мәселелерді шешудің арнайы бағыты тәуекелдерді басқару болып табылады.

Бұл мақалада тәуекелдерді басқару негіздері (басқару және талдау әдістері) және клирингтік компанияларға белгілі бір тәуекелдердің әсері талқыланады. Көрнекі мысал ретінде клирингтік компаниялардың 4 негізгі тәуекелі қабылданды: валюталық тәуекел, пайыздық тәуекел, несиелік тәуекел және өтімділік тәуекелі.

Бұл мақаланың өзектілігі төмендегідей: өйткені тәуекелді толығымен болдырмау мүмкін емес, өйткені барлық мүмкін сценарийлерді және олардың салдарын есепке алмай, алдын-ала ескеру мүмкін емес, тәуекелдерді барынша азайтуға және тәуекелдерді басқару әдістерін қолдануға болады. Осы мақаланың мақсаты клирингтік компанияда тәуекелдерді басқарудың негізгі қағидаттары мен тәуекелдерді басқару әдістерімен танысу болып табылады.

Түйінді сөздер: тәуекел, тәуекелдерді басқару, клирингтік компаниялар, компанияны басқару, жоспарлау.

B.M. Alieva¹, candidate of economic sciences, assistant professor

D.R. Kairbayev², undergraduate

^{1,2} JSC «Narxoz», University, Almaty, Kazakhstan

Risk management in the company's economic activity

Abstract. In today's world, all companies face the risk, and they all strive to reduce and minimize it. A way out of a crisis situation or a correct forecasting of financial operations cannot be done without having enough experience in risk management due to differences in risk by time of occurrence, by external or internal factors, by place of occurrence and size of possible losses. A specialized direction to solve these problems is risk management.

This article describes the basics of risk management (management and analysis methods) and the impact of certain risks on clearing companies. As an illustrative example, 4 priority risks of clearing companies were taken, namely: currency risk, interest rate risk, credit risk and liquidity risk.

The relevance of this article is as follows: since it is impossible to completely avoid risk, since it is not possible to take into account and anticipate all possible scenarios and their consequences, it should be remembered that risks can be minimized and risk management methods used. The purpose of this article is to familiarize with the key risk management bases and risk management methods in a clearing company.

Keywords: risk, risk management, clearing companies, company management, planning

А.Ж. Қожахметов, магистрант
«Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

КОМПАНИЯ ҚҰНЫ КӨРСЕТКІШТЕРІ НЕГІЗІНДЕ БІРІГУ/ ЖҰТЫЛУ МӘМІЛЕСІН БАҒАЛАУ

Түйіндеме. Мақалада кәсіпорын құнын бағалау мәселелері қаралып, оның бірігу/жұтылу мәмілесі талданды. Нарықтық қатынастардың дамуына байланысты бизнесті бағалау қарқыны өсуде. Қазақстан Республикасының заңына сәйкес жекешелендіру кезінде, сенімді басқаруға және жалға беруге байланысты, сату кезінде бизнесті бағалау міндетті болып келеді.

Компания құнының өсуі – оның иелерінің табыстарының өсу көрсеткіштерінің бірі. Сондықтан бизнестің құндылықтарын мерзімді бағалау кәсіпорындарды басқару тиімділігін талдау үшін пайдаланылуы мүмкін. Қаржылық талдаудың дәстүрлі әдістері қаржылық көрсеткіштерді есептеу негізінде және компанияның қаржылық есептілігінің деректеріне ғана негізделген. Алайда, кәсіпорынның құнын бағалау үдерісінде ішкі ақпаратпен қатар, кәсіпорынның аймақтағы, өнеркәсіпте және тұтастай алғанда экономикадағы жұмыс жағдайын сипаттайтын деректерді талдау қажет.

Сыртқы және ішкі ақпараттарды талдау негізінде алынған бизнесті бағалаудың нәтижелері тек қана сату туралы келіссөздер жүргізу үшін ғана емес, сонымен бірге кәсіпорынның даму стратегиясын таңдау кезінде маңызды рөл атқарады: стратегиялық жоспарлау процесінде кәсіпорынның болашақ кірістерін, тұрақтылығы мен имиджінің құндылығын бағалау маңызды; дұрыс басқару шешімдерін қабылдау үшін қаржы шешімдерін қабылдау үшін негіз болып табылатын қаржылық есептіліктің деректерін инфляциялық түзету қажет; бизнесті сатып алуға және дамытуға арналған инвестициялық жобаларды негіздеу үшін бүкіл кәсіпорынның немесе оның активтерінің бір бөлігі туралы ақпарат қажет.

Кәсіпорынның (бизнестің) құнын бағалаудың негізін білу және оны басқару, осындай бағалаудың нәтижелерін практикада қолдануға қабілеттілігі тиімді басқарушылық шешімдерді қабылдау және кәсіпорынның қажетті кірістілігіне қол жеткізудің кілті болып табылады.

Түйінді сөздер: құн, бағалау, кәсіпорын, бірігу/жұтылу, мәміле.

Кіріспе: Нарықтық қатынастардың дамуына байланысты бизнесті бағалау қарқыны өсуде. Қазақстан Республикасының заңына сәйкес жекешелендіру кезінде, сенімді басқаруға және жалға беруге байланысты, сату кезінде бизнесті бағалау міндетті болып келеді.

Компанияның бәсекелестері жағынан білу үшін және бизнестің табыстылығын анықтау үшін, компания қызметіне әсер ету жағынан жоғары факторларын, яғни қоршаған орта факторларын анықтап білу керек.

Компаниялар үшін оңтайлы капитал құрылымын қалыптастырудағы ең маңыздысы – қажетті қаржы көздерін қандай бағамен тарту болып табылады. Компанияның нарықтық экономика жағдайында басты стратегиялық мақсаттарының бірі болып – ағымдағы және болашақтағы нарықтық

құнын жоғарлату және оны қолдау болып табылады. Ал бұл мақсатқа жетудің жолы – компания құнын тиімді бағалау. Компания құны жоғары болса, компания қызметінің тиімділігі де жоғары болады. Сол себепті панияның қаржы мамандары капитал құрлымын қалыптастыруда құнын анықтауға үлкен назар аудару қажет деп есептейміз.

Бизнесті бағалау қажеттілігі – инвестициялау, сақтандыру, несиелендіру, салық салу мөлшерін есептеу кезінде артады. Компанияларды акционерлеу, қаржылық нарықтар, ипотекалық несиелердің және сақтандыру жүйелердің дамуы жаңа қызмет көрсету қажеттілігін – объект құнын бағасы және меншік құқықты қалыптастырды.

Сараптамалық бөлім. Кәсіпорынның бағалауы – белгілі бір күнге кәсіпорынның құнын есептеу және негіздеу. Бизнесті бағалау – белгілі бір нарық жағдайында белгілі бір уақытта оған әсер ететін факторларды есепке ала отырып, объектінің құнын ақшалай мәнде анықтаудың мақсатты, реттелген үдерісі. Кәсіпорынның құнын бағалау процесінің ерекшелігі оның нарықтық сипаты болып табылады. Кәсіпорынды бағалауы тек бағаланған объектілерді құру немесе сатып алу шығындарын ескере отырып шектелмейді, ол міндетті түрде нарықтық факторлардың жиынтығын ескереді:

- уақыт факторы;
- тәуекел факторы;
- нарықтық конъюнктура;
- бәсекелестіктің деңгейі мен моделі;
- бағаланатын объектінің экономикалық ерекшеліктері;
- макро- және микроэкономикалық орта.

Сіздер білетіндей, қазіргі әлемде сатуға барлығы дерлік мүмкін. Біз бұрыннан бизнесті қолдана отырып, адамдар әлемдегі барлық нәрсені сатып алып, сататындығына үйрендік. Бір адамға тиімді сатуға көмектесу үшін бағалау қажет, ал екіншісі – сатып алу. Дегенмен, бәрі де бизнестің бағалануы сияқты нәрсе бар екеніне ешқашан да қолданылмайды. Кәсіпорындар, фирмалар, корпорациялар және басқа ұйымдар осы қызметті ұзақ уақыт бойы өздері айналысатын бизнестің нақты, шынайы құны мен пайдалылығын анықтау үшін пайдаланды. Егер бизнестің бағалауы оң қорытынды болса, онда осы ұйымның иесі сенімді бола алады [1].

Бизнесті бағалау нарықтық экономикадағы басқару жүйесінің қажетті функциясы болып табылады. Қазақстандағы нарықтық қатынастарды дамыту арқылы бизнестің құнын бағалау қажеттілігі үнемі арта түседі.

Кәсіпорындарды бағалау нарықтық экономикадағы көптеген өзекті мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Нарықтық экономиканың маңызды құралы бола отырып, бағалауды анықтау және ұйымдастыру қажет. Бұл бағалаушылар жұмысының сапасына, олардың көмегімен қабылданатын шешімдердің тиімділігі мен сәйкестігіне әсер етеді. Компанияның бизнесін бағалауы бағалау қызметінде ерекше орын алады. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мүлікті бағалау жекешелендіру, сенімгерлік басқаруға беру немесе жалға беру, сату, өтеу, ипотекалық несиелендіру, жарғылық капиталға салым ретінде беру және т.б.

Бағалау объектісі кез-келген меншік объектісі болып табылады. Бұл жағдайда объектінің әртүрлі сипаттамалары ғана емес, сонымен бірге

оның иесі берілетін құқықтар ескеріледі. Бағалау объектілері азаматтық құқықтар объектілері болып табылады, оларға қатысты Қазақстан ликасының заңнамасы азаматтық айналымға қатысу мүмкіндігін ді. Кәсіпкерлікті бағалаған кезде объект – пайда алуды көздейтін және кәсіпорынның мүліктік кешенінің жұмыс істеуі негізінде жүзеге асырылатын қызмет.

Бизнесті бағалау кәсіпорындарды қайта құрылымдаудың негізделген бағытын таңдау үшін қажет. Бизнесті бағалау процесінде кәсіпорын басшылығына ықтимал көзқарастар анықталып, олардың қайсысы компанияға максималды тиімділікпен, демек, нарықтық экономикадағы компаниялардың басшыларының міндеттері мен иелерінің басты мақсаты болып табылатын жоғары нарықтық құнды қамтамасыз етеді [2].

Бизнестің құнын есептеу сатып алу-сату мәмілесін жасасу мақсатында жасалады, содан кейін нарықтық құны есептеледі; егер бағалаудың мақсаты бизнестің жойылу жағдайында құнын анықтау болып табылса, онда жойылу құны есептеледі.

Бағалау нәтижесі нарықтық құнның немесе оның өзгеруінің есептік мәні болып табылады. Нарықтық құны – «бағалау объектісі туралы барлық қолда бар ақпарат бар және мәміле бағасы қандай да бір төтенше жағдайларды көрсетпейтін, мәміле тараптары әрекет ететін бәсекелестік ортаға мәміле негізінде осы бағалау объектісі иеліктен шығарылуы мүмкін ең ықтимал баға».

Сапалы бағалау кезінде, олар тек қана бір шығынмен есепке алумен шектелмейді, бірақ міндетті түрде экономикалық имиджді ескереді: кәсіпорынның нарықтағы орны; уақыт факторы; тәуекелдер; бәсекелестіктің деңгейі. Бағалаушы компанияның экономикалық тұжырымдамасы тұрғысынан мәнді анықтауға тырысады.

Бұл тұжырымдамада уақытты, тәуекелдікті, материалдық емес активтерді, сыртқы бәсекелестік ортаны және бағаланатын объектінің ішкі қасиеттерін ескеру қажет. Бағалау көзқарасына сәйкес, табыс немесе ақша ағындарын генерациялайтын кез-келген ұйымның нарықтық құны болашақ ақшалай қаражаттардың болашақ ағындарының келтірілген пайыздық мөлшерлемесі бойынша дисконтталған болашақ ақша ағындарының дисконтталған құны ретінде салыстырмалы инвестицияларға инвестордың қажетті кірістілігін көрсетеді.

Есепке алу немесе есепке алу кезінде фирманың активтері теңдеулер түрінде ұсынылуы мүмкін:

$$A = M + \Theta K,$$

мұнда: M – міндеттеме

ӨК – өзіндік капитал

Осы теңдеудің көмегімен теріс баланстық меншікке ие фирмалар бұрынғыша нарықтықта құндылығы бар ретінде қабылданатындығын түсінуге болады. Себебі, баланстық баланстық меншікті капитал материалдық емес активтердің құны бойынша есепке алынады.

Әлемдік экономиканың қазіргі жағдайында зияткерлік және ақпараттық ресурстардың рөлі артып келеді. Адамдар мен білімдері, материалдық емес активтері және кадрлардағы кәсіби құзыреттілігі жаңа құндылықтарды құрудың негізгі факторларының бірі болды. Бұл құндылықтарды

құрудың заманауи тұжырымдамасы, сондықтан қазіргі заманғы компаниялардың даму модельдерін қайта құрылымдау қажет. Басқарудағы өзгерістердің басым бөлігі интеллектуалды капитал мен материалдық емес терге бағдарланған болашаққа болашақта қаржы капиталы мен дық активтерге бағытталған өткен қозғалыспен анықталуы керек.

Компанияның жаңа құндылық жасау қабілеті интеллектуалды капиталдың құны ретінде анықталуы мүмкін. Бизнестің нарықтық құнын бағалау, бағалаушы бүкіл шаруашылық субъектінің құнының жиынтық құнын алады. Мән қалыптастырудың ең қарапайым моделі тұрғысынан, ол келесідей болады:

$$\text{Компания құны} = \text{активтер құны} - \text{міндеттеме}$$

Кез-келген бизнестің құнын талдай отырып, сіз шығынның үш негізгі компонентін ажыратуға болады:

- материалдық компонент (материалдық активтер);
- қаржылық компонент (қаржы активтері);
- материалдық емес (зияткерлік) компонент (материалдық емес активтер).

Нарықтық құнды бағалау сатушының және сатып алушының тауарларына негізделген құнын басшылыққа ала отырып, мәміле жасауына мүмкіндік береді, өйткені нарықтық құны нарықтық жағдайды, нарықтық күтулерді, жалпы экономикалық дамуды, транзакция объектісіне нарықтық реакцияны ғана емес, сонымен қатар жеке шығындар мен күтуді ескереді. Нарықтық құнды білу объектінің иесіне өндірістік процесті жақсартуға мүмкіндік береді, бизнестің нарықтық құнын арттыруға бағытталған шаралар кешенін әзірлейді. Мерзімді түрде бағалау құны бағалауды тиімді басқаруды арттыруға мүмкіндік береді және, осылайша, банкроттық болмайды.

Қазақстан Республикасының мүліктік бағалау жүйесіндегі нарықтық құн – бұл меншік бір меншік иесінің екіншісіне тиісті маркетингтен кейін ерікті сатып алушы мен ерікті сатушы арасындағы коммерциялық мәміленің нәтижесінде бағалау күнінде өткізілетін бағалау құны; Тараптардың әрқайсысы сауатты, мұқият және міндетті түрде әрекет жасаған деп есептеледі [3].

Бизнесті бағалау үш тәсілмен жүзеге асырылады: табысты, салыстырмалы және шығындық. Әрбір әдіс объектінің ерекше сипаттамаларын атап өтуге мүмкіндік береді.

Үш тәсіл өзара байланысты. Олардың әрқайсысы нарықта алынған әртүрлі ақпараттың қолданылуын қабылдайды. Мысалы, материалдарға, еңбекке және т.б. нарықтық бағалары туралы мәліметтер шығындарға негіз болып табылады; кіріс тәсіліне – дисконттау ставкалары мен капиталдандыру коэффициенттері, олар сондай-ақ нарықтық деректер бойынша есептеледі.

Табыс тәсілінде кіріс, объект құнының мәнін анықтайтын негізгі фактор болып табылады. Бағалау объектісіне түсетін табыс қаншалықты көп болса, оның нарықтық құнының маңызы неғұрлым көп болады. Мұнда ықтимал кіріс алу кезеңінің ұзақтығы, осы процесті қоса жүретін дердің дәрежесі мен түрі маңызды. Табыс тәсілі – бұл жылжымайтын мүлікті пайдалану нәтижесінде пайда болатын болашақ кірістердің

талған құнын есептеу және оны одан әрі сату. Бұл жағдайда күту принципі қолданылады.

Салыстырмалы тәсіл, әсіресе салыстырмалы меншік нарығы болған кезде тиімді. Бағалаудың дұрыстығына жиналған деректердің сапасына байланысты, бұл әдісті қолдана отырып, бағалаушы салыстырмалы объектілердің соңғы сатылымы туралы шынайы ақпаратты жинауы керек. Бұл деректерге мыналар жатады: экономикалық сипаттамалары, сату уақыты, орналасқан жері, сату мерзімі және қаржыландыру шарттары.

Сурет 1 – Компания құнын бағалаудың тәсілдері мен әдістері

Ескерту: зерттеу негізінде автормен дайындалды

Шығындық тәсіл әр түрлі активтермен, оның ішінде қаржы активтерімен, сондай-ақ бизнестің орнықты табысын жасамайтын кәсіпорындарды бағалауға көп қолданылады. Бизнестің арнайы түрлерін (қонақ үйлер, мотельдер және т.б.) бағалау кезінде сақтандыру әдістерін қолдану ұсынылады. Жиналған ақпарат, бағаланатын активтер (жер бағалары, құрылыс ерекшеліктері және т.б.) туралы мәліметтерді, жалақы деңгейі, материалдардың құны, жабдық шығындары, жергілікті нарықтағы құрылыс-шылардың пайдасы мен үстеме шығыстары туралы мәліметтерді қамтыды. Бұл әдістер қазақстандық компаниялардың қаржылық басқаруында және бағалау қызметінде тәжірибе жүзінде кеңінен қолданылмады. Алайда, қазақстандық компаниялардың көп акционерлері мен топ-менеджерлері бизнестің басқарылуына шығындарды көздейді. Компания басшылығының тиімділігі оның өтімділігі немесе пайдасы емес, сондай-ақ бизнестің құндылығын арттыру арқылы компанияның нарықтық құнын анықтайды [4].

Нәтижелері мен талқылаулар. Бизнесіті кәсіптік бағалау үшін нарықтың ерекшеліктерін, жылдам өзгеретін кезеңді, Қазақстан экономикасының даму ерекшеліктерін ескере отырып, әр түрлі бағалау әдістерін теңдестіру. Қазіргі әлемде бизнестің субъектілері жаһандану жағдайында өмір сүру проблемасына жиі ұшырайды. Қазіргі уақытта сыртқы өсу стратегиясы компанияларды дамытудың басты жолдарының бірі болып табылады. Бірігу мен сатып алуды ұлттық экономиканың барлық деңгейлерінің мүдделерін қозғайтын күрделі әлеуметтік-экономикалық және саяси процесс ретінде сипаттауға болады.

Бірігу мен сатып алуды зерттеудің өзектілігі, бір жағынан, әлемдік экономикалық жүйені қалыптастыру контекстінде мұндай операцияларды жүргізудің объективті мүмкіндігін және екінші жағынан, осы процестердің өте төмен тиімділігін растайды. Бірігу мен сатып алудың экономикалық маңызы: өзгерістерді басқару шеңберінде бәсекелестік стратегиялық артықшылықтарға қол жеткізуге бағытталған интеграциялық үдерістер жоғары динамикамен сипатталады және қайта ұйымдастыру, қайта құрылымдау және корпоративтік басқару тетіктері арқылы жүзеге асырылады. Біріктіру мен сатып алудың көптеген себептері бар, олардың біреуін – бірігу мен сатып алуларды компанияларды қаржылай жетілдіру тәсілі ретінде қарастырымыз. Біріктіру туралы айтатын болсақ, бұл транзакциялардың идеясы дағдарыс кәсіпорындарын қаржылай оңалту және олардың құндылығын жоғарылату тәсілі ретінде қаржы жағынан сау компанияларды біріктіру болып табылады.

Екінші жағынан, егер қаржылық сау компания дағдарыс компаниясын банкроттық кезінде жоғалтпау үшін дағдарыстық компанияның акцияларын арзан бағамен, кез-келген нақты қаражатқа инвестицияласа, онда оған қосымша қаражат салуға болады. Қаржылық дағдарыс компаниясы үшін бұл бақылауды жоғалтуға және басқарудан бас тарту мүмкіндігін береді [5].

Дағдарыс кәсіпорындарын ірі компаниялармен біріктіруге арналған тәсілдер:

– дағдарыс компаниясы өздерінің негізгі жеткізушілеріне және клиенттеріне өзінің артықшылықты акцияларын ұсына алады. Ол осы акцияларды жеткізу үшін төлемдерді кешіктіру себебінен нарықтан төмен баға бойынша сатып алуды ұсынады;

– сол сияқты, бірақ өтелмеген банк заемдары бойынша қаралып отырған кәсіпорынның қарыздарын қайта құрылымдау немесе есептен шығару үшін;

– үшінші тараптың қаржы жағынан сау салған компанияларына (контрагенттер мен несие берушілердің емес) тіпті төмен бағамен сатылымы.

Жалпы алғанда дағдарыс кәсіпорындарын қаржылай сау компаниямен біріктіруге арналған бұл операциялар, тіпті егер банкроттық туралы сот бұрын ресми жарияланбаған болса, банкротқа ұшыраған кәсіпорын үшін тіпті тиімді құрал болуы мүмкін және мұндай мәмілелер заңды түрде мүмкін болып көрінуі мүмкін.

Сатып алу мен бірігу арасындағы айырмашылық – жұтатын компания басқа компаниядағы бақылау пакетін алады. Егер пакет қарапайым акция-

лардың 75%-нан асатын болса, сатып алушы компания өзінің заңды тәуелсіздігін жоғалтады және сатып алушы компанияны бөледі. Егер, қарапайым акциялардың 75%-нан аз пакеті сатып алынса, сіңіруші компания өзінің заңды тәуелсіздігін жоғалтпауы мүмкін, алайда жұтатын панияның еншілес филиалына айналуы мүмкін.

Сонымен бірге, жоғарыда көрсетілген екі жағдайда да сіңіруші компания өнім берушілер мен клиенттерді таңдау, бағаны белгілеу, төлеу шарттарын анықтау, қызметкерлерді жалдау сияқты тактикалық тапсырмаларды әзірлеу мен шешудің стратегиялық бағыттарын айқындауда өз тәуелсіздігін жоғалтады.

Дағдарыс кәсіпорнының сіңірілуі қаржылық сауықтырудың әдісі болуы мүмкін, бірақ әлдеқайда маңызды дәрежеде.

Дағдарыс кәсіпорындары жұтылып жатса, бұл мәмілелердің әсері байқалады:

- оның қаржылық несие берушісі, тұрақты жеткізуші немесе тапсырыс беруші;

- кез-келген саладағы үшінші тараптың қаржылай сау компаниясын;

- осы компаниямен қаржылық қатынастар болмайтын инвестициялық компания немесе банк.

Айта кету керек, жоғарыда аталған барлық жағдайларда, қаржы дағдарысы кәсіпорындары иелеріне өздерінің мүліктерін сыйға тартады деп болжайды, ал менеджерлер өз лауазымдарынан айырылады.

Дағдарысқа қарсы кредиторлардың, жабдықтаушылардың немесе тапсырыс берушілердің дағдарыстық кәсіпорындарын сіңірудің себебі:

- қарыз алушының қарызын басқаруды жақсарту (кредиторлардың бақылауында);

- жеткізушінің немесе тапсырыс берушінің тік интеграциясын арттыру (сыртқы ортаға байланысты тәуекелдерге тәуелділікті барынша азайту);

- сіңіруші компания тиісті салада тәжірибесі бар тиімді басқару командасына ие. Адамдардың бұл тобы дағдарыс кәсіпорында бақылау пакетіне берешектерді өтеу схемаларына сәйкес ұсынылуы мүмкін.

Егер сатып алу үшінші тараптың компаниясынан келіп түссе, бұл оны эртаратпандыруға немесе қайта мамандандыруға деген ниетіне байланысты болуы мүмкін. Мысалы, дағдарыстық кәсіпорынның тауарларымен немесе қызметтерімен көлденең эртаратпандыру, бұл компанияны сатып алу үшін қолайлы сату перспективаларын жасайды. Сонымен қатар, сіңірілетін кәсіпорын қажетті материалдық және материалдық емес активтерге ие.

Егер дағдарыс кәсіпорны инвестициялық компания немесе банк тарапынан жұтылып қалса, онда бұл себеп сіңіруші компанияның қаржылық және ұйымдастырушылық мүмкіндіктері негізінде іске асырылатын қаржы дағдарысының кәсіпорынның коммерциялық тиімділігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік тудыруы мүмкін. Осылайша, өздерінің іскерлік мүмкіндіктеріне және нарықтық хабардарлығына сүйене отырып, инвестициялық компания немесе банк дағдарыстық кәсіпорынды тұтастай

ғанда қор нарығына қарағанда әлдеқайда жоғары бағалайды және жалпыға қол жетімді ақпаратты пайдаланатын бизнестің бағалаушылары [6].

Қорытынды. Бірігі/жұтылу мәмілесінің бағалануы бірігу мен сатып алу стратегиясының ең басты элементтерінің бірі болып табылады – екі себеп бойынша. Біріншіден, болашақтағы бірігуді бағалау – бірігу немесе сатып алудың экономикалық тиімділігін бағалаудың маңызды факторы. Екіншіден, бірігуден кейін компаниялардың әртүрлі көрсеткіштерін лау аяқталған бірігудің сәттілігіне немесе сәтсіздікке ықпал ететін ларды талдауға және қаржы стратегиясын одан әрі іске асыру үшін тынды жасауға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес біріктіру – заңды тұлғаның қайта құрылуы, онда олардың әрқайсысының құқықтары мен міндеттері жаңадан пайда болған заңды тұлғаға аудару актісіне сәйкес ауысады. Осылайша, бірігу және жұтылу – бұл иеленушіні өзгерту немесе оның құрылымын өзгерту, оның қайта құрылымдау шаралары жүйесіндегі түпкілікті байланысы болып табылады.

Бүгінде Қазақстан заңнамасында қолданыстағы құқықтық нормалардың көп бөлігі бірігу мен сатып алуға қатысты дамуы ықтимал дұшпандық құбылыстарды есепке алмайды және нәтижесінде нормативтік құқықтық нормалар негізінен заңды тұлғаларды қайта құрудың бейбіт процесін реттейді. Сонымен қатар, көп жағдайда компанияны сатып алу мәселелерін толықтыратын арнайы ережелердің болмауы.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Дошанов А.Е. Оценка стоимости бизнеса. Учебное пособие. – Алматы, 2015. – 432 б.
2. Верховцева Е.А. Оценка стоимости компании: эмпирические и теоретические аспекты // Науковедение. – 2016. – Том 8. – № 1. – 246 б.
3. Спиридонова Е.А. Оценка стоимости бизнеса. Учебник и практикум. – М.: Юрайт, 2017. – 300 б.
4. Климочкина Н.И. Оценка стоимости компании// Экономика и социум.– 2016. – № 4 (23).
5. Бирмагамбетов Т.Б. Финансовые аспекты оценки стоимости компаний. Учебное пособие. – Алматы, 2017. – 136 б.
6. Симионов Р.Ю. Оценка бизнеса: опыт, проблемы и направления совершенствования // Экономический анализ: теория и практика. – 2012. – № 34 (289).

А.Ж. Кожаметов, магистрант
Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Оценка стоимости сделки компании на основе слияний/поглощений

Аннотация. В статье рассматривается стоимость предприятия и анализируется его сделка по слиянию/поглощению. В связи с развитием рыночных отношений скорость оценки бизнеса растет. В соответствии с законодательством Республики Казахстан, оценка бизнеса является обязательной, подлежит приватизации, доверительному управлению и аренде. Увеличение стоимости компании является одним из показателей роста доходов ее владельцев. Поэтому периодическая оцен-

ка стоимости бизнеса может быть использована для анализа эффективности управления предприятием. Традиционные методы финансового анализа основаны на расчетах финансовых результатов и основаны только на финансовой отчетности компании. Однако в процессе оценки стоимости предприятия наряду с внутренней информацией необходимо проанализировать данные, характеризующие бизнес-среду в регионе, отрасли и экономике в целом.

Результаты оценки бизнеса, основанные на анализе внешней и внутренней информации, играют важную роль не только в переговорах о продажах, но и в выборе стратегии развития предприятия: важно оценить будущую прибыль, стабильность и имидж предприятия в процессе стратегического планирования; корректировка инфляции на данные финансовой отчетности, которые являются основой для принятия финансовых решений для принятия правильных управленческих решений; Для обоснования инвестиционных проектов по приобретению и развитию бизнеса требуется информация обо всем предприятии или его активах.

Знание и управление основами оценки стоимости предприятия (бизнеса) и умение применять результаты такой оценки являются ключом к принятию эффективных управленческих решений и достижению прибыли предприятия.

Ключевые слова: стоимость, оценка, предприятие, слияние/поглощения, сделка.

A.Z. Kozhakhmetov, undergraduate
«Turan» University, Almaty, Kazakhstan

Valuation of the company's transaction value based on mergers/acquisitions

Abstract. The article considers the value of the enterprise and analyzes its merger/acquisition transaction. In connection with the development of market relations business valuation rate is growing. In accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan, business valuation is mandatory, subject to privatization, trust management and leasing. The increase in the value of the company is one of the indicators of the growth of the income of its owners. Therefore, periodic assessment of the value of the business can be used to analyze the effectiveness of enterprise management. Traditional methods of financial analysis are based on calculations of financial results and are based only on the financial statements of the company. However, in the process of assessing the value of an enterprise, along with inside information, it is necessary to analyze data characterizing the business environment in the region, industry and the economy as a whole.

The results of business valuation, based on an analysis of external and internal information, play an important role not only in sales negotiations, but also in choosing an enterprise development strategy: it is important to evaluate future profits, stability and image of an enterprise in the strategic planning process; adjusting inflation for financial reporting data, which is the basis for making financial decisions for making sound management decisions; To substantiate investment projects for the acquisition and development of a business, information on the entire enterprise or its assets is required.

Knowledge and management of the basics of an enterprise (business) valuation and the ability to apply the results of such an assessment are key to making effective management decisions and achieving company profits.

Keywords: cost, valuation, company, merger/acquisition, transaction.

L.A. Kuanova, 1 course PhD Doctoral student
Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

THE FINTECH INDUSTRY INFLUENCE ON ISLAMIC FINANCE DEVELOPMENT IN GLOBAL ECONOMY

Abstract. Islamic finance one of the fastest growing industry of international finance market. On the other hand, FinTech has become a popular term that describes novel technologies adopted by the financial service institutions. The integration of these two new directions in financial market leads to the development of Islamic finance industry in the world economy.

The article discusses the features of Islamic finance development in context of new and technological advanced financial services and impact of Fintech to global economy. The using of financial technologies, widely known in the world as FinTech, which helps to optimize operating expenses and increase the profitability of financial services, is one of the key factors for sustainable development these days.

Solutions and developments in the field of Fintech, allowing for faster data collection and processing, in the context of ensuring high results of economic growth and financial sustainability are a necessary condition not only for the technological development of the country's financial sector, but also for its economic development as a whole.

The purpose of this article is to study the main trends in the development of Fintech technologies in countries with Islamic financial systems.

Keywords: Fintech, blockchain, financial assets, microcredit, sukuk, digital sukuk, Islamic finance, Smart Sukuk, investment.

Introduction. According to Thomson Reuters, Fintech can assist to attracting more customers for Islamic finance, to increasing efficiency, reducing costs, and offer a wider range of products, helping the sector to become more competitive than conventional finance without sacrificing profits. The report of Thomson Reuters notes that in last century Islamic finance has achieved great success: according to forecasts, by 2022 financial assets corresponding to Sharia will be 3.8 trillion US dollars. This is compared with \$ 2.05 trillion in 2017, when about 1,400 Islamic financial institutions worked in 80 countries of the world [1].

However, the financial inclusion in the member countries of the Organization of Islamic Cooperation lags behind global norms. Less than 30 percent of households in countries of the Organization of Islamic Cooperation have an account with a financial institution. This compares with more than 50 percent in countries outside the Organization of Islamic Cooperation, according to the International Monetary Fund report, for 2015 [2].

Experimental part. Expansion financial services in accordance with Sharia through fintech can reduce gap between countries which are in Organization of Islamic Cooperation and other countries. For example, there is evidence that 34 percent of adult Afghans cite religious reasons for not having a bank ac-

count. About 27 percent of Iraqis and Tunisians gave the same answer, while religious concerns about financial services were insignificant in most wealthy Islamic countries with well-developed Islamic banking sector [2].

There are several meanings of the experts in Islamic finance, who gave own conclusion and forecasting related to considering issue. According to analysis of Yusuf Mohamed Al-Jaida, Executive Director of the Qatar Financial Center, the possibilities of Islamic finance, taking into account the development of Fintech, continue to grow. Successful deployment by Islamic banks of Fintech based on blockchain solutions will significantly increase the number of small and medium-sized businesses that can be financed. High transaction costs make it inappropriate for Islamic banks to offer high-grade bank accounts to low-income groups, which make up the majority of the population in many developing countries. Instead, lenders should benefit from a high level of development of services through mobile phones across the Muslim world to attract new customers through digital channels, as the cost of opening a digital wallet, which usually allows you to make remittances, get microcredits and pay accounts and goods are significantly lower than a regular bank account. Usually the advantage of such fintech applications is that the clients of this system can complete the processing of their requests in a few minutes. Phone-based biometric identification applications, such as eye scanning, fingerprints, and voice or face recognition, can provide digital identification for non-banking and undocumented people. This digital identification, embedded in the blockchain, may include permanent birth, education and health records, as well as voter registration and ownership, adding mobile phone owners to the financial system.

The other view of expert Rushdie Siddiqui, head of the Islamic division of Thomson Reuters, consists in the opinion that the banking is data and its management. Artificial intelligence and blockchain are improving Islamic Finance, virtual assistants will replace call centers and many branches, providing technology to enable customers of such applications to make better financial decisions, while fintech can provide a global database for *fatwa* available in multiple languages. This means that fintech services can help make banking transactions faster and easier, improve traceability and security, which in turn will expand the penetration of Islamic Finance in the world and improve their management [1]. It should be mentioned, that *fatwa* in Islam is a decision on an issue, passed by the mufti, faqih or alim, based on the principles of Islam and on the precedents of Muslim legal practice.

It is well known fact that, Islamic banks tend to be smaller than their conventional competitors, as high fixed costs in the industry put Sharia-compliant creditors at a disadvantage because of their relative lack of scale. However, this gap is narrowing, and fintech can further level the competitive field by reducing the administrative costs of Islamic banks and improving the security of their services.

It should be noted that when a permanent bank account and regular wages were a prerequisite for borrowing money, and with the advent of fintech, Islamic banks can now assess a person's creditworthiness by analyzing the structure of their expenses in their digital wallets. Thus, the data mining techniques inherent in fintech, by providing sophisticated risk analysis tools, can allow non-bank organizations to obtain loans more easily.

There is no doubt that these opportunities will allow Islamic banks to lend small amounts to lower income groups, increasing financial affordability, while initiatives such as crowdfunding allow retail customers to invest in sukuk and other sharia-relevant tools that provide higher profits. than savings accounts.

In addition to digital identification technologies based on the blockchain, there are other innovations, including platform compatible with robot-consultants (robo-advisers) compatible with sharia, which provide financial services to retail investors [2].

In September 2016, the New York investment company Wahed Invest launched two fund tracking indexes in accordance with the Sharia as part of its platform robo-advisor. New equity funds created by Wahed Invest will track indexes being checked by Standard & Poor's in accordance with religious principles that exclude certain business sectors, such as tobacco, alcohol and gambling [7].

In early November 2018, the American company Blossom Finance announced its plans to launch the first digital sukuk using the Ethereum blockchain technology, which will allow retail investors to invest in sukuk to use raised funds for microfinance purposes that are in line with Sharia. Using the profit and risk distribution model, Blossom seeks to provide about 9% annual income for such sukuk for investors [2].

Meanwhile, at the end of November 2018, Al Hilal Bank, the UAE, for the first time in the world, used blockchain technology to resell and distribute Islamic sukuk. The blockchain was used to conclude a deal in the secondary market for the initial sukuk of Al Hilal Bank in the amount of 500 million US dollars maturing in September 2023. This is the first case in the world to use blockchain technology for a sukuk transaction [3].

There is a data of the industry department of IFNFinTech, which is a news agency that is part of the RedMoney Group, the world's leading provider of specialized services of Islamic financial media information, that in December 2017, 116 fintech companies offered products that correspond to sharia. If to be exact, 21 were in Malaysia, 18 in the UK, 15 in Indonesia and 14 in the United States. About two thirds focus on the provision of financial services such as payments, money transfers and crowdfunding [4].

Table 1 shows data on the best providers of fintech services in the field of Islamic finance for 2018, who received the WIFA-World Islamic Fintech Awards, established by IFNFintech.

Table 1 – The best providers of fintech services in the field of Islamic finance in 2018, who received the WIFA-World Islamic Fintech Awards

Supplier company	Nomination, a brief description of the technology
StrideUp, Great Britain	<i>Best Alternative Finance Provider</i> A platform that allows individuals to purchase housing in a more affordable way than with a mortgage. Buyers, in partnership with StrideUp, can purchase residential real estate, after which the buyer must pay rent and main payments to StrideUp in this property by StrideUp, while the amount of rent payments also decreases as the principal payments are repaid. That is, the buyer acquires his share in the property through monthly payments to StrideUp.

table continuation

<p>Arabesque, Great Britain</p>	<p><i>Best data and analytics platform for Islamic finance</i> Unlike most Islamic quantum approaches that use a simple elimination strategy, Arabesque's S-Ray tool first runs an ESG analysis to create a collection of stocks that match the set of sustainability and performance indicators – this is the first of its kind to evaluate company standards. A unique user-friendly approach to building an ESG universe using quantitative rule-based investment strategies, artificial intelligence and big data is a significant step towards strengthening ethical and sustainable elements in the Islamic financial sector.</p>
<p>SmartSukukTM, Blossom Finance, Indonesia</p>	<p><i>The most innovative using of the blockchain in Islamic finance</i> Developed by Indonesian company Blossom Finance, one of the first to introduce bitcoin for Islamic financial transactions, the Sukuk digital startup platform allows you to produce sukuki for less than \$ 100 million, effectively opening up the average small sukuk market for institutional and individual investors.</p>
<p>Insha, Germany</p>	<p><i>Best Islamic Digital Bank Islamic FINTECH company of the year.</i> As part of the AlBaraka Turk initiative, a digital bank was built on the open banking platform of SolarisBank in Berlin. This is the first bank in Europe that offers only digital services and allows customers in Germany to receive Sharia-compliant services, such as debit cards, bank accounts and money transfers to countries in a single euro. Payment zone Germany and Turkey. The platform is supported by a multilingual call center.</p>
<p>Al-Baraka Garage, Turkey</p>	<p><i>The best Islamic FINTECH tool.</i> AlBaraka Garage specializes in promising start-UPS in the field of Islamic technologies, blockchain, artificial intelligence and insurance. As an Islamic Bank, it is not surprising that the program gives priority to Islamic solutions in the field of FINTECH, which makes an exception for start-UPS of Islamic FINTECH technologies requiring the presence of a minimum viable product in the program. In 2018, AlBaraka Group released its first cohort consisting of nine startups selected from 455 applicants. The acceleration program provides Islamic FINTECH startups with comprehensive support from physical space to mentoring and funding (through its FINTECH investment Fund), as well as the ability to purchase their solutions by an Islamic Bank. This ecosystem creates a real opportunity for the prosperity of start-UPS of the Sharia.</p>
<p>HelloGold, Malaysia</p>	<p><i>Best Islamic Fintech Asset Management Company</i> The platform is a vivid example of the democratization of financial services using technologies: for just RM1 (1 ringgit is Malaysian currency) or 24 cents the USA, people can buy gold through a mobile application, emphasizing the availability of goods and the availability of financial products through digitization. Being the first digital startup to certify its gold product in accordance with Sharia in December 2016 in accordance with the AAOIFI standard for gold, the company is in growth mode: it has expanded its customer base to more than 27,000; increased her team five times; entering new markets such as Thailand; and expanded its product range to include cryptocats, approved by the Shari'a in 2018.</p>
<p>OneGram, UAE</p>	<p><i>Fintech on social impact in 2018. WIFA People's Choice Award</i> Having received almost 25% of the vote, OneGram was declared the winner in the nomination «Choice of the WIFA People». Dubai company OneGram is an issuer of gold-plated cryptocurrencies. Working on the blockchain and hitting the digital exchange, it was launched in early 2017 and established itself as one of the earlier members of the Islamic virtual currency space. With offices in the Middle East, Asia (Pakistan, Malaysia, Hong Kong and Indonesia), Africa (South Africa, Nigeria and Algeria) and in some European markets, the launch expands its global reach.</p>
<p><i>Note:</i> Compiled by the author, source is IFNFintech, http://www.ifnfintech.com</p>	

The published report Ernst & Young for 2017, notes that the development of FinTech in the Islamic world will increase the client base of Islamic finance, which currently stands at about 100 million people, to 250 million by 2021. In addition, it is also noted that in 2012 the volume of private sector investment in FinTech was less than 3 billion US dollars, and by 2015 the volume of investments in FinTech had increased to 19 billion US dollars. More than 70 percent of FinTech's investments until 2015 accounted for individuals and small and medium-sized businesses [5].

According to the publication islamic-finance.ru in 2016, Ernst & Young predicted in his study that by 2019 Islamic banking assets of commercial banks in Qatar, Indonesia, Saudi Arabia, Malaysia, the UAE and Turkey could reach a volume of 1, 8 trillion US dollars. In 2014, the assets of these banks crossed the mark of 753 billion US dollars and reached 82 percent of the global value of Islamic banking assets. In Malaysia, the Islamic banking sector is growing twice as fast as the traditional one. The same high level is also observed in Indonesia. But by 2023, Turkey plans to reach 15% of the market share of Islamic banking. Such high growth rates are explained by the fact that, in contrast to the traditional banking sector, the banks participating in Islamic finance do not have the costs of paying for trade finance services, paying for cellular communication services and the costs of improving the regulatory framework. Given all of the above, the gap in growth rates between the Islamic and conventional banking systems would not be large [6].

The Islamic banks of the UAE, as noted in the report, consider the growth of their profits due to the improvement of their professional ambitions in the existing business. The expansion of the influence of UAE participation banks in the international arena is also promoted by strong capital appreciation positions. This country may well become one of the main markets developing the internationalization of the Islamic banking industry. The assets of Islamic banks here for the first time crossed the milestone of 100 billion US dollars. The Islamic banking sector accounts for 21 percent of the total banking assets in the country and 15 percent of global banking assets [6].

Conclusion. Based on the above, it can be noted that over the past decade, the development of Fintech has played an important role in spreading Islamic finance throughout the world, and this is also facilitated by the relatively cheap funding of services offered by Islamic banks compared to the traditional banking system.

In conclusion it could be noted that, according to the author of the article, the development of similar technological solutions in Kazakhstan, indicated in the above-mentioned table of the IFN Fintech news agency, can contribute to the development of accessibility of Islamic finance among individuals and small and medium-sized businesses. The using such a platform as StrideUp as an alternative to the state mortgage programs existing in our country would allow our state to solve one of the most important programs for providing the population with its own housing.

REFERENCES

1. Sustainable Development Report 2018. Islamic Financial Services Industry (ISLAMIC FINANCIAL SERVICES INDUSTRY, STABILITY REPORT 2018). Kuala Lumpur, Malaysia.
2. <https://www.reuters.com/article/idUSWAOAPHREBLWW18A3>. Reuters Plus, “Fintech, a global boost for Islamic Finance? (Fintech, a global impulse for Islamic finance?)”. // Reuters.com, 10/05/2018 – <https://www.reuters.com> – electronic resource.
3. <http://www.menaherald.com/en/money/finance-investment/al-hilal-bank-executes-world%E2%80%99s-first-blockchain-sukuk-transaction>. Al Hilal Bank performs the world's first Blockchain Sukuk transaction. // Mena Herald News Portal, 11/26/2018. – <http://www.menaherald.com>. – electronic resource.
4. <http://www.ifnfintech.com/eng/article-detail.php?guid=5DB3D141-8263-43A9-B716-B5A80A5FAF78>. WIFA 2018: Honoring the finestch of the best Islamic fintech // News agency IFNFintech, 06.11.2018. – <http://www.ifnfintech.com> – electronic resource.
5. GCC (Gulf Cooperation Council) FinTech play 2017. Banking in emerging markets (Banking in developing countries // Ernst & Young (EY), 2017. – 78 с.
6. <http://islamic-finance.ru/news/2015-04-02-1454>. Ernst & Young published a report on the competitiveness of global Islamic banking // Information and analytical portal «Islamic-Finance.Ru», 04/02/2015. – <http://islamic-finance.ru> – electronic resource.
7. <https://www.reuters.com/article/us-islamic-finance-funds/wahed-invest-robo-adviser-expands-with-new-islamic-index-funds-idUSKCN1LLOAH>. Bernardo Vizcaino; Editing by Himani Sarkar. Wahed Invest robo-advisor expands with new Islamic index funds (Rohed Consultant Wahed Invest expands with new Islamic index funds) // Reuters.com, 05.09.2018.
8. Sagiyeva R., Kuanova L., Islamic finance in Kazakhstan: adaptation of foreign experience. The journal of economic research and business administration. №1 (127), Al-Farabi Kazakh National University – 2019. – 348 p.

Л.А. Қуанова, 1 курс докторанты

эль-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Жаһандық экономикада Исламдық қаржы дамуына финтех индустриясының әсері

Түйіндеме. Исламдық қаржы халықаралық қаржы нарығының ең қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі. Сонымен қатар, Fin-Tech қаржылық қызмет институттары қабылдаған жаңа технологияларды сипаттайтын танымал термин болып отыр. Қаржы нарығындағы осы екі жаңа бағыттың интеграциясы Исламдық қаржы саласының әлемдік экономикада дамуына әкеледі.

Мақалада жаңа және технологиялық озық қаржылық қызметтер контекстінде ислам қаржысының даму ерекшеліктері және финтехтің әлемдік

экономикаға әсері қарастырылады. Әлемде FinTech ретінде танымал қаржы технологияларын пайдалану шығындарын оңтайландыруға және қаржылық қызметтердің кірістілігін арттыруға көмектеседі және бүгінгі күні тұрақты дамудың негізгі факторларының бірі болып табылады.

Экономикалық өсу мен қаржылық тұрақтылықтың жоғары нәтижелерін қамтамасыз ету тұрғысынан жылдам деректерді жинау мен өңдеуге мүмкіндік беретін Fintech саласындағы шешімдер мен әзірлемелер тек елдің қаржы секторын технологиялық дамыту үшін ғана емес, тұтастай алғанда оның экономикалық дамуы үшін де қажетті шарт болып табылады. Осы мақаланың мақсаты исламдық қаржы жүйелері бар елдерде Fintech технологияларын дамытудың негізгі үрдістерін зерттеу болып табылады.

Түйінді сөздер: Fintech, блокчейн, қаржы активтері, микронесиелер, сукук, сандық сукук, исламдық қаржы, SmartSukuk, ипотека, инвестициялар.

Л.А. Куанова, докторант 1 курса
Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

Влияние Fin-tech индустрии на развитие исламских финансов в глобальной экономике

Аннотация. Исламские финансы – одна из самых быстрорастущих отраслей международного финансового рынка. В то же время, Fin-Tech стал популярным термином, который описывает новые технологии, принятые учреждениями финансового обслуживания. Интеграция этих двух новых направлений на финансовом рынке ведет к развитию индустрии Исламских финансов в мировой экономике.

В статье рассматриваются особенности развития исламских финансов в контексте новых и технологически передовых финансовых услуг и влияние финтеха на мировую экономику. Применение финансовых технологий, широко известных в мире как FinTech, способствующее оптимизации операционных расходов и расширению прибыльности финансовых услуг, на сегодняшний день является одним из ключевых факторов технологической модернизации глобальной экономики.

Целью настоящей статьи является изучение основных тенденций развития технологий Fintech в странах с исламской финансовой системой, а именно, каким образом решения и разработки в области Fintech, позволяющие осуществлять более быстрый сбор и обработку данных дают возможность обеспечивать деятельность современного исламского банкинга.

Ключевые слова: Финтех, блокчейн, финансовые активы, микрокредиты, сукук, цифровой сукук, исламские финансы, SmartSukuk, инвестиции.

А.А. Жантаева¹, PhD докторы, доцент
А.С. Саткеева¹, А.М. Тулепбергенова², А.Б. Туран³
^{1, 2, 3, 4} «Нархоз» университеті АҚ, Алматы қ., Қазақстан

ҚЕХС (IFRS) 15: САТЫП АЛУШЫЛАРМЕН ЖАСАЛҒАН КЕЛІСІМДЕРДЕН ТҮСКЕН ТАБЫС

Түйіндеме. Мақаланың мақсаты қаржылық есептің халықаралық стандарттарына (ХҚЕС) сәйкес табысты тану мәселелерін анықтау болып табылады. Ұсынылған бап ХҚЕС (IAS) 18 «Табыс» стандартына сәйкес табысты танудың негізгі критерийлерін айрықша сипаттайды және салыстырады.

Бұл стандарт қолданылған кезде, ұйым келісімшарттың талаптарын және барлық тиісті фактілер мен жағдайларды талдап, сондай-ақ ұқсас сипаттамалары бар келісімшарттар мен ұқсас жағдайларда кез-келген практикалық жеңілдетулерді қолдануы тиіс. Баға өзгерістерінің кәсіпорынның қаржылық жағдайына әсерін көрсететін ақпарат беру кейде негізгі және кейде қосымша қаржы есептілігінде орын алады. Есепке алу мен табысты танудың жаңа моделі ҚЕХС (IFRS) 15 «Клиенттермен жасалған келісімшарттардан түскен табыс» талаптарына сәйкес ұсынылады, сондай-ақ ҚЕХС (IFRS) 15-ге сәйкес табысты танудың айырмашылықтары мен ерекшеліктерін көрсетеді.

ХҚЕС (IFRS) 15 «Клиенттермен жасалған келісімшарттардан түсетін табыс» талаптарына сәйкес бухгалтерлік есеп пен табысты танудың жаңа моделі ұсынылған және 15 (IFRS) ХҚЕС бойынша кірісті тану ерекшеліктері мен ерекшеліктері де көрсетіледі. Мақалада «Клиенттермен жасалған келісімшарттардан түсетін табыс» ХҚЕС (IFRS) 15 ережелері, оның ішінде кірісті есепке алудың бес сатылы үлгісі қарастырылады. Авторлар осы Стандарттың талаптарын және қазақстандық бухгалтерлік есеп ережелерінің кірістерге қатынасын анықтады.

Түйінді сөздер: кірістер, қарапайым қызметтен түскен табыс, тану сәтіне, сатып алушыға, шартқа (келісімшартқа), шарттық міндеттемелерге, активтер, товарлар мен қызметтер, бес сатылы модель.

Кіріспе. Нарықтық экономикадағы табыс – ұйымның тиімділігінің маңызды көрсеткішінің бірі болып табылады. Кәсіпкерлер мен фирмалардың табысы тауарларды (тауарларды, қызметтерді) сатудан түсетін түсімдер мен оларды өндіру (шығындар) құны арасындағы айырмашылық есебінен қалыптасады [1].

ХҚЕС (IFRS) 15 – Сатып алушылармен жасалған келісімшарттардан түскен кірістерді есепке алудың негізгі ережелерін айқындайтын стандарт.

Соңғы бірнеше жыл ішінде, жаңа ХҚЕС15 стандарты пайда болған кезде, кірісті тану ережелері күрт өзгерді. Компаниялар осы стандартты тиісті түрде іске асыруға байланысты көптеген қиындықтар мен қосымша жұмыстарға тап болады. Оның негізгі ережелері мен принциптерін тырамыз.

ХҚЕС (IFRS) 15 мақсаты қандай деген сұраққа жауап берсек, ол сатып алушылармен жасалған келісімшарт бойынша кірістер мен ақша ағындары туралы есеп беру кезінде қолданылатын келесі принциптерді анықтайды:

- кірістер мен ақша ағындарының сипаты туралы;
- кірістер мен ақша ағындарының көлемі жайында;
- кірістер мен ақша ағындарының мерзімдері бойынша;
- кірістер мен ақша ағындарының белгісіздік жағдайында.

Айрықша атап кету керек, сөз «сатып алушылармен» келісімшарттар туралы болып отыр. Егер сіздің клиентіңіз болып табылмайтын, басқа да тараппен келісімшарт болса, онда 15 ХҚЕС оған қолданылмайды.

Кейде кәсіпорында болып жатқан операция тапсырыс беруші ме немесе бірлесіп жұмыс жасайтын серіктестік пе (мысалы, басқа ұйымдармен өзара ұйымды дамыту жобалары сияқты) анықтау қиын, сондықтан өте сақ болу керек.

15-ХБЕС-ның (IFRS) қолдану аясы:

- Жалдау (IAS 17 немесе ХҚЕС 16);
- 9 ХҚЕС, 10 ХҚЕС, 11 ХҚЕС, 27 ХҚЕС (IAS), 28 ХҚЕС (IAS) бойынша қаржы құралдары және басқа да құқықтар мен міндеттемелер;
- Сақтандыру келісімшарттары (4 ХҚЕС) және
- Сату бойынша қызмет көрсету үшін бірыңғай бизнестегі ұйымдар арасындағы қолма-қол ақшасыз төлемдер [2].

ХҚЕС (IFRS) 15 – 2018 жылдың 1 қаңтарынан немесе одан кейінгі кезеңдерге қолданылады.

ХҚЕС (IFRS) 15-ның негізгі мақсаты тауарларды/қызметтерді тұтынушыларға аударуды көрсететін етіп, осы тауарлар немесе қызметтерді күтілетін сыйақы көлеміне айырбас ретінде тану болып табылады.

Сараптамалық бөлім.

Әртүрлі жағдайларды жүйелендіру барысында, ХҚЕС (IFRS) 15 кірісті тану үшін 5 кадамды (сатылы) модель ұсынады, 1-сурет.

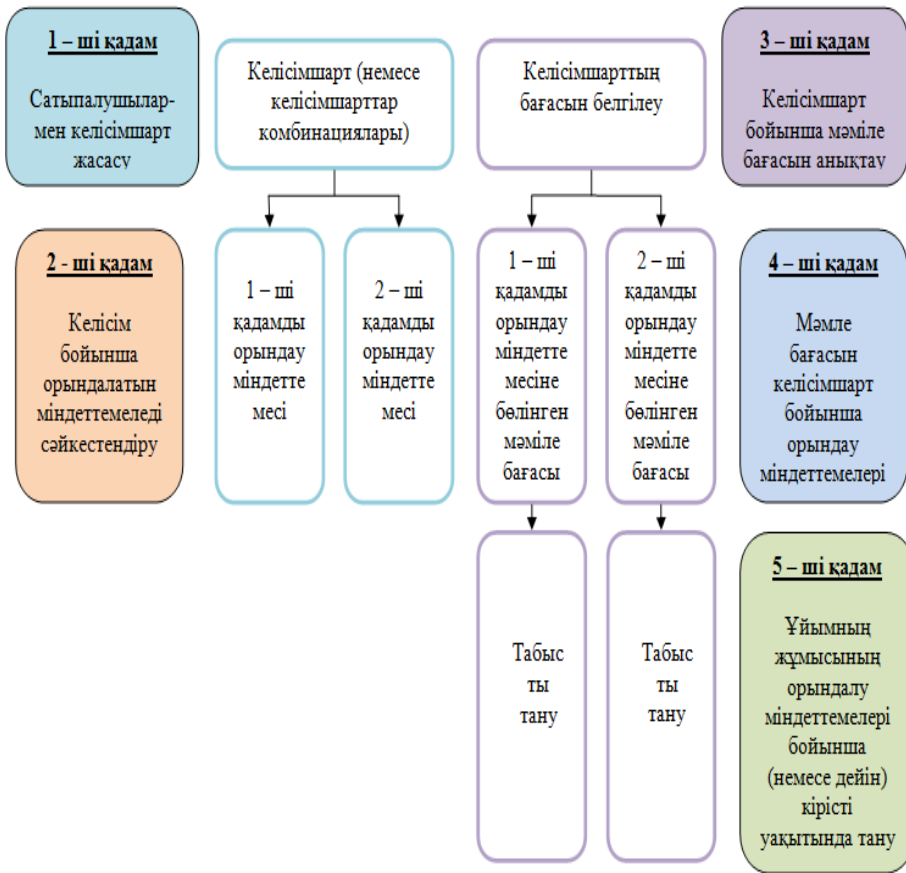
1-қадам: Сатып алушымен келісімшарт жасасу.

Келісім шарт – бұл екі тарап арасындағы міндетті құқықтар мен міндеттемелерден құрылған келісім (15 ХҚЕС).

Төмендегі бес сипаттамаға сәйкес келетін барлық келісімшарттарға ХҚЕС (IFRS) 15 қолдану қажет:

1. Келісім тараптары бекітіледі және орындауға міндеттенеді;
2. Берілген тауарлардың/қызметтердің әр түріне құқықтары айқындалады;
3. Төлем шарттары анықталады;
4. Келісімшарт коммерциялық сипатта болады; және де
5. Компанияға ақшаны қайтару ықтималдылығы жоғары – мұнда клиенттің ақы төлеу қабілетін және ниетін бағалау қажет.

Егер келісімшарт барлық бес критерийді қанағаттандырмаса, онда сіз 15 ХҚЕС (IFRS) қолданбаймыз, оның орнына басқа стандарт қолданылады. Сондықтан, ішкі операцияларға мұқият болу керек, өйткені олар көбінесе коммерциялық сипатқа ие болмайды (өйткені бұл компаниялар көбінесе нарықтық бағалардан өзге бағамен бір біріне қорларды және басқа тауарларды аударды).

Сурет 1 – Табысты танудың бес қадамы

ХҚЕС (IFRS) 15 келісімшарттарды шоғырландыру және келісімшартты өзгерту туралы нұсқаулықты ұсынады [3].

– Екі келісімшарттарды (немесе одан да көп) жеке-жеке емес, біртұтас келісімшарт ретінде қарау керек болғанда орын алады. ХҚЕС (IFRS) 15 есепке алудың біріктірілген критерийлерін белгілейді.

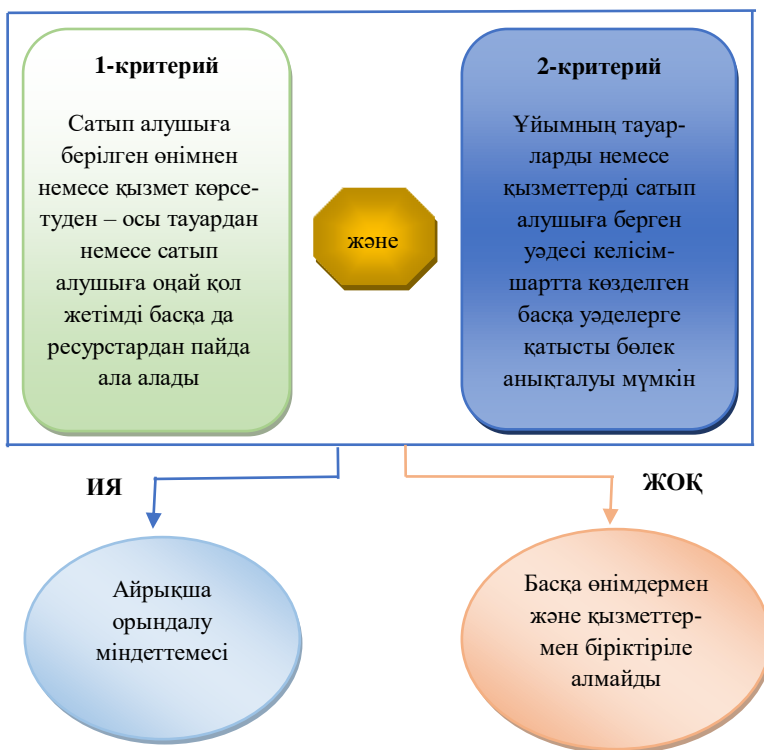
– Келісімшартты өзгерту – бұл санын, номенклатурасын, баға немесе екеуін де өзгерте аласыз. Басқаша айтқанда, белгілі бір өнімдерді немесе қызметтерді қосқанда немесе қосымша жеңілдік ұсынғанда, сіз келісімшартты өзгерте аласыз.

ХҚЕС (IFRS) 15 белгілі бір шарттарға байланысты жекелеген келісімшарттарды өзгерту үшін түрлі есепке алу әдістерін белгілейді.

2-қадам: Келісімшартты орындау міндеттемелерін анықтау.

Орындауға жауапкершілік – бұл келісімшарт бойынша компания клиентке (тауарларды жеткізу немесе қызмет көрсету) тапсыруға міндеттенетін кез-келген өнім немесе қызмет.

ХҚЕС (IFRS) 15 орындау міндеттемесінің айырмашылығы бар-жоқтығын анықтайтын критерийлерді белгілейді, 2-сурет.

Сурет 2 – Келісімшарт бойынша орындау міндеттемелерінің анықталу критерийлері

ХҚЕС (IFRS) 15 сәйкес орындау міндеттемелері болып келесілер табылады:

- бір өнім немесе қызмет немесе олардың жиынтығы;
- тапсырыс берушіге жіберілетін табиғаты бірдей және бірдей схемаға ие кейбір жеке өнімдер немесе қызметтер сериясы.

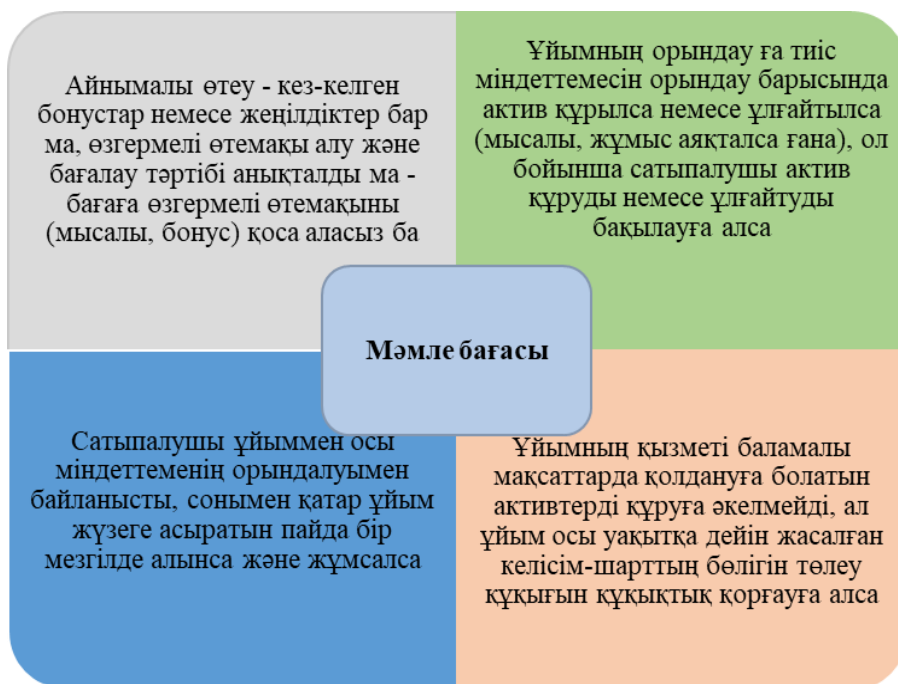
Бұл келесі қадамдарда сіз өзіңіздің сату бағаларына сәйкес бөлек орындау міндеттемелері мен кірістерді ескеріп, әр түрлі орындау міндеттемелерін дұрыс анықтай алмасаңыз, онда келісімшарттың барлық есептері дұрыс болмайды. Бұл келесі қадамдарда, сату бағасына сәйкесоларды орындауға және олардың табыстарына қатысты бөлек жауапкершіліктерді есепке алумен байланысты, нақты жауапкершілікті дұрыс анықтау мүмкін болмаса, онда келісімшарттың барлық есебі дұрыс болмайды [4].

Жүргізу үшін жауапкершілік айқын (мысалы, келісімшартта көзделген) немесе жанама (мысалы, болжанған бизнес-тәжірибелер) болуы мүмкін. Сонымен қатар, егер клиентке тауарлар немесе қызмет көрсетулерді аудару болмаса, онда орындауға міндеттеме жоқ.

3-қадам: Мәміле бағасын анықтау.

ХҚЕС (IFRS) 15 бойынша мәміле бағасы – үшінші тұлғалардың атынан алынған сомаларды қоспағанда, компания келіскен тауарларды немесе қызметтерді айырбастауға уәде етілген сыйақы мөлшерінің сомасын көрсетеді. Бұл стандарттың берген анықтамасы, басқаша айтқанда, сатып алушыға жіберген тауардың орнына күтіліп отырған айырбас.

Мәміле бағасы әрқашан келісімшартта көрсетілген баға емес. Бұл күтілетін баға. Бұл алдына ала бағасын өлшеу керек дегенді білдіреді. Біріншіден, бағаны келісімшартта көрсетілген баға негізде (егер мүмкін болса) алуға тура келеді. Басқа да факторлар, 3-сурет.

Сурет 3 – Мәміле бағасын анықтау

Содан соң келесі факторларды ескерген жөн:

– *Айнымалы өтеу* – кез-келген бонустар немесе жеңілдіктер бар ма, мысалы, көлемге байланысты бонустары?

– *Өзгермелі өтемақы алу* және бағалау тәртібі анықталды ма – бағаға өзгермелі өтемақыны (мысалы, бонус) қоса аласыз егер, оны алудың ықтимал болған жағдайда (бұл үлкен оңайлату) ғана;

– *Қаржыландырудың елеулі құрамдас бөлігі* – егер сіздің клиенттеріңіз сізге төлем ақыны кешіктірсе, төлем ақыны уақытша құнында көрсетеді ме?

– *Ақшасыз өтемақы* – тауарларыңыз бен қызметіңізге айырбастауға сіздің сатып алушыңыздан қандай да бір тауарлар немесе қызмет көрсетулер бар ма?

– *Тапсырыс берушіге төленген сыйақылар* – сіз клиенттерге ваучерлерді немесе жеңілдік купондарын бересіз бе?

4-қадам: Мәміленің бағасын орындалатын міндеттемелерге бөлу.

Келісімшарт бойынша міндеттемелерді орындағаннан кейін және мәміленің бағасын анықтағаннан кейін мәміленің осы бағасын жеке темелерге сәйкес бөлу қажет. Жалпы қағида бойынша – мұны бөлек сатылымдардың салыстырмалы бағалары негізінде жасау, бірақ бөлуді басқаша жасаған кезде 2 ерекшелік болады.

- жеңілдіктерді таратқанда;
- айнымалы сомалар бойынша сыйақыларды бөлу кезінде.

Бөлек сатылатын баға – компания өнімге немесе қызметке тапсырыс берушіге бөлек (және біріктірілмеген) сататын бағасы. Сатылымның бағасын анықтаудың жалғыз тәсілі – оның белгілі сату бағаларын алу және егер олар жоқ болса, оларды бағалау керек. ХҚЕС (IAS) 15 түзетілген нарықтық бағалау және т.б. сияқты жеке сату бағаларын бағалаудың бірнеше әдістерін ұсынады [5].

5-қадам: Компания келісімшарт бойынша міндеттемелерді орындау уақытына (немесе сол сияқты) табыс танылады.

Уәде етілген міндеттеме орындалды деп есептеледі, егер өнім немесе қызмет клиентке аударылса (кіріс бір мезгілде танылады). Бұл, өнімге немесе қызметке бақылау жасау кезінде орын алады.

Орындау міндеттемесі орындалуы мүмкін, егер:

- *Біраз уақыт ішінде* – бұл жағдайда бақылау белгілі бір уақыт кезеңі ішінде клиентке беріледі (мысалы, келісімшарттың мерзімі);
- *Уақыт өте келе* – бұл жағдайда, объектіні қандай да бір уақытта берілгенге дейін бақылау жабдықтауға беріледі.

Нәтижелері мен талқылаулар. ХҚЕС (IFRS) 15 белгілі бір бірнеше критерийлерді белгілейді, оған сәйкес уақыт бойынша табысты тану қажет. Басқа барлық жағдайларда, түсім белгілі бір уақытта танылады. Бұл 5 қадамнан басқа, 15 (IAS) ХҚЕС келісімшарттық шығындар сияқты бірнеше басқа салаларды реттейді.

Келісімшарт бойынша шығындар.

ХҚЕС (IFRS) 15-де келісімшартқа байланысты шығындардың екі түрлі ережелері бар:

1. *Келісімшарт жасасу шығыны.* Бұл келісімшарт жасасуға байланысты қосымша шығындар. Мысалы, заңды тұлғаларға төлемдер және т.б. Бұл шығыстар пайда немесе залал құрамына кіретін шығыстарға жатпайды. Олардың орнына олар амортизацияланатын болады деп күтілсе, актив ретінде танылады (12 айдан аз мерзімге шарт жасасуға байланысты келісімшарттық шығыстарды қоспағанда).

2. *Келісімшарт жасасу шығыны.* Егер бұл шығыстар 2 (IAS) ХҚЕС-ының, 16 (IAS) ХҚЕС, 38 (IAS) ХҚЕС-ының қолдану аясында болса, онда оларды тиісті стандартқа сәйкес есепке алу керек. Олай болмаған жағдайда, белгілі бір критерийдің орындалуына сәйкес, оларды тек шығындарға жатқызуға міндеттіміз [6].

Қорытынды. ХҚЕС (IFRS) 15 «Клиенттермен жасалған келісімшарттардан түсетін табысты» есепке алу жүйесіне енгізу, бұрынғы қолданыстағы ХҚЕС жүйелерінде қарапайым қаржылық есептіліктегі табысты бағалау, тану, есепке алу және көрсетуге байланысты көзқарасты айтарлықтай өзгертеді. Ішкі есепке алуды ХҚЕС стандарттарына бейімдеудің жалпы бағыты бухгалтерлік есепті қайта қарауды және жүйеге қазақстандық бухгалтерлік стандарттарды тануды қажет етеді.

Сонымен қатар, әрбір жаңа халықаралық стандарт енгізілгеннен кейін оны іс жүзінде талдау және тәжірибеде қолдану барысында абробация жасау керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. ҚР Ұлттық қаржылық есептілік стандарттары. 21. 06. 2007 ж. ҚР Қаржы министрлігінің № 217 бұйрығы. Бухгалтердің анықтамасы № 2. – 2007.
2. МСФО (IFRS) 15 «Выручка по договорам с покупателями», выпущенный в мае 2014 г., внес изменения в пункты 3(b), 9, 67 и 70.
3. Исакова С. А. Международные стандарты учета и аудита. – Москва: Оргсервис, 2011. – 352 б.
4. Калиева Д. Ситуация с МСФО в Республике Казахстан. 2007, 5-7 бб.
5. Концепция развития системы бухгалтерского учета и аудита в Республике Казахстан на 2012-2014 гг. 39-42 бб.
6. <http://fin-accounting.ru/articles/2018/ifrs-15-summary-accounting-revenue-from-contracts-with-customers>.

А.А. Жантаева¹, доктор PhD, доцент
А.С. Саткеева², А. М. , Тулепбергенова³, А. Б. Туран⁴
^{1, 2, 3, 4} АО университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

МСФО IFRS 15: Выручка по договорам с клиентами

Аннотация. Целью статьи явилось освещение вопросов признания выручки в соответствии с международными стандартами (МСФО). Применяя настоящий стандарт, организация должна анализировать условия договора и все уместные факты и обстоятельства, а также включая использование любых упрощений практического характера, последовательно в отношении договоров с аналогичными характеристиками и в аналогичных обстоятельствах. В данном стандарте содержится информация, отражающая воздействие изменения цен на оценку финансового положения предприятия и результатов его деятельности. Выполнение требований данного стандарта желательно, но не обязательно. Предоставление информации, отражающей воздействие изменения цен на финансовое положение предприятия, происходит иногда в основной, а иногда в дополнительной финансовой отчетности. В представленной статье приводится отличительная характеристика и сравнение ключевых критериев признания доходов в соответствии с МСФО 18 «Выручка». Представлена новая модель учета и признания выручки в соответствии с требованиями стандарта МСФО (IFRS) 15 «Выручка по договорам с покупателями», а также отражены отличия и особенности признания выручки по МСФО (IFRS) 15. В статье исследованы положения МСФО (IFRS) 15 «Выручка по договорам с покупателями», включающие пятишаговую модель для учета выручки. Авторами определено соотношение требований данного стандарта и старых правил бухгалтерского учета выручки.

Ключевые слова: выручка, доходы по обычным видам деятельности, момент признания, покупатель, договор (контракт), обязательства по договору, актив, товары и услуги, пятишаговая модель.

A.A. Zhantaeva¹, PhD, associate Professor
A.S. Satkeeva², A.M. Tulepbergenova³, A.B. Turan⁴
^{1, 2, 3, 4} JSC «Narxoz», University, Almaty, Kazakhstan

IFRS 15: Revenue from Contracts with Customers

Abstract. The purpose of the article was to highlight the issues of revenue recognition in accordance with international standards (IFRS). In applying this standard, the organization shall review the terms of the contract and all relevant facts and circumstances, including the use of any practical simplifications, consistently with respect to contracts with similar characteristics and in similar circumstances. This standard provides information on the impact of price changes on the assessment of an enterprise's financial position and performance. Compliance with the requirements of this standard is desirable, but not necessary. The provision of information reflecting the impact of price changes on the financial position of an enterprise occurs sometimes in the principal and sometimes in the supplementary financial statements. The article presents a distinctive characteristic and comparison of the key criteria for recognition of income in accordance with IFRS 18 «Revenue». Presents a new model of accounting for and revenue recognition in accordance with the requirements of the IFRS standard 15 «Revenue from contracts with customers», and also reflects the differences and features of the revenue recognition according to IFRS 15. The article investigates the provisions of IFRS 15 «Revenue from contracts with buyers», including a five-step model for revenue accounting. The authors determined the ratio of the requirements of this Standard and Kazakhstan rules of revenue accounting.

Keywords: revenue, income from ordinary activities, time of recognition, buyer, contract, contractual obligations, asset, goods and services, five-step model.

МРНТИ 06.73.45

Н. Бердімұрат¹, PhD докторы, доцент
Г. Оразбекқызы², ғылыми-педагогикалық бағыт бойынша
«Есеп және аудит» мамандығының магистрі
^{1,2} «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ, Қазақстан

МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕЛЕР ҚАРАЖАТТАРЫНЫҢ ІШКІ БАҚЫЛАУЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН БАҒЫТТАРЫ

Түйіндеме. Қазақстан Республикасының бюджет саясатының стратегиялық және тактикалық мақсаттарының арасында мемлекеттік қаржы ресурстарын тиімді басқару маңызды рөл атқарады. Мақалада сыртқы және ішкі мемлекеттік бақылау жүйесінің ағымдағы тұжырымдамалық негіздері талданады. Ішкі мемлекеттік қаржылық бақылау жүйесін әдістемелік қамтамасыз етуді біріздендіру мақсатында оның нормативтік реттеуінің негізгі мәселелері және бюджеттік ұйымдарда іске асырылуы анықталады.

Қолданыстағы мемлекеттік қаржылық бақылау жүйесінің негіздері екі ішкі жүйені қамтиды: ішкі және сыртқы қаржылық бақылау. Бұл жұмыста мемлекеттік ұйымдарда ішкі қаржылық бақылауды іске асыру мен іске асырудың нормативтік және әдістемелік реттеуін жетілдіру жолдары анықталды. Мұндағы зерттеуде логикалық жалпылау, талдау, гипотеза және жүйелік тәсілдері мен жүйелеу, жіктеу, ұқсастық, салыстыру әдістерін қолдандық.

Бұл мақалада ішкі мемлекеттік қаржылық бақылауды талдап, негізгі ерекшелігін қарастырамыз, сипаттаймыз және мазмұнын ашып көрсетеміз. Мұнда, мемлекеттік мекемелердегі ішкі қаржылық бақылау қызметінің міндеттері, функциялары, ұйымдастыру және жұмыс тәртібі қарастырылады. «Ішкі бақылау» терминін кең түсіндіру мекеме орындарының функционалдық және қаржылық-шаруашылық қызметінің көрсеткіші ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Ішкі бақылаудың негізгі принциптерін қалыптастырудың егжей-тегжейлі әзірлену ауқымы мен стратегиялық бағдарын көрсетеді. Бұл жұмыс мемлекеттік қаржылық бақылаудың негізгі түрлерін жан-жақты шолу болып табылады. Осы тұжырымдаманың жүйелік сипатын анықтайды және мемлекеттік мекемелерде оның ерекшелігін көрсетеді.

Түйінді сөздер: мемлекеттік бақылау, ішкі қаржылық бақылау, бюджеттік қаражат, басқару жүйесі, жақсарту механизмі.

Кіріспе. Бюджеттік процесті жетілдіруге байланысты жүйенің барлық деңгейлерінде қаражаттарды басқарудың тиімді механизмі ретінде ішкі мемлекеттік бақылау жүйесін жетілдіру мәселесі аса өзекті болып ды. Осыған байланысты мақалада ішкі мемлекеттік бақылау жүйесін тілдіру тетіктерінің мәселелері талқыланады. Мемлекеттік қаржыны

ру және халықаралық стандарттарды енгізу бойынша заманауи талаптар бюджеттік қаражаттың негізгі басқарушылары ішкі бақылау бөлімшелерінің трансформациялануына және мемлекеттік ішкі аудит бөлімшелерінің пайда болуына себеп болды. Ішкі бақылаудың негізгі міндеті мемлекеттік мекемелердің қызметін бағалау, оның көрсеткіштерінің стандартты құннан ауытқуын анықтау және ауытқуларды жоюға ғытталған шараларды қабылдау, сонымен қатар ауытқулардың себептерін талдау және мұндай себептерді жоюға бағытталған ұсыныстар жасауып табылады. Ішкі аудит тәуелсіз және объективті кепілдіктер мен кеңестер беруді көздейді.

Мекеменің қаражатын, еңбек және материалдық ресурстарын тиімді пайдалануды қамтамасыз етудің маңызды шарттарының бірі ішкі қаржылық бақылауды, сондай-ақ тиімді ішкі экономикалық бақылауды ұйымдастыру болып табылады. Ішкі бақылауды ұйымдастыру міндеті көптеген шаруашылық субъектілеріне заңнамалық деңгейде пайда болғандығына байланысты ішкі қаржылық бақылауды ұйымдастыру мәселесіне ерекше назар аудару керек. Қаржыландырылған мемлекеттік мекемелер ішкі бақылауды ұйымдастыруға жауапты ұйымдар арасында болмаса да, оның объективті қажеттілігі анық. Бюджеттік процесті реформалау үдерісі, соның ішінде оның негізгі құрамдас бөлігі – бюджеттік есеп, ХХІ ғасырдың басында әлемнің барлық елдерін қамтыды. Бұл бірінші кезекте халықтың (мемлекеттік, муниципалдық) секторын дұрыс басқару қажеттілігіне байланысты болды. Бұл процестің басты мақсаты бюджеттен бөлінген қаражатты дұрыс жұмсай білу және мекеменің кіріс әкелетін қызметінің тиімділігін қамтамасыз ету болып табылады [1].

Сараптамалық бөлім. Мемлекеттік аудиттің мақсаты – бюджет қаражатын, мемлекеттік активтерді және квазимемлекеттік сектор субъектілерін басқару және пайдалану тиімділігін арттыру.

Мемлекеттік аудит мыналарға мүмкіндік береді:

– қаржылық тәртіпті жетілдіру, мемлекеттік қаржылық ресурстар мен мемлекеттік активтерді мемлекеттік мүдделерде басқарудың ашықтығы мен тиімділігін арттыру;

– халықаралық аудиторлық стандарттарға және ұлттық заңнамаға сәйкес сапаны бақылау арқылы мемлекеттің экономикалық әлеуетін одан әрі жетілдіруге жәрдемдесу.

Тақырыпқа байланысты мемлекеттік аудит мынадай түрлерге бөлінеді:

1) халықтың тұрмыс жағдайының және ұлттық қауіпсіздігінің сапалы өсуін қамтамасыз ету үшін ұлттық ресурстардың (қаржылық, табиғи, өндірістік, персонал, ақпарат) тиімді және құқықтық басқаруын талдауға, бағалауға және тексеруге арналған сыртқы мемлекеттік аудит;

2) Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жоспарлау жүйесіндегі құжаттарда көзделген тікелей және түпкілікті нәтижелерге мемлекеттік аудиттің объектісіне талдауды, бағалауды және салыстырып тексеруді, қаржылық және басқару ақпаратының дұрыстығы мен дәлдігін, мемлекеттік аудит объектілерінің қызметін ұйымдастырудың ішкі процестерінің тиімділігін, жұртшылықтың сапасын бағалауды ішкі мемлекеттік аудит мемлекеттің және квазимемлекеттік сектор субъектілерінің активтерін

сақтау болып табылатын ішкі мемлекеттік аудит. Осы екі бөлімдегі ішкі аудитке тоқталамыз.

Міндетті элементтерге Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына, нормативтік және жергілікті құқықтық актілерге, оның ішінде ұйым басшысының нұсқауларына сәйкестігін бақылау кіреді. Қазіргі уақытта мынадай нормативтік құқықтық актілер бекітілген:

– «Мемлекеттік мекемелерде бухгалтерлік есепті жүргізу қағидасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2010 жылғы 3 тамыздағы № 393 бұйрығы;

– «Есеп саясатын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2010 жылғы 7 қыркүйектегі № 444 бұйрығы;

– «ҚР мемлекеттік мекемелері үшін бухгалтерлік құжат нысандарының альбомын бекіту туралы» ҚР Қаржы министрінің міндетін атқарушының 2011 жылғы 2 тамыздағы № 390 бұйрығы;

– «Мемлекеттік мекемелердің бухгалтерлік есеп шоттарын жүргізу жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2010 жылғы 15 маусымдағы № 281 бұйрығы және тағыда басқалар [2].

Яғни, ҚР барлық мекемелер осы қағидаттарға бағына отырып жұмыс жасауы қажет. Мұнда бухгалтерлік есеп саясатын жүргізу ережелері берілген. Есеп саясаты дегеніміз – барлық мемлекеттік мекемелер үшін бірыңғай болып табылатын, әр жылға белгіленген мемлекеттік мекемелер қаржылық есептілікті жасау және ұсыну кезінде қолданатын қағидаттар, негіздер, ережелер, қағидалар мен тәжірибе. Бұл жүргізіліп жатқан реформаның түпкі мақсаты мемлекеттік мекемелердің бухгалтерлік есебін халықаралық деңгейде жүргізу және мемлекеттің активі мен міндеттемесінің шоғырландырған балансын қалыптастыру.

Мекемеде ішкі аудит жүргізу қателіктер мен бұзушылықтардан, теріс пайдаланушылықтан қорғайды, сонымен қатар «қауіпті аймақтарды» табу арқылы болашақ кемшіліктерді немесе жетіспеушіліктерді жою мүмкіндігін анықтайды. Басқару жүйесіндегі әлсіздіктерді анықтауға және нығайтуға көмектеседі, бұзылған басқару принциптерін табады.

Тиімді ішкі аудит жүйесін құру мыналарға мүмкіндік береді:

– белгіленген мақсаттарға сәйкес тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету, көп қырлы бәсекелестікте ұйымның тұрақтылығы мен барынша дамуы;

– мекеменің ресурстары мен әлеуетін сақтау және тиімді пайдалану;

– мекемені басқарудағы коммерциялық, қаржылық және басқа тәуекелдерді уақтылы анықтау және азайту;

– мекеменің жұмысын ішкі және сыртқы ортадағы өзгерістерге уақтылы бейімдеуге мүмкіндік беретін заманауи, үнемі өзгертін іскерлік жағдайларға барабар басқарудың барлық деңгейлері үшін ақпараттық қолдау жүйесін қалыптастыру.

Ішкі бақылау негізінде мемлекеттік бюджеттік мекеменің басшылығы қабылдаған ұйымдық құрылымның, әдістер мен рәсімдердің жиынтығы ретінде түсініледі. Оған мекеменің ішінде ұйымдастырылған ішкі қадағалау мен инспекцияны қоса аламыз. Ішкі бақылау мемлекеттік сектордың жеті көрсеткішін қамтиды: салалық басқару, денсаулық сақтау, білім беру және көлік инфрақұрылымы, сондай-ақ функционалды-қоғамдық тауар-

ларды бөлу, кірістерді қайта бөлу және мемлекеттік шығындарды тұрақтандыру функциясы.

Ішкі бақылаудың негізгі түрлерін төмендегідей бөлеміз.

Іске асыру мерзімі бойынша топтарға кіреді:

– алдын-ала бақылау жұмыс істейтін қызметкерлер өздеріне жүктелген міндеттерді орындай алатынына көз жеткізу үшін жүргізіледі.

– ағымды бақылау тікелей жұмыс барысында жүзеге асырылады. Оның мақсаты – бұзушылықтар мен ауытқуларды анықтау және дереу тоқтату.

– қорытынды бақылау басшылыққа жоспарлауға арналған ақпараттарды, осындай жұмыстың орындалып жатқанын, орындалатын жұмыстардың сапасын бағалау арқылы персоналдың жұмысының нәтижелілігін береді.

Мемлекеттік мекемелердегі ішкі бақылау мыналарды қамтиды:

– бухгалтерлік (бюджеттік) есепке алу (шоттар мен қосарлы енгізу, түгендеу және құжаттама, балансты жалпылау);

– ревизия, бақылау, аудит (құжаттарды тексеру, арифметикалық есептеулерді тексеру, жекелеген іскерлік операцияларды есепке алу ережелерін сақтау, инвентаризация, қызметкерлердің ауызша сұхбаты, растау және қадағалау).

Ішкі есепке алуды бақылау құралдарына жатады:

– бастапқы бухгалтерлік құжаттарды тексеру;

– құжаттамалық растау және барлық бухгалтерлік жазбалардың қаржы-шаруашылық қызметінің жоспарына сәйкестігі; әртүрлі тұлғалар арасындағы жауапкершілікті бөлу;

– іскерлік мәміленің рұқсатымен;

– бухгалтерлік есеп шоттарындағы мәмілелерді орналастыру туралы;

– өзара байланысты әрекеттерді бақылау;

– бухгалтерлік есеп деректерін салыстыра отырып қорлардың нақты бар болуымен, мысалы, тауарлық-материалдық құндылықтарды жасау, салыстыру парағын жасау және түгендеу тізімін жасау;

– ақпаратты сақтау.

Мемлекеттік мекеменің ішкі бақылау жүйесінде барлық қызметкерлер тартылған. Мекемелердегі ішкі бақылау органдарына мекеменің басшысы және басшы тағайындаған адамдар: мекеменің қызметкерлері мен мекеме басшылығы кіреді. Мекеменің ішкі тексерулерінде негізгі бұзушылықтар – техникалық қателіктер, біліксіздік, белгілі бір ниет, заңнамадағы нақты қарама-қайшылықтар, жоспарлау және стратегиялық таңдау қателіктері болып табылады [3].

Қазіргі уақытта мемлекеттік қаржылық бақылаудың қазіргі жүйесі екі ішкі жүйені қамтиды: сыртқы және ішкі қаржылық бақылау. Бюджеттік құқықтық қатынастар саласындағы мемлекеттік қаржылық бақылаудың бірінші шағын жүйесі сыртқы мемлекеттік (муниципалдық) қаржылық бақылауды және ведомстволық ішкі қаржылық бақылауды қамтиды (1-сурет).

Ішкі бақылау бәсекеге қабілетті артықшылықтарды барынша пайдалануға және бюджеттен тыс кірістерді тарту және оларды мекеменің

негізгі мақсаттарын іске асыру үшін тиімді пайдалануды ұйымдастыруға бағытталуы тиіс.

Мемлекеттік (коммуналдық) қаржылық бақылау жүйесі	
Сыртқы мемлекеттік қаржылық бақылау	Ішкі қаржылық бақылау және аудит бөлімі
Заңнамалық (өкілді) органдар бақылау	Департаменттің құрамында – аумақтық органдарда және ведомстволық бағыныстағы мекемелерде жүзеге асырылады
Бақылау жүзеге асырылады	
ҚР Есеп палатасы Субъектілердің бақылау және есепке алу органдары ҚР және муниципалитет	Бақылау-тексеру органдары. Бюджеттік менеджерлер, бюджеттік әкімшіліктер

Сурет 1 – Мемлекеттік (коммуналдық) қаржылық бақылау жүйесі

Ескерту: <http://www.esep.kz/>.

Ішкі бақылау жүйесі туралы ережені оны бюджеттік ұйымда ұстауға бағытталған бақылау рәсімдерін реттеу арқылы жасау керек. Онда ішкі бақылаудың негізгі ұғымдары мен элементтерін: оның мақсаттары, бақылау субъектілері, бақылау объектілері, бақылау нысандары мен нысандары, лауазымды тұлғалардың міндеттері, оларды ұйымдасу және оны жүзеге асыру жауапкершілігі, бақылау рәсімдерінің жиілігі, сондай-ақ ішкі қаржылық бақылау субъектілерінің құқықтары мен міндеттері көрсетілуі керек. Ішкі бақылауды жүзеге асырудың екі жолы анықталды: үздіксіз немесе селективті, сондай-ақ оның орындалу деңгейлері:

1) Өзін-өзі бақылауды жүзеге асыру, ол орындаған әрбір операцияны нормативтік құқықтық актілерге, ішкі стандарттарға және лауазымдық нұсқаулықтарға сәйкестігін тексеру арқылы, сондай-ақ кәсіпкерлік операцияға теріс әсер ететін факторларды бағалау арқылы жүзеге асырады;

2) Бағыныштылық деңгейін бақылауды (үздіксіз түрде) ведомстволық бағынысты лауазымды тұлғалар жүзеге асыратын ішкі бюджеттік рәсімдерді жүзеге асыру үшін қажетті құжаттарды қалыптастыру жөніндегі іс-шараларға рұқсат беру арқылы ұйымның (бөлімшенің) басшысы жүзеге асырады;

3) Бюджеттік заңнама мен ішкі нормативтердің талаптарына сәйкестігін анықтауға бағытталған тексеру жүргізу арқылы ведомстволық бағынысты басшылар мен бюджет қаражатын алушылар жүргізетін рәсімдерге және операцияларға қатысты юрисдикция деңгейін бақылау [4].

Нәтижелері мен талқылаулар. Ішкі қаржылық бақылау келесі мақсаттарды іске асыруға бағытталған:

а) ұйымдардың қаржы-шаруашылық қызметі мен қаржылық жағдайының тиімділігін бағалау;

б) мемлекеттік тапсырмалардың нақты (есептілік) параметрлерінің жоспарланған талаптарға сәйкестігін анықтау;

в) анықталған ауытқулардың себептерін анықтау және оларды жою;

д) ықтимал бұзушылықтар мен ауытқулардың алдын алу;

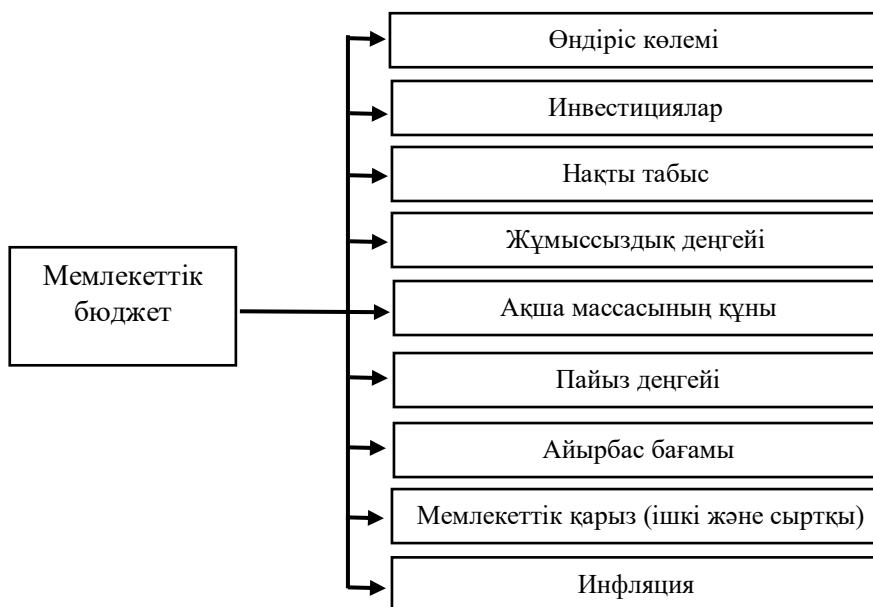
- е) мемлекеттік мүлікті тиімді пайдалануды қамтамасыз ету;
- ж) бюджет қаражатын мақсатты пайдалануды қамтамасыз ету.

Соңғы тармаққа қатысты мақсатты құрылыс бағдарламалары мен басқа қызметтің бағыттарын қаржыландыруда белгіленген шығыс баптарын қатаң сақтау қажет деп саналады.

Мәселен, ішкі қаржылық бақылау келесі міндеттерді шешуге тиіс:

- заңнамалық регламенттер мен бюджеттік ұйымның ішкі регламенттерінің талаптарын сақтауды қамтамасыз ету;
- ұйымның барлық ресурстарының сақталуын қамтамасыз ету;
- мекеменің тұрақтылығын қаржылық, нарықтық және құқықтық тұрғыдан сақтау;
- қызметкерлердің белгіленген талаптарға, ережелер мен процедура-ларға сәйкестігін қамтамасыз ету.

Сонымен бірге бүгінгі күні бюджеттік мекемелердегі ішкі қаржылық бақылау жүйесінің тиімділігі коммерциялық саладағы ішкі бақылаумен салыстырғанда төмен болып қалуда. Осыған байланысты мемлекеттік сектордың ішкі бақылауына арналған нормативтік базаны заңнамалық деңгейде әзірлеу қажет. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ішкі бақылау жүйесінің тиімділігін арттыру, сондай-ақ бақылау іс-шаралары субъектілерінің санын азайту үшін бюджеттік мекеме негізінде жеке ішкі бақылау бөлімшесін құру ұсынылады. Яғни, Бюджет, Салық және Еңбек кодекстерін жеке-жеке бөліп қарайтын ішкі бақылау бөлімшелерін құру және қызметкерлерді бөлу.

Сурет 2 – Мемлекеттік бюджеттің негізгі экономикалық көрсеткіштерге әсері

Ескерту: колданылған әдебиет негізінде құрастылған

Мемлекеттің бюджеті – мемлекеттің мен меншіктің барлық түрлері субъектілерінің және жеке азаматтардың ұлттық функциялар мен функцияларды орындау үшін бөлінген орталықтандырылған қор қорын қалыптастыру туралы экономикалық қатынастары және заңның күші бар елдің негізгі қаржылық жоспары. Бюджет мемлекеттік және басқа да мемлекеттік шығындарды қаржыландыру үшін халықтың, кәсіпорындардың және басқа да заңды тұлғалардың ақшалай кірістерін қайта бөлу тәсілі болып табылады.

Мемлекеттік бюджеттің кірістері:

- заңды және жеке тұлғалардың табысына салынатын салықтар;
- нақты сектордан түсетін кірістер (табыс салығы);
- жанама салықтар мен акциздерді алу;
- тарифтер және салықтық емес төлемдер;
- аймақтық және жергілікті салықтар [5].

Сурет 3 – Мемлекеттік бюджеттің шығыстары

Ескерту: колданылған әдебиет негізінде құрастылған

Мемлекеттік салық. Мемлекетте алынатын салықтар мен бюджетке төленетін басқа да міндетті төлем түрлерінің, оны құру мен алудың нысандары мен әдістерінің, принциптерінің, салық заңдары мен салыққа қатысты нормативті актілердің, салық қызметі органдарының жиынтығы мемлекеттің салық жүйесін құрайды.

Салық жүйесіне қажетті негізгі талаптар мыналар:

- салық құрамы дәл анықталуы қажет. Ол үшін салық заңдылығында мемлекетте алынатын салықтардың толық тізімі мазмұндалуы керек;
- салық жүйесі салық төлеушілер үшін салықтан жалтару тиімсіз болатындай етіп жасалуы тиіс;
- салық жүйесінің қарапайымдылығы. Бұл әсіресе, салықтың дұрыс төленуі үшін бақылауды жүзеге асыруда маңызды;
- салық жүйесі салық төлеушінің өз қаражатын өндіріске салуына ықпал етуі керек.

Мемлекеттік еңбек кодексі. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 15 мамырдағы № 251 Кодексі. Күші жойылды – Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Кодексімен (01.01.2016 бастап қолданысқа енгізіледі).

Еңбек кодексі:

- еңбек;
- еңбек қатынастарына тікелей байланысты;
- әлеуметтік әріптестік;
- еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі қатынастарды реттейді.

Еңбек кодексі, егер заңдарда және Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе:

– қызметкерлерге, оның ішінде мүліктің меншік иелері, қатысушылары немесе акционерлері шетелдік жеке немесе заңды тұлғалар болып табылатын, Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан ұйымдардың қызметкерлеріне;

– жұмыс берушілерге, оның ішінде мүліктің меншік иелері, қатысушылары немесе акционерлері шетелдік жеке немесе заңды тұлғалар болып табылатын, Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан ұйымдарға қолданылады.

– Қызметкерлердің жекелеген санаттарының еңбегін құқықтық реттеудің ерекшеліктері Еңбек кодексінде және Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында белгіленеді.

– Қазақстан Республикасының заңдары Еңбек кодексінде белгіленген құқықтар, бостандықтар мен кепілдіктер деңгейін төмендетпеуге тиіс [6].

Қорытынды. Әлбетте, шоғырландырылған бюджет тапшылығының қазіргі жағдайында және мемлекеттік қызметтерді қаржылық қолдаудың жаңа нысандарын енгізу бюджет қаражатын үнемді және нәтижелі жұмсауды талап етеді. Сонымен бірге, бұл жағдайда тек қана бюджет қаражатын ғана емес, жеке меншік әріптестіктің басқа да көздерін тиімді пайдалануды қамтамасыз ету үшін ішкі қаржылық бақылауды күшейту қажетсіздейше, ішкі бақылау – мемлекеттік мекеменің ажырамас элементі. Ол басшылықпен бірге басқару объектілері мен басқару объектілері арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді, ауытқуларды анықтайды, олардың әсерін бағалайды және пайда болу себептерін анықтайды. Бюджеттік мекемелердегі ішкі бақылаудың маңызды функциялары қызметкерлердің қызметтік міндеттерін орындауын және қызметтерді ұсыну кезінде мемлекеттік кепілдіктердің сақталуын қамтамасыз ету болып табылады.

Зерттеу қорытындысы бойынша аудит ішкі бақылау жүйесінің сенімділік дәрежесі. Ішкі аудит және қаржылық бақылау, қызметтің барлық аспектілерін қамтуы тиіс. Осылайша, ішкі аудит – мемлекеттік мекеменің қаражатын, еңбек және материалдық ресурстарын тиімді пайдалануды қамтамасыз ету, сонымен қатар маңызды шарттарының бірі қаржылық-экономикалық бақылаудың тиімділігін арттыру болып табылады. Ішкі аудит жүйесін ұйымдастыру және оның қызметі мекеменің экономикалық қызметіне қатысты кез-келген тәуекелдерді жоюға бағытталған. Тиісінше, ішкі қаржылық бақылау бюджеттік қаражатты және ішкі кіріс көздерін бөлуге міндетті. Осылайша, ішкі бақылау – мемлекеттік мекеменің ажырамас элементі. Ол басшылықпен бірге басқару объектілері мен басқару объектілері арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді, ауытқуларды анықтайды, олардың әсерін бағалайды және пайда болу себептерін анықтайды. Бюджеттік мекемелердегі ішкі бақылаудың маңызды функциялары қызметкерлердің қызметтік міндеттерін орындауын және қызметтерді ұсыну кезінде мемлекеттік кепілдіктердің сақталуын қамтамасыз ету болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Де Конинг Р. Государственный внутренний финансовый контроль: пер с англ. постоянна, 2007. – 337 б.
2. Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі (өзгертілген және толықтырылған) [Электронды ресурс] / Консультант Плюс анықтамалық-құқықтық жүйесі.
3. Жақыпбеков С.Ж. Ішкі аудит. – Алматы: Экономика, 2008. – 344 б.
4. Абдушукуров Р.С., Б.С. Мырзалиев. Теория и практика аудита. Учебное пособие: Алматы: Нур-пресс, 2010. – 796 б.
5. Ержанова Г.Е. Бухгалтерский учет и финансовая отчетность. Учебное пособие. – Астана: «Учебный центр «Зерде», 2012. – 12 б.
6. https://kaz.tengrinews.kz/zakon/kazakstan_respublik

Н. Бердимурат¹, доктор PhD, доцент

Г. Оразбекқызы², магистрант специальности «Учет и аудит» по научно-педагогическому направлению

^{1, 2} АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Виды и направления внутреннего контроля государственных учреждений

Аннотация. Эффективное управление государственными финансами между стратегическими и тактическими целями бюджетной политики Республики Казахстан играет важную роль. В статье анализируются современные концептуальные основы системы внешнего и внутреннего контроля. В целях унификации методологического обеспечения системы внутреннего публичного финансового контроля определены основные вопросы ее регулирования и реализации бюджетных организаций.

Основы существующей системы государственного финансового контроля включают две подсистемы: внутренний и внешний финансовый контроль. В данной работе определены пути совершенствования нормативно-методического регулирования внедрения и осуществления внутреннего финансового контроля в государственных организациях. В данном исследовании мы использовали логические обобщения, анализы, гипотезы и систематические подходы и систематизацию, классификацию, сходство, сравнение.

В этой статье мы анализируем внутренний государственный финансовый контроль, анализируем ключевые особенности и описываем содержание. Здесь рассматриваются задачи, функции, организация и функционирование внутреннего финансового контроля государственных учреждений.

Расширение термина «внутренний контроль» позволяет учитывать функциональную и финансово-хозяйственную деятельность учреждений. Отражает масштаб и стратегическое направление детальной разработки основных принципов внутреннего контроля. Эта работа представляет собой всеобъемлющий обзор основных видов государственного финансового контроля. Выявляется системный характер этого понятия и отражаются его особенности в государственных учреждениях.

Ключевые слова: государственный контроль, внутренний финансовый контроль, бюджетные средства, система управления, механизм совершенствования.

N. Berdimurat¹, PhD, associate Professor

G. Orazbekkyzy², candidate for master's degree majoring in Accounting and Audit in the scientific and pedagogical direction

^{1, 2} Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Types and directions of internal control of public institutions

Abstract. Effective management of public finances between the strategic and tactical objectives of the budget policy of the Republic of Kazakhstan plays an important role. The article analyzes the modern conceptual foundations of the system of external and internal control. In order to unify the methodological support of the internal public financial control system, the main issues of its regulation and implementation of budgetary organizations are identified.

The fundamentals of the existing system of state financial control include two sub-systems: internal and external financial control. This paper identifies ways to improve the regulatory and methodological regulation of the implementation and implementation of internal financial control in public organizations. In this study, we used logical generalizations, analyzes, hypotheses and systematic approaches and systematization, classification, similarity, comparison.

In this article, we analyze the internal state financial control, analyze the key features and describe the content. It examines the tasks, functions, organization and functioning of the internal financial control of public institutions.

The extension of the term “internal control” allows to take into account the functional and financial-economic activities of institutions. Reflects the scale and strategic direction of the detailed development of the basic principles of internal control. This paper provides a comprehensive overview of the main types of state financial control. The systemic nature of this concept is revealed and its features are reflected in state institutions.

Keywords: state control, internal financial control, budgetary funds, management system, improvement mechanism.

Liu Wei, докторант DBA

Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности и современные тенденции развития банковской системы Казахстана. Анализируются конкретные мероприятия Национального Банка Республики Казахстан по адаптации банковской системы РК к современным экономическим условиям. Особое внимание уделено финансовым показателям банковской системы Казахстана.

В статье приводится видение авторов на дальнейшее развитие банковской деятельности в Казахстане и предлагаются конкретные мероприятия по адаптации банковской системы Республики Казахстан в постоянно меняющихся политических и экономических условиях.

По мнению авторов, ожидаемые перспективы развития банковской системы Казахстана на 2020 г. будут следующими: рост объемов сбережений населения на счетах в банках, активный рост корпоративного кредитного портфеля, замедление роста портфеля розничного кредитования, ипотечное жилищное кредитование увеличится в совокупном кредитном портфеле банковского сектора Казахстана.

В рамках перехода на стандарт МСФО 9 Национальным банком разработаны правила формирования провизий в соответствии с данным международным стандартом. Правила устанавливают требование по разработке банками внутренней методики расчета провизий, где учитываются ожидаемые и фактически понесенные кредитные убытки. Это позволит банкам заблаговременно определять снижение качества активов и своевременно контролировать убытки.

Ключевые слова: банковская система, капитал банков, пассивные операции, активные операции, кредиты, ставки, портфель банковских услуг, банк, банки, стабильность банковской системы, совокупные активы банковского сектора, совокупный собственный капитал банковского сектора, коэффициенты достаточности банковского сектора.

Введение. Стабильная банковская система способствует реализации базовых социальных функций государства, обеспечивает укрепление финансового суверенитета, трансформацию внутренних сбережений в инвестиции с наименьшими издержками, способствует эффективному распределению ресурсов между различными отраслями, регионами, видами деятельности.

Все это гарантирует защиту национальных интересов и обеспечение экономической безопасности страны.

Для обеспечения устойчивого функционирования банковской системы и недопущения накопления системных рисков Национальный Банк раз в полгода проводит макропруденциальный анализ и оценку устойчивости

банковского сектора. Основными его приемами являются: стресс-тестирование банковской системы, мониторинг устойчивости банковской системы и расчет показателей финансовой устойчивости.

Экспериментальная часть. На сегодняшний день в Казахстане изменена парадигма надзора за банковской деятельностью. Основой процесса становится постоянный дистанционный надзор за всеми процессами, включая оценку бизнес-модели, корпоративного управления, системы управления рисками, капитала, ликвидности и фондирования. Все эти процессы дополняются комплексной проверкой в зависимости от степени риска.

Эта методика отработана Национальным банком совместно с инвестиционной банковской компанией Rothschild и аудиторской компанией PricewaterhouseCoopers.

В рамках законодательного закрепления права Национального банка по применению риск-ориентированного надзора приняты соответствующие поправки в законодательство по расширению полномочий Национального банка, а также по усилению мер надзорного реагирования с возможностью принятия надзорных мер по повышению капитала и улучшению его структуры, улучшению качества активов и проводимых банком операций, показателей ликвидности и структуры обязательств, показателей доходности и оптимизации расходов, ограничению активных и пассивных операций банков, а также по совершенствованию системы управления рисками и внутреннего контроля, корпоративного управления.

В рамках совершенствования регулирования и надзора за банковской деятельностью, в частности в вопросах ликвидности с учетом рекомендаций Базель III, с 1 сентября 2018 года введен коэффициент покрытия ликвидности LCR (Liquidity Coverage Ratio) с переходным периодом до 2022 года. Наряду с этим с 2018 года установлено требование к расчету коэффициента чистого стабильного фондирования NSFR (Net Stable Funding Ratio), призванного обеспечить банки источниками долгосрочного фондирования.

В рамках перехода на стандарт МСФО 9 Национальным банком разработаны правила формирования провизий в соответствии с данным международным стандартом. Правила устанавливают требование по разработке банками внутренней методики расчета провизий, где учитываются ожидаемые и фактически понесенные кредитные убытки. Это позволит банкам заблаговременно определять снижение качества активов и своевременно признавать убытки.

Совокупные активы банковского сектора на 1 февраля 2019 года составили 25 213,6 млрд тенге (уменьшение с начала 2019 года на 0,1%).

В структуре активов преимущественную долю занимают кредиты – 48,2%, портфель ценных бумаг – 20,8%, наличные деньги, аффилированные драгоценные металлы и корреспондентские счета – 13,6%.

Кредиты, по которым имеется просроченная задолженность более 90 дней (NPL), составили 1 068,2 млрд тенге или 8,1% от ссудного портфеля

Провизии по ссудному портфелю сформированы в размере 1 887,6 млрд тенге или 14,4% от ссудного портфеля.

Размер совокупных обязательств банковского сектора по состоянию на 1 февраля 2019 года составил 22 093,7 млрд тенге.

В структуре обязательств банков наиболее высокую долю занимают вклады клиентов – 77,1%, выпущенные в обращение ценные бумаги – 7,6%, займы, полученные от других банков и организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций – 4,0%.

Совокупный собственный капитал банковского сектора по состоянию на 1 февраля 2019 года составил 3 119,9 млрд тенге, увеличение за январь 2019 года на 3,2%. Чистая прибыль составила 104,7 млрд тенге. Чистая процентная маржа и процентный спрэд банков второго уровня по состоянию на 1 февраля 2019 года составили 5,0% и 3,9%, соответственно.

Объем кредитования банками экономики на конец января 2019 года составил 12 470 млрд тенге (снижение за месяц на 4,7%). Объем кредитов юридическим лицам уменьшился на 8,2% до 7 150,9 млрд тенге, тогда как объем кредитов физическим лицам увеличился на 0,3% до 5 319,1 млрд тенге.

Без учета кредитного портфеля банков, проходящих реструктуризацию и лишенных лицензии, годовой рост кредитования экономики составляет 11,4% или 1,2 трлн тенге.

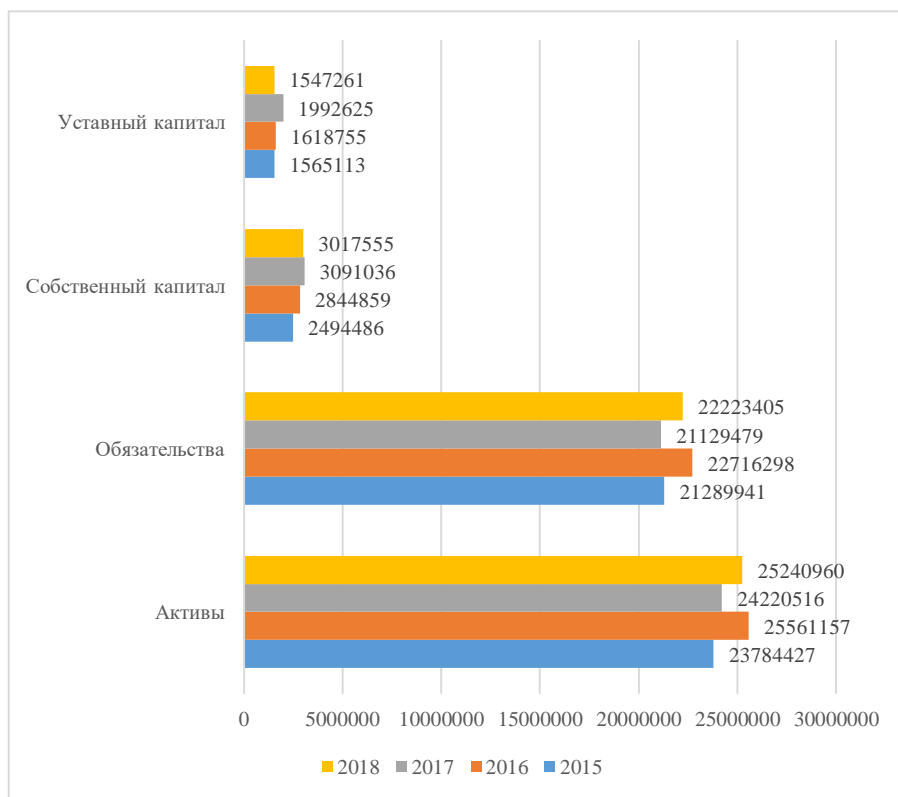

Рисунок 1 – Основные показатели деятельности банков второго уровня Казахстана за 2015-2018 гг., млн тенге [2, 122 с.].

Объем кредитов в национальной валюте уменьшился за месяц на 1,9% до 9 899,5 млрд тенге. В их структуре кредиты юридическим лицам

уменьшились на 4,5%, тогда как физическим лицам увеличились на 0,5%. Объем кредитов в иностранной валюте уменьшился на 14,2% до 2 570,5 млрд тенге. В их структуре кредиты юридическим лицам уменьшились на 14,7%, физическим лицам – на 6,4%.

Удельный вес кредитов в тенге на конец января 2019 года составил 79,4%. Объем долгосрочных кредитов за месяц уменьшился на 4,7% до 10 582,7 млрд тенге, объем краткосрочных кредитов – на 5,0% до 1 887,3 млрд тенге.

Кредитование субъектов малого предпринимательства за месяц снизилось на 7,5% (до 2 185,9 млрд тенге или 17,5% от общего объема кредитов экономике).

В отраслевой разбивке наиболее значительная сумма кредитов банков экономике приходится на такие отрасли, как промышленность (доля в общем объеме – 15,6%), торговля (13,4%), строительство (5,9%), транспорт (4,0%) и сельское хозяйство (1,8%) [1, 2 стр].

На наш взгляд, эта процедура необходима, прежде всего, самим банкам. Независимая оценка позволит восстановить доверие инвесторов к финансовым институтам, привлечение независимой стороны для оценки качества активов обеспечит объективность результатов.

Совокупные активы БВУ Казахстана увеличились за 2015-2018 годы на 1456533 млн тенге. Собственный капитал увеличился за этот же период на 523069 млн тенге.

Сохранение устойчивости банковской системы в настоящий момент зависит от уменьшения степени чувствительности ее к кредитному риску.

Таблица 1 – Коэффициенты достаточности банковского сектора Казахстана

Годы	k1-1	k1-2	k2
2015	12,47	13,12	15,93
2016	13,74	14,31	16,35
2017	17,19	17,75	17,75
2018	16,53	16,77	16,77

Примечание: Статистический бюллетень НБРК №12 (289) декабрь, С. 121-122 [2]

Наблюдается увеличение коэффициента достаточности собственного капитала k1-1 за 2015-2018 годы от 12,47 до 16,53. Увеличение коэффициента k1-2 с 13,12 до 16,53. За 2015-2018 годы так же наблюдается увеличение коэффициента k2 с 15,93 до 21, 81 [3].

Результаты и обсуждения. Успешная реализация Программы повышения финансовой устойчивости банков и полномочия по риск-ориентированному надзору требуют дальнейших мер по закреплению достигнутых результатов. Речь идет о полной и всесторонней оценке качества активов банков (Asset Quality Review).

К содержательным инновациям в банковской системе относятся введение макропруденциального надзора, посредством которого НБРК сможет поддерживать системную стабильность финансового сектора в целом, а не отдельных банков, и контрциклическое регулирование, направленное

на сглаживание негативных факторов кредитного цикла и их влияния на реальную экономику.

В качестве организационно-управленческой новации должна выступить административная реформа системы регулирования и надзора НБРК, которая необходима для институциональной поддержки перехода НБРК на содержательный макропруденциальный надзор.

Основными задачами и перспективными направлениями развития банковской системы и совершенствования ее структуры, на наш взгляд, должны быть:

- принятие стратегии развития отечественной банковской системы на долгосрочный период, исходя из принципов, заложенных в рекомендации Базельским комитетов I, II и III;

- ускорение процесса обеспечения банковской системы всей необходимо законодательной и нормативной базой;

- повышение уровня надежности, открытости и прозрачности механизмов функционирования банковской системы, раскрытие нужной информации, заложенной в нормативных документах Национального Банка;

- содействие развитию малого и среднего бизнеса, среднего класса, который как раз и является главным вкладчиком, готового отдать банку свои сбережения на развитие инновационных проектов[4].

Решение указанных проблем должно способствовать формированию современной, прозрачной и конкурентоспособной банковской системы, способной динамично развиваться, соответствовать требованиям инновационно-инвестиционной модели экономического роста.

Для обеспечения стабильности банковской системы следует уделить внимание показателям финансовой устойчивости крупных банков, что будет способствовать ограничению увеличения их активов и накапливанию рисков [5].

Заключение. Для укрепления банковской системы, на наш взгляд необходимо наращивать стабильную ресурсную базу в виде депозитов юридических лиц, вкладов физических лиц, увеличивать сроки их привлечения, а также увеличивать собственный капитал банковского сектора для сохранения долгосрочной финансовой надежности и устойчивости в период кризиса.

В Казахстане необходима новая государственная политика по обеспечению стабильности банковской системы. Она должна быть основана на обеспечении общей макроэкономической стабильности в стране, совершенствовании банковского законодательства, развитии банковской инфраструктуры, снижении теневых и криминальных процессов в финансово-кредитной сфере, а также обеспечении стабильного функционирования, структуры и развития банковского сектора страны.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Национальный Банк Республики Казахстан. Пресс релиз № 6 от 28.02.2019 г. // <https://nationalbank.kz/cont.pdf>.
2. Статистический бюллетень Национального Банка Республики Казахстан. № 12 (289), декабрь, С-121-122.
3. Постановление Правления НБРК от 13.09.2017 г. «Об установлении нормативных значений и методик расчетов пруденциальных нормативов и иных обязательных к соблюдению норм и лимитов размера капитала банка на определенную дату и Правил расчета и лимитов открытой валютной позиции».
4. Коробов Ю.И. Проблемы обеспечения безопасности банков и банковских клиентов // Информационная безопасность регионов. 2016. № 2(23). С. 46-48.
5. Доклад Председателя Национального Банка Республики Казахстан Д. Акишева на расширенном заседании Правительства с участием Главы государства, Астана 30 января 2019 года /<https://nationalbank.kz/?docid=801&switch=russian>.

Liu Wei, DBA докторанты
Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қазіргі жағдайда Қазақстан банк жүйесінің даму ерекшеліктері

Түйіндеме. Мақалада Қазақстанның банктік жүйесінің ерекшеліктері мен даму тенденциялары қарастырылған. Қазақстан Республикасы банк жүйесінің қазіргі заманғы экономикалық жағдайларға бейімделуіне байланысты Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің нақты іс-шаралары талданған. Қазақстанның банктік жүйесінің қаржы көрсеткіштеріне ерекше назар аударылған.

Мақалада Қазақстанда екінші деңгейлі банктердің қызметінің қарқынды дамуы бойынша автордың көзқарасы берілген және саяси және экономикалық жағдайлардың қалыпты өзгеруіне Қазақстан Республикасының екінші деңгейлі банктер жүйесінің бейімделуінің нақты шаралары ұсынылған.

Авторлардың көзқарасы бойынша 2020 жылы Қазақстан банк жүйесі дамуының перспективасы мынандай жағдайларды қамтиды: екінші деңгейлі банк шоттарында халық салымдарының көлемінің ұлғаюы, корпоративтік портфельдің белсенді және қарқынды өсуі, бөлшек несие беру портфелінің көлемінің төмендеуі, тұрғын үй ипотекалық несие көлемінің жиынтық несие портфеліндегі үлесінің өсуі.

ХҚЕС 9 стандарттарға көшу аясында Ұлттық банк провизияны қалыптастырудың ережесін осы халықаралық стандарттарға сәйкес әзірледі. Бұл Ереже банктердің ішкі провизияны есептеу әдістемесіндегі банктердің несие берудегі нақты шығындарын есептеу талаптарын бекітеді.

Бұл өз кезегінде банктердің активтер сапасын уақтылы анықтауға және шығындарын бақылауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: банк жүйесі, банк капиталы, пассивтік операциялар, активті операциялар, несиелер, мөлшерлемелер, банк қызметтерінің портфелі, банк, банктер, банк жүйесінің тұрақтылығы, банк секторының жиынтық активтері, банк секторының жиынтық жеке капиталы, банк секторының жеткіліктілік коэффициенттері.

Liu Wei, DBA Doctoral student
Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

Features of development of banking system of Kazakhstan in modern conditions

Abstract. The article discusses the features and current trends in the development of the banking system of Kazakhstan. Analyzed are specific measures of the National Bank of the Republic of Kazakhstan on the adaptation of the banking system of the Republic of Kazakhstan to modern economic conditions. Particular attention is paid to the financial indicators of the banking system of Kazakhstan.

The article presents the authors' vision of the further development of banking in Kazakhstan and suggests specific measures for the adaptation of the banking system of the Republic of Kazakhstan in the constantly changing political and economic conditions.

According to the authors, the expected prospects for the development of the banking system of Kazakhstan for 2020 will be as follows: growth in household savings in bank accounts, strong growth in the corporate loan portfolio, slowdown in the growth of the retail lending portfolio, housing mortgage lending will increase in the total loan portfolio of the banking sector of Kazakhstan.

As part of the transition to IFRS 9, the National Bank has developed rules for the formation of provisions in accordance with this international standard. The rules establish a requirement for banks to develop an internal methodology for calculating provisions, which takes into account expected and actually incurred credit losses. This will allow banks to determine in advance the deterioration of the quality of assets and timely control losses.

Keywords: banking system, bank capital, passive operations, active operations, loans, rates, banking services portfolio, bank, banks, stability of the banking system, total assets of the banking sector, total equity of the banking sector, sufficiency ratios of the banking sector.

Н.Б. Альтаев, докторант
Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ В КАЗАХСТАНЕ: ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ

Аннотация. В статье проводится анализ законодательства в области регулирования и развития промышленности. Делается обзор принятых нормативно-правовых актов, в том числе с точки зрения их эффективности для целей стимулирования и развития промышленности, обеспечения промышленного роста. Рассматриваются сильные и слабые стороны законодательства в области промышленности и промышленного развития.

В статье автор исходит из посылки, что государство, посредством налогов изымая часть доходов институциональных единиц и реализуя различные бюджетные программы, перераспределяет часть национального дохода для целей развития, в том числе развития промышленности. Поэтому фискальная политика своими инструментами должна оказывать не только регулирующее и направляющее влияние на реструктуризацию и модернизацию отраслей промышленности, но также и стимулирующее развитие промышленности и экономики в целом.

Отмечается, что для изменения налоговой политики требуется понимание для чего и с какой целью необходимо менять налоговое законодательства. Бизнес-среде нужна системность и предсказуемость. Главное не перейти пороговые значения, так как в противном случае налоговое поле будет дестимулировать развитие и бизнес или уйдет в тень или в другую страну.

Делается вывод, что законодательная и нормативно-правовая база страны в целом отвечает текущим реалиям социально-экономического развития. Вместе с тем следует отметить отсутствие комплексного осмысления целостности правового поля, особенно в части стимулирования индустриального развития. Присутствуют как было уже сказано статичные законодательные акты, которые без их актуализации реалиям времени несут угрозу торможения развития страны. Ряд законодательных актов прямого действия, в частности Закон Республики Казахстан «О государственных закупках», содержат множество возможностей избирательного характера, что несет угрозу свободного трактования неравенства всех перед законом.

Ключевые слова: налоговая система, налоговое законодательство, таможенные льготы, импорт, экспорт, конкуренция.

Введение. Согласно данным Информационно-правовой системы нормативных правовых актов Республики Казахстан, с 1993 года по июнь 2016 года в сфере промышленности было принято 65 законов, из которых 54 действующих и 10 утративших силу. По сфере правоотношений из действующих законодательных актов 39 – касались вопросов отдельных отраслей промышленности, 11 – по организации и управлению промышлен-

ностью, 6 – по промышленности в целом, и 4 – по индустриально-инновационной промышленности.

Рассмотрим наиболее значимые нормативные документы с точки зрения развития промышленности.

Налоговое законодательство регламентируется Законом РК от 10 декабря 2008 года №100 «О введении в действие *Кодекса Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет»* [1].

Для целей промышленной политики меры фискальной политики используются для целесообразного перераспределения экономических ресурсов, доходов институциональных единиц и национального дохода. Государство, посредством налогов изымая часть доходов институциональных единиц и реализуя различные бюджетные программы, перераспределяет часть национального дохода для целей развития, в том числе развития промышленности. Поэтому фискальная политика своими инструментами должна оказывать не только регулирующее и направляющее влияние на реструктуризацию и модернизацию отраслей промышленности, но также и стимулирующее развитие промышленности и экономики в целом.

Текущая налоговая система, принятая в 90-е годы, была разработана на основе опыта европейских стран и по большей степени направлена на стимулирование потребления, т.к. на вычеты можно ставить все затраты, понесенные предприятием для производства и/или реализации. В том числе НДС, который на самом деле является промежуточным финансированием бюджета, и направлен прежде всего на стимулирование экспорта.

Экспериментальная часть. На сегодняшний день данный подход является своего образом тормозом для эффективного развития экономики. В тех же европейских странах уже давно поняли, что при такой налоговой политике юридические лица по максимуму стараются минимизировать свои налоговые нагрузки и через вычеты максимально уходят от налогов (кроме НДС). И поэтому они переместили налоговую нагрузку на физические лица, но при этом также ввели практику возможности относить отдельные затраты на вычеты.

Кроме того, существуют пороговые значения для налогов – выше которых заниматься бизнесом становится абсолютно не выгодно, что и наблюдается в Казахстане. То есть заниматься производством по факту абсолютно не выгодно, легче завезти (благо что откуда завезти вопрос не стоит) и продать. Меньше времени на оборот, меньше затрат (и соответственно связанными с ними налогов).

Бизнес в любом случае будет стараться минимизировать свои налоговые отчисления, т.к. а) в своей массе не считают справедливым делиться с государством своей выручкой, ибо не получает от него каких-либо преференций; б) не сможет быть конкурентоспособен, что способствует тому, что практически многие виды деятельности свою реализацию оформляют через ИП (по упрощенке – 3%), либо ИП (общеустановленные – 10%). Если посмотреть с точки зрения сбора налогов, то в своей массе именно эти отчисления, по своей массе дадут, очень большую часть налоговых поступлений.

Учитывая вышесказанное, необходимо понимать, что нынешняя налоговая система должна быть трансформирована, при этом, одновре-

менно не ухудшая текущую ситуацию фискального поля и не создавать усугубляющие условия для предпринимателей. Для стимулирования развития промышленности необходимо расширение налоговой базы, с учетом комплексного осмысления и оценки текущей налоговой базы, выявления слабых мест и потенциальных возможностей. После чего необходимо сделать прогноз как поведет себя экономика (субъекты налогообложения по группам) при изменениях налогового поля. И делать нужно именно такую оценку, а не то насколько увеличится налоговое бремя для бизнеса.

Для изменения налоговой политики, самое главное, надо полное понимание того для чего с какой целью необходимо менять налоговое законодательства. Бизнес-среде нужна системность и предсказуемость, если бизнес будет понимать, что это действительно нужно и это будет в очень долгосрочном плане – то предприниматели они подстроятся под любое налогообложение. Но тут главное не перейти черту – пороговые значения, т.к. в противном случае налоговое поле будет дестимулировать развитие и бизнес или уйдет в тень или в другую страну.

Правительство может использовать налоги как инструмент косвенного стимулирования развития промышленности, и для селективных мер поддержки малого бизнеса. Различие заключается в правилах и нормах налогообложения, то есть в нормативном порядке, который определяет – кто, сколько, как и в какие сроки платит налоги, какими льготами и преференциями может пользоваться, какие санкции применяются к нему за нарушение налогового законодательства.

Закон РК О специальных экономических зонах в Республике Казахстан от 21 июля 2011 года [2]. В целях активизации внешнеэкономических связей, ускоренного развития регионов, поддержки отраслей экономики и решения социальных проблем, привлечения инвестиций, технологий и современного менеджмента, создания высокоэффективных и конкурентоспособных производств, в Республике Казахстан созданы 10 специальных экономических зон (СЭЗ): «Астана – новый город», «Морпорт Актау», «Парк инновационных технологий», «Оңтүстік», «Национальный индустриальный нефтехимический технопарк», «Бурабай», «Сарыарқа», «Павлодар», «Хоргос – Восточные ворота», «Химический парк Тараз».

Основным преимуществом СЭЗ для развития промышленности является – особый налоговый режим. Для всех участников СЭЗ предусмотрены привилегии по налогам:

- освобождение от корпоративного подоходного налога (КПН);
- освобождение от земельного налога;
- освобождение от налога на имущество;
- освобождение от налога на добавленную стоимость (НДС) при реализации на территории СЭЗ товаров, полностью потребляемых в процессе производства.

Существуют также дополнительные налоговые льготы для участников СЭЗ «Парк инновационных технологий»:

- освобождение от социального налога на 5 лет при условии, что расходы на оплату труда составляют не менее 50% от годового дохода и 90% от расходов на оплату труда расходуется на резидентов;

– организация, зарегистрированная в Казахстане и находящаяся вне СЭЗ «ПИТ», до 1 января 2015 года, считается участником СЭЗ «ПИТ» если она не имеет структурных подразделений и не менее 70% совокупного годового дохода составляют доходы, подлежащие получению (полученные) от реализации товаров собственного производства, работ, услуг от следующих видов деятельности (проектирование, разработка, внедрение, опытное производство и производство программного обеспечения, баз данных и аппаратных средств информационных технологий, а также услуги дата-центров, онлайн-услуги; проведение научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ по созданию и внедрению проектов в области информационных технологий).

Кроме того, в рамках СЭЗ предоставляются таможенные льготы при ввозе и вывозе товаров на территорию СЭЗ путем освобождения от таможенных пошлин. При этом данные льготы применимы до 1 января 2017 года только для участников, зарегистрированных до 1 января 2012 года.

В качестве других льгот предусмотрены Упрощенный порядок найма иностранной рабочей силы и бесплатный земельный участок на срок до 10 лет.

Важно понимать, что льготы, которые предоставляются в рамках СЭЗ не всегда стимулируют развитие промышленности как таковой. Например, на территории СЭЗ «Астана – новый город» функционируют ряд сборочных производств, и данные производства абсолютно дестимулированы по вопросу увеличения локализации и снижения издержек в Казахстане, т.к. импорт на сборочную площадку освобожден от каких-либо ввозных и налоговых нагрузок.

Тем самым на территории СЭЗ и в стране соответственно не создаётся добавленная стоимость, т.к. сборка, являясь одним из элементов ЦДС, не способствует повышению компетенции работников.

В вопросах СЭЗ практически не было уделено внимание вовлечения замкнутых производственных циклов в создание добавленной стоимости в целом по стране.

Основным регламентирующим документом промышленной политики является – Предпринимательский Кодекс РК от 29.12.2015 года, № 375-V ЗРК, объединивший в себе ряд законов:

Закон Республики Казахстан от 31 января 2006 года «О частном предпринимательстве»;

Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года «О государственном контроле и надзоре в Республике Казахстан»;

Закон Республики Казахстан от 31 марта 1998 года «О крестьянском или фермерском хозяйстве»;

Закон Республики Казахстан от 8 января 2003 года «Об инвестициях»;

Закон Республики Казахстан от 25 декабря 2008 года «О конкуренции»;

Закон Республики Казахстан от 9 января 2012 года «О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности» [3].

Кодекс состоит из 7 разделов, 31 главы и 324 статей и направлен на объединение и систематизацию действующих норм законодательства РК, регулирующих предпринимательские отношения, с целью их единообраз-

ного применения, при этом дополняя признаками самостоятельности и инициативности предпринимательской деятельности.

В этой связи ПК призван сконцентрировать концептуальные положения путем определения предмета регулирования, систематизации в одном акте единых принципов взаимодействия субъектов предпринимательства и государства, установления форм и средств государственного регулирования предпринимательства, и государственной поддержки.

В Кодексе имеется самостоятельный раздел, устанавливающий правовые, экономические и организационные основы стимулирования индустриально-инновационной деятельности и определяет меры ее государственной поддержки. Всего в рамках всех программ поддержки предпринимателей насчитывается более 100 инструментов, реализация которых осуществляются через различные программы и институты развития.

Также определены задачи по созданию условий для: развития приоритетных секторов экономики и развития новых конкурентоспособных производств; модернизации (технического перевооружения) действующих производств с целью повышения производительности труда, а также удлинения производственной цепочки и расширения рынка; подготовки высококвалифицированных кадров для индустриально-инновационной деятельности.

Кроме того, в целях стимулирования развития приоритетных секторов экономики и государственной поддержки индустриально-инновационной деятельности в Республике Казахстан формируется индустриально-инновационная система, которая состоит из субъектов, осуществляющих государственную поддержку индустриально-инновационной деятельности, инфраструктуры и инструментов. К субъектам индустриально-инновационной системы относятся национальные институты развития и иные юридические лица, 50 или более % голосующих акций, которые прямо либо косвенно принадлежат государству, уполномоченные на реализацию мер государственной поддержки индустриально-инновационной деятельности в области технологического развития.

Элементами индустриально-инновационной инфраструктуры являются: СЭЗы, ИЗы, технопарки, инвестиционные фонды, центры коммерциализации технологий; конструкторские бюро, международные центры трансферта технологий; инновационные кластеры.

Инструментами индустриально-инновационной системы являются инструменты планирования (технологическое прогнозирование и единая карта приоритетных товаров и услуг), мониторинга (карта индустриализации), стимулирования и анализа (информационная поддержка инноваций и коммерциализаций технологий). Анализ осуществляется с помощью оценки эффективности реализации мер государственной поддержки индустриально-инновационной деятельности, осуществляемой государственными органами, местными исполнительными органами областей, городов республиканского значения, столицы, а также субъектов индустриально-инновационной системы, осуществляющими поддержку индустриально-инновационной деятельности.

Результаты и обсуждения. В результате «поглощения» Кодексом ряда законов в определённой степени утратили силу нюансы, в той или иной

мере связанные с вопросами регулирования процессов диверсификации производства, в частности по вопросам конкуренции.

Важным принципом для формирования и развития общего рынка ЕАЭС является исключение недобросовестной конкуренции между государствами-членами Союза. В этой связи на начальном этапе формирования ТС-ЕЭП было принято *Соглашение о единых принципах и правилах конкуренции* [4], для формирования Сторонами единой конкурентной политики для обеспечения свободного перемещения товаров, услуг и капитала, свободы экономической деятельности и эффективного функционирования товарных рынков на единой таможенной территории государств, гармонизации законодательства Сторон в области конкурентной политики и недопущения действий, способных оказать негативное влияние на взаимную торговлю Сторон.

В этом направлении в 2013 году был принят *Модельный закон ЕАЭС «О конкуренции»*, который носит рекомендательный характер и являет собой ориентир в законотворческой деятельности в области конкурентной политики стран-участниц Союза [5]. В модельном законе отражен единый подход, выработанный государствами-членами ЕАЭС к положениям об общих принципах государственного ценового регулирования, об участии государств в предпринимательской деятельности, о функциях и задачах антимонопольного органов, а также по другим важным вопросам, регулируемым антимонопольным законодательством.

В модельном законе приоритетной задачей является защита конкуренции, а не прав потребителей. С принятием модельного закона, должна была произойти гармонизация казахстанского законодательства, в настоящее время таких изменений в текущем законодательстве Казахстана не наблюдается.

При этом имеет место разделение компетенций между национальными и наднациональными антимонопольными регуляторами: во-первых, для проведения государственной политики в области защиты конкуренции каждое государство образует самостоятельный антимонопольный орган, полномочия которого определяются законодательством страны; во-вторых, ЕЭК осуществляет функции по проведению расследований по фактам нарушения правил конкуренции на трансграничных рынках.

В Кодексе в большей степени учтены рекомендации Модельного закона. Но на практике имеются примеры несоблюдения некоторых пунктов. К примеру, в соответствии с п/п 8) пункта 2 статьи 194 ПК, антиконкурентным действием государственных и местных исполнительных органов, признается «ограничение доступа на товарный рынок, выхода из товарного рынка или устранение с него субъектов рынка».

Однако, в условиях функционирования общего рынка ЕАЭС имеют место факты создания искусственных барьеров для отдельных стран-членов Союза. С политикой ограничения доступа продукции на рынок Союза, в частности, на российский рынок, столкнулись казахстанские товаропроизводители, т.к. значительная часть казахстанской промышленной продукции в достаточной мере конкурентоспособна в сравнении с аналогичной продукцией России и Беларуси.

Вместе с тем в ПК наблюдаются следующие недочеты и недостатки:

– антимонопольный орган в Казахстане в большей степени выполняет функции не органа по защите конкуренции, а органа по защите прав и краткосрочных интересов потребителей, в том числе органа, ответственного за осуществление борьбы с высокими ценами;

– большинство норм антимонопольного законодательства ограничивают предпринимательскую свободу и оказывают потенциальный вред для бизнеса:

– отсутствие обеспечения законодательством эффективной защиты от ограничивающих конкуренцию действий госорганов;

– не обеспечивается эффективная защита от монополистической деятельности, осуществляемой субъектами рынка;

– неэффективное регулирование недобросовестной конкуренции;

– ведение госреестра, основанного на использовании статичных методов, согласно которым рынок характеризуется заданностью и неизменностью количества производителей и объемов производства, сдерживает развитие конкуренции (в мире антимонопольными органами подобные статичные реестры не ведутся в силу необоснованности таких методик из-за фактора динамичности рынка. В Казахстане же эта практика продолжается, хотя сам реестр давно не отражает истинного положения дел на рынке);

– изменения, внесенные в Кодекс РК об административных правонарушениях, предполагают начисление штрафов за монополистическую деятельность не со всего дохода, а только с дохода, полученного в результате нарушения закона;

– регулирование Уголовным Кодексом антимонопольных нарушений препятствует развитию конкуренции (ни в одной стране мира не предусмотрена уголовная ответственность за все виды нарушений антимонопольного законодательства. Уголовное преследование следует лишь за картельные сговоры).

Закключение. В целом законодательная и нормативно-правовая база страны отвечает текущим реалиям социально-экономического развития, вместе с тем следует отметить отсутствие комплексного осмысления целостности правового поля, особенно в части стимулирования индустриального развития.

Присутствуют как было уже сказано статичные законодательные акты, которые без их актуализации реалиям времени несут угрозу торможения развития страны. Ряд законодательных актов прямого действия, в частности Закон Республики Казахстан «О государственных закупках», содержат множество возможностей избирательного характера, что несет угрозу свободного трактования неравенства всех перед законом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс) // Информационная база «Параграф», https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36148637#pos=4;-158.

2. Закон Республики Казахстан «О специальных экономических зонах в Республике Казахстан» // Информационная база «Параграф», https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31038117.

3. Предпринимательский Кодекс Республики Казахстан // Информационная база «Параграф», https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38259854.

4. Соглашение о единых принципах и правилах конкуренции (г. Москва, 9 декабря 2010 года) // Информационная база «Параграф», https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30864588#pos=2;-40.

5. Модельный закон «О конкуренции» // Информационная база «Параграф», https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31476888#pos=24;-60.

6. Закон Республики Казахстан «О государственных закупках» (от 4 декабря 2015 года № 434-V ЗРК) // ИПС «Әділет», <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000434>.

Н.Б. Әлтаев, докторант

Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қазақстандағы өнеркәсіп: нормативтік реттеу аспектілері

Түйіндеме. Мақала өнеркәсіпті реттеу мен дамыту саласындағы заңнаманы талдайды. Өнеркәсіпті ынталандыру және дамыту және өнеркәсіптік өсуді қамтамасыз ету мақсатында қабылданған нормативтік-құқықтық актілерге шолу жасау, оның ішінде олардың тиімділігі тұрғысынан. Онда индустрия және индустриялық даму саласындағы заңнаманың күшті және әлсіз жақтарын талқылайды.

Мақала авторы салық салу арқылы мемлекет тарапынан институционалдық бірліктердің кірістерінің бір бөлігін алып тастап, әртүрлі бюджеттік бағдарламаларды жүзеге асырып, ұлттық дамудың бір бөлігін даму мақсаттарына, оның ішінде саланы дамытуға қайта бөлетінін айтады. Сондықтан фискалды саясат өздерінің құралдарымен салаларды қайта құрылымдау мен модернизациялауға ғана емес, сондай-ақ индустрияның және жалпы экономиканың дамуын ынталандыруға бағытталуы тиіс.

Салықтық саясатты өзгерту үшін салық заңнамасын қандай және қандай мақсатта өзгерту қажет екенін түсіну қажет. Бизнес-ортаға үйлесімділік пен болжамдылық қажет. Ең бастысы – табалдырықтардан өту емес, өйткені салық саласы дамуды тоқтатады және бизнес көлеңкеге немесе басқа елге кетеді.

Қорытынды жасалды, елдің заңнамалық және нормативтік-құқықтық базасы жалпы әлеуметтік-экономикалық дамудың ағымдағы жағдайына сай келеді. Сонымен бірге оң саланың тұтастығын, әсіресе индустриалды дамуды ынталандыру тұрғысынан алғанда, жан-жақты түсінік болмауы керек. Жоғарыда айтылғандай, қазіргі уақытта мемлекеттің дамуына кедергі келтіретін қауіп-қатердің туындауына қатер төндіретін статикалық заңнамалық актілер. Бірқатар тікелей нормативтік құқықтық актілер, атап айтқанда, «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының

Заңында селективті сипаттағы көптеген мүмкіндіктер бар, бұл заң алдындағы теңсіздікті еркін түсіндіруге қатер төндіреді.

Түйінді сөздер: салық жүйесі, салық заңнамасы, кедендік жеңілдіктер, импорт, экспорт, бәсекелестік.

N. Altayev, postgraduate
Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

Industry in Kazakhstan: legal aspects of regulation

Abstract: The article analyzes the legislation in the field of regulation and development of industry. A review of the adopted legal acts, including from the point of view of their effectiveness for the purpose of stimulating and developing industry and ensuring industrial growth, is made. It discusses the strengths and weaknesses of legislation in the field of industry and industrial development.

In the article, the author proceeds from the premise that the state, through taxes, withdraws a portion of the income of institutional units and implements various budget programs, redistributes part of the national income for development purposes, including the development of industry. Therefore, the fiscal policy with its instruments should have not only a regulating and directing influence on the restructuring and modernization of industries, but also stimulating the development of industry and the economy as a whole.

It is noted that in order to change tax policy, an understanding is needed for what and for what purpose it is necessary to change tax legislation. The business environment needs consistency and predictability. The main thing is not to go over thresholds, because otherwise the tax field will discourage development and the business will either go into the shadows or to another country.

It is concluded that the legislative and regulatory framework of the country as a whole meets the current realities of socio-economic development. At the same time, it is necessary to note the lack of a comprehensive understanding of the integrity of the right field, especially in terms of stimulating industrial development. Present, as it was already said, static legislative acts that, without actualizing them, the realities of the time threaten to hinder the development of the country. A number of direct legal acts, in particular, the Law of the Republic of Kazakhstan “On public procurement”, contain many possibilities of a selective nature, which is a threat to the free interpretation of inequality of all before the law.

Keywords: tax system, tax legislation, customs privileges, import, export, competition.

МРНТИ 06.56.02

Д.А. Тлеужанова¹, экономика ғылымдарының
кандидаты, қауымдастырылған профессор

Д.Б. Камалова², магистрант

^{1, 2} С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Түйіндеме. Экономикалық дамыған елдердің тәжірибесі жаһандық экономикалық бәсекелестік жағдайында экономиканың тұрақты өсуі өндіріске жаңа технологиялар мен әзірлемелерді енгізудің жоғары деңгейіне байланысты екенін куәландырады. Әр түрлі бағалаулар бойынша осы елдердегі өндіріс өсімінің 70-тен 100%-ға дейінгі өсімі бүгінде инновацияларды пайдалану есебінен қамтамасыз етіледі. Президент «Қазақстан: 2050» Қазақстан халқына Жолдауында Қазақстандық экономиканы тұрақтандыру және оның одан әрі өсуін қамтамасыз ету инновациялық қызметті жандандыруды және өндірістің қазіргі заманғы базасын құруды көздейтінін атап өтті.

Бюджет қаражатының жеткіліксіздігіне байланысты Қазақстан экономикасының инновациялық дамуын тиісті деңгейде ұстап тұрудың және оның дамуын жеделдетудің маңызды бағыттарының бірі кәсіпорын-рдың инновациялық белсенділігін күшейту болып табылады. Ғылыми-техникалық саладағы инновациялық белсенділікті мемлекеттік қолдау технологиялық-экономикалық өсудің іріктелген басымдықтары негізінде селективті инвестициялау тетіктерін пайдалануды талап етеді. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында бәсекеге қабілетті экономика құру үшін инновациялық қызмет мемлекеттік экономикалық саясаттың басым бағыттарының бірі ретінде жарияланды. Инновациялық даму – негізгі әлеуметтік-экономикалық проблемаларды шешудің маңызды шарты. Экономиканы қарқынды, оның әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру міндеті ғылым мен білім беруді дамытуға, ғылыми-техникалық әлеуетті жетілдіруге, еліміздің технологиялық артта қалушылығын еңсеруге баса назар аударуды талап етеді. Елді бай, ал экономиканы озық ету үшін бірінші кезекте Ғылыми-техникалық прогрестің алдыңғы шептеріне шығу қажет, бұл ретте негізгі қиындық осы маңызды саланы қаржылан-дыру мәселесі болып табылады.

Түйінді сөздер: қаржы, қаржыландыру, әлеуметтік-экономикалық үдерістер, инновация, қаржылық қамтамасыз ету, мемлекеттік бюджет, қаржы жүйесі, инновациялық даму.

Кіріспе. Инновациялық саясаттың және кез келген мемлекеттің инновациялық саясатын іске асырудың қаржы тетігінің құндылығын жоғары бағаламауға болмайды. Бұл мәселе Қазақстан үшін аса маңызды. Біздің еліміздің экономикалық дамуының басты басымдығы білім мен жаңа технологияларды өндіру болып табылады. Сонымен қатар, Мемлекет басшысы бес «Мен» – институттар, инвестициялар, инфрақұрылым, инновация және интеллект туралы тұжырымдамаға негізделген елдің инновациялық даму жолына өтуін жеделдетуге тапсырма берді. Мұндай көзқарас еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының басымдықтарында белгіленуі керек. Сондықтан инновациялық жүйені дамыту саласындағы мемлекеттік саясаттың мақсаты стратегиялық ұлттық басымдықтарды іске асыру мүддесінде бәсекеге қабілетті инновациялық өнімдер нарығына шығу үшін экономикалық және қаржылық жағдайларды қалыптастыру болып табылады.

Әлемдік экономиканың жаһандану жағдайында жеделдетілген ғылыми-техникалық прогрестің, нарықты дифференциациялаудың, тауарлар мен қызметтерді тұтынушылардың қажеттіліктерінің, жаңа бәсекелестердің пайда болуының мемлекеттің тез өзгеріп, өзгеретін сыртқы ортаға бейімделуіне, құзыретті және тиімді инновациялық стратегияны қалыптастыруға мәжбүрлейтіні жалпыға мәлім. Мемлекет инновациялық процесті реттеуі керек, себебі қазіргі уақытта ол елдің даму перспективаларын анықтайтын болады.

Алайда Қазақстанда отандық кәсіпорындардың шамамен 10%-ы инновациялық белсенді кәсіпорындарға тиесілі болса, Францияда – 40%-дан астам, Германияда – 50%-дан асады. Инновациялық белсенді кәсіпорындардың үлесі аз ғана емес, сондай-ақ технологиялық инновациялар бойынша шығыстардың қарқындылығы. Соңғы жылдары инновацияны лекеттік қолдау және ұлттық инновациялық жүйені қалыптастыру бойынша жүргізілген айтарлықтай күш-жігеріне қарамастан, олардың тиімділігі жеткіліксіз деңгейде қалып отыр. Құрылған жоғары инновациялық құрылым экономиканың нақты секторындағы компаниялармен толығымен тартылмаған [1].

Ұлттық инновациялық жүйені қалыптастыру міндеті экономиканың нақты секторындағы белсенді инновациялық қызметті дамытуға бағытталған теориялық негіздерді дамыту және практикалық ұсыныстарды әзірлеу қажеттілігін өзекті болды. Инновациялық саясатты іске асыруда кездесетін мәселелердің әртүрлілігі, олардың практикалық шешімдерінің белгісіздігі, үнемі байытатын шетелдік және отандық тәжірибені жинақтау қажеттілігі, сондай-ақ осы саладағы заңнамалық инновацияларды бағалау зерттеу тақырыбының өзектілігін көрсетеді.

Зерттеу міндеттері ғылыми абстракция, функционалды-құрылымды, салыстырмалы статистикалық және динамикалық талдаудың тәсілдерін қолдану арқылы жүзеге асырылды. Осы жұмыстың зерттеу объектісі Қазақстанның инновациялық дамуын қаржылық қамтамасыз ету үрдістері болып табылады. Зерттеу пәні қазіргі отаншыл экономиканың инновациялық дамуындағы қаржыландыру мен ынталандыру көздері мен әдістері болып табылады.

Кәсіпорындардың инвестициялық-инновациялық белсенділігін ынталандыру мәселелері мен жолдарын зерттеу Қазақстандағы инновациялық

қызметті дамыту механизмдері мен жолдарын табуға әкелетін 11 жалпы-ғылыми әдіснамалық тәсілдер мен экономикалық және статистикалық талдаулардың әдістері, сараптама бағалары мен басқа да арнайы әдістерді қолдана отырып жүзеге асырылды.

Сараптамалық бөлім. Қазіргі әлемдегі инновациялық қызмет бәсекеге қабілеттілік пен экономикалық өсуді қамтамасыз етудің маңызды факторы ретінде қарастырылады. Индустриялық дамыған елдерде ұлттық зерттеу және инновациялық қызметті көтеру үшін қолайлы жағдайлар жасалады; технологияны дамытуда, ғылыми-техникалық бағдарламаларды іске асыруда мемлекеттік, жеке зерттеу ұйымдары мен компаниялар кооперациясының өсуіне Үкіметтің рөлі зор маңызға ие.

Шетелдік практикада өнеркәсіптік кәсіпорындардың инновациялық дамуына инвестицияларды қаржыландыру көздері әдетте олардың меншікті қаражаты, облигациялық қарыздар мен банктердің несиелерін қамтитын қарыз қаражаты, сондай-ақ акцияларды сатудан тартылған қаржы қаражаты, бюджеттік инвестициялар, оның ішінде басым салалар мен өндірістерді дамытуға бөлінетін бюджеттік несиелер, дотациялар мен субсидиялар болып табылады. Инновациялық жобаларды өз пайдасынан инвестициялауға, акцияларға салынатын салықтар мен дивидендтерді шегере отырып, кәсіпорындарға берілетін салықтық жеңілдіктер ықпал етеді.

Қазақстанда экономиканың инновациялық дамуының маңызды проблемаларын шешу ұзақ уақыт бойы Үкімет тарапынан тыс қалды. Тек соңғы жылдары ғана Экономикалық қызмет субъектілерінің инновациялық белсенділігі үшін құқықтық негіз жасайтын қажетті құжаттар қабылданды: ҚР Ғылым туралы Заң, патенттік Заң, ҚР инновациялық қызметінің тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасының инновациялық даму бағдарламасы, Қазақстан Республикасындағы инновациялық қызмет туралы Заң және т.б. [2].

Қазақстан Республикасының инновациялық даму бағдарламасына сәйкес қалыптастырылатын инновациялық қызметті қаржыландыру жүйесі жалпыұлттық маңызы бар инновациялық бағдарламалар мен жобаларды орындау үшін тікелей мемлекеттік инвестицияларды, сондай-ақ инновацияларды қолдаудың мемлекеттік емес қорларынан алынған қаражатты, Екінші деңгейдегі банктердің несиелерін, кәсіпорындардың меншікті қаражатын, бағалы қағаздар эмиссиясы есебінен жұмылдырылатын қаражатты және шетелдік инвестицияларды қамтитын қаржыландыру көздерінің алуан түрлілігін пайдалануды көздейді.

Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі жүргізген зерттеу деректеріне сәйкес технологиялық инновацияларды қаржыландыру көздері негізінен кәсіпорындардың меншікті қаражаты, екінші деңгейдегі банктердің несиелері және қаржы лизингі болып табылады [3].

1-кестеде көрсетілгендей, 2017 жылғы кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің негізгі көрсеткіштері бойынша кәсіпорындар санының ең жоғарғы үлесін көтерме және бөлшек сауда; автомобильдерді және тоциклдерді жөндеу секторы алып отыр және нақты мәнде 8185-ке тең. Ең аз үлесін қаржы және сақтандыру қызметі секторы алады және үлесі 0,04%-ке тең. Ал инновация саласындағы белсенділік деңгейі бойынша ең жоғары үлесін білім беру (63,1), Денсаулық сақтау және әлеуметтік меттер (22,6), кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет (17,7) және өзгеде

салалар көрсетіп отыр. Ең төмен инновациялық белсенділік деңгейі құрылыс (3,9) секторы алады.

Кесте 1 – 2017 жылғы кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің негізгі көрсеткіштері экономикалық қызмет түрлері бойынша

Көрсеткіштер	Кәсіпорындардың саны, бірлік	Үлесі, %	Одан инновация барлары	Үлесі, %	Инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %
Барлығы	30 854	100,0	2 974	100,0	9,6
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	2 314	7,5	220	7,4	9,5
Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу	851	2,8	82	2,8	9,6
Өңдеу өнеркәсібі	4 377	14,2	596	20,0	13,6
Электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа баптау	435	1,4	67	2,3	15,4
Сумен жабдықтау; кәріз жүйесі, қалдықтардың жиналуын және таратылуын бақылау	554	1,8	42	1,4	7,6
Құрылыс	6 410	20,8	249	8,4	3,9
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдерді және мотоциклдерді жөндеу	8 185	26,5	490	16,5	6
Көлік және қоймалау	2 383	7,7	142	4,8	6
Ақпарат және байланыс	1 314	4,3	210	7,1	16
Қаржы және сақтандыру қызметі	12	0,04	1	0,03	8,3
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	1 957	6,3	347	11,7	17,7
Білім беру	149	0,5	94	3,2	63,1
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер	1 908	6,2	431	14,5	22,6
Өзге де қызметтер түрлерін ұсыну	5	0,02	3	0,1	50
Ескерту: ҚР Статистика Комитетінің мәліметтері негізінде автормен құрастырылған					

Шағын және орта бизнестегі инновациялық қызметті қаржыландырудың негізгі көзі аймақтың коммерциялық банктерінің несиелері болып табылады. Дегенмен, шын мәнінде инновациялық сипатқа ие көптеген жобалар техникалық-экономикалық негіздемені тиісті дайындау және осы кәсіпорындар басшылығының табандылығы, даму институттарының қаржылық қолдауы кезінде қолға алынуы мүмкін.

Осы схема инновациялар мен инновациялық үдерістердің біздің көзқарасымызды көрсетеді: өз жиынтығында инновациялардың барлық түрлері, түрлері, көрініс деңгейлері ұлттық инновациялық жүйелерді дамытудың негізі болып табылатын инновациялар кеңістігін құрайды.

Инновациялардың жіктелуі (Шупетер бойынша)				
Жаңа игілік	Жаңа шикізат көздері	Өндірістің жаңа әдістері	Жаңа сату әдістері	Бизнес-процестер жаңа әдістерін ұйымдастыру
Өнімдік инновация		Процесс инновациялары		
Жалпы сипаттамалардың көрініс деңгейлері: Микро деңгей үшін жаңа Мезодеңгейге арналған жаңа макродеңгейге арналған				
Инновациялардың жалпы сипаттамасы: жаңалығы Нарық сұранысы мен қажеттіліктеріне сәйкестігі кәсіпкерлік пайда				

Сурет 1 – Инновация кеңістігі

Инновациялық жүйені (ұлттық немесе өңірлік) қалыптастыру кезінде кеңістіктік құрамдас рөл В.А. Васин мен Л.Э. Минделидің зерттеулерінде нақты атап көрсетіледі: кеңістіктік жақындығы шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы байланыстарды жандандырады, инновациялық өзара байланыстардың тығыздығы жаңа экономикалық субъектілерді инновациялық жүйелерге тартады, өңірлік және өңіраралық өзара іс-қимыл инновациялық жүйені қалыптастырудың негізі болып табылады.

Инновациялар теориясында инновациялардың өмірлік циклінің класикалық интерпретациясы сатыдан сатыға дейінгі, ең алдымен оларды енгізу процесіне жаңашылдықтар жасаудан бастап (инновациялық процесс – ғылыми білімді жаңалыққа айналдыру процесі, іргелі ғылымның жетістіктері, қолданбалы зерттеулер, тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелер, инновацияларды енгізу және тарату, технологияларды пайдалану, инновацияларды ескіру сияқты бірқатар кезеңдерді қамтиды) бірқалыпты тыныс ретінде көрінеді [4].

Нәтижелері мен талқылаулар. Нақты экономикалық өмірде инновацияларды жасаудың негізгі кезеңдері мен оларды коммерцияландыру арасындағы алшақтықты байқауға болады. Бұған жеткілікті практикалық түсініктемелер табуға болады: ғылыми әзірлемелерді бюджеттік қаржыландырудың аяқталуы, инвестициялаудың жоғары тәуекелдері, ғылым мен бизнес пен т.б. арасындағы өзара іс-қимылдың болмауы. Нақты экономикалық өмірде инновациялық циклдің үзілуі деп аталатын инновацияларды жасаудың және оларды коммерцияландырудың негізгі кезеңдері арасындағы алшақтықты байқауға болады.

Білімді пайдалануға негізделген экономика ретінде инновациялық экономика келесі белгілерге ие болуы тиіс :

– Инновация, Инновациялық қызмет және инновациялық үдерістер туралы кез келген субъектінің ашық, толық және автоматтандырылған қол жеткізуі (ашық инновациялар қағидатын іске асыру);

– Инновациялық дамуды қолдау үшін қажетті көлемде ұлттық ақпараттық ресурстарды құруды қамтамасыз ететін дамыған инфрақұрылымның болуы;

– Қазіргі уақытта қажетті инновацияларға жедел және икемді әрекет етуге қабілетті дамыған инновациялық инфрақұрылымның болуы;

– Кадрларды озық даярлау мен қайта даярлаудың нақты жолға қойылған икемді жүйесінің болуы [5].

Үнемі өсіп келе жатқан өзгерістер қарқыны экономикалық өсудің басты факторына айналды. Бәсекеге қабілетті болып қалу үшін экономикалық субъектілер өзінің инновациялық белсенділігінің жоғары қарқынын қолдауы тиіс. Барлық түрдегі инновациялар бір мезгілде экономикалық субъектілердің өміршеңдік факторы және бәсекеге қабілеттілік факторы болып табылады.

Инновациялық стратегияны дамытудың бес басымдығын атап өтуге болады:

- жалпы экономикалық заңнама;
- өңірлік саясат;
- технологиялық басымдықтар;
- атқарушы биліктің федералдық органдарының құрамы, мемлекеттік инновациялық саясат тетігінің құралдары;
- ғылымды қайта құру.

Инновациялық қызметті басқарудың пәрменді жүйесін қалыптастыру және инновациялық қызметті жүзеге асыруға мүмкіндігі бар кәсіпорындарда инновациялық менеджмент технологияларын игеру қажет. Ірі өнеркәсіптік кәсіпорындағы инновациялық даму инновациялық-технологиялық қолдау орталығы деп атауға болатын арнайы ұйымдық құрылымды жұмысқа белсенді енгізу кезінде тиімді жүзеге асырылуы мүмкін.

Сондықтан, біздің ойымызша, еліміздің ғылымы мен экономикасы үшін тұтастай алғанда ғылыми-техникалық салада инновациялық кәсіпкерлік маңызды мәнге ие. Осыған байланысты жаһандану жағдайында Қазақстан кәсіпорындарының кәсіпкерлік қызметі өз қаражатын салу арқылы және тәуекелге қарай жаңа істі ұйымдастыруға бағытталуы тиіс.

Кәсіпорындарда нарықтық экономиканың инновациялық заңдары негізінде әрекет ететін ғылым секторына негізгі назар аударылуы тиіс. Кәсіпорынның ғылым секторының негізгі функциялары жаңалықтарды жасау және енгізу, жаңалықтарды инновация нысанына айналдыру болып табылады. Жаңалықты әзірлеу үшін нарыққа маркетингтік зерттеулер, зерттеу және тәжірибелік жұмыстар жүргізу, өндірісті ұйымдастыру-технологиялық дайындау, өндірісті жүзеге асыру және нәтижелерді ресімдеу қажет.

Өндірістік кәсіпорындардың ғылыми секторының негізгі міндеттері ғылымды қажетсінетін мазмұндағы жаңа тауарлар мен қызметтерді құру, яғни табиғат пен қоғамды дамыту саласында, сондай-ақ оларды қолдану саласында жаңа білім алу, өндірістік процесте инновациялық нәтижелерді теориялық және эксперименттік іске асыру және бәсекеге қабілетті тауарлар мен қызмет түрлерін алу болуы тиіс.

Инновациялық дамудың басым міндеттерін іске асыруды қамтамасыз ететін кешенді бағдарламалық-нысаналы жоспарлауды іске асыру моделі мақсатқа қол жеткізуге бағытталған. Модельдің барлық құрауыштарын

болжау және бағдарламалау тұтас жүйе ретінде кешенді сипатқа ие болуы тиіс. Негізгі рөл нақты басым бағдарламаларды «атаулы» ілгерілетуге мүмкіндік беретін инновациялық дамудың стратегиялық болжамына жатады [7, 8].

Кәсіпорындардың инновациялық қызметті жүзеге асыруға қабілетінің төмендігі көбінесе республика экономикасының инновацияларға қабылдауының төмен деңгейімен алдын ала анықталады. Қазіргі уақытта сұраныс ғылыми-техникалық прогрестің қазіргі заманғы деңгейіне тән озық технологияларды пайдалануға бағдарланбаған. Барлық посткеңестік инновациялық жүйелердің ерекшелігі ірі ғылымды көп қажет ететін корпорациялардың аз ғана Саны кезінде зерттеулер мен әзірлемелердің мемлекеттік секторының жоғары үлесі және шағын инновациялық бизнестің нашар дамуы болып табылады. Нәтижесінде ғылыми-техникалық шешімдердің жинақталған әлеуеті талап етілмеген болып қалады, ғылыми институттар мен ғалымдар зерттеулерді дамыту үшін қосымша табыс алу мүмкіндігі шектеулі және тек қана мемлекеттік қаржыландыруға сене алады.

Дамудың қазіргі кезеңінде кез келген экономикалық жүйенің қызметі оның көлеміне, құрылымына және қызмет бағытына қарамастан инновациялармен тығыз байланысты. Әр түрлі экономикалық жүйелердің стратегиялық мақсаттарын салыстырмалы талдау басқарудың жалпы жүйесіндегі инновациялық дамудың рөлін объективті арттыру туралы айтуға мүмкіндік береді. Түрлі салаларда жаңа білімді кең ауқымда анықтау, сондай-ақ оларды біріктіру жаңа өнімдер мен технологиялардың пайда болуына әкеп соғады. Егер кез келген масштабтағы және қызмет түрінің экономикалық жүйесі инновациялық процестерге көңіл бөлуін тоқтатса, онда бұл ерте ме, кеш пе, егер оның экономикалық жүйе ретінде жұмыс істеуін тоқтатпаса, онда қызметтің тиімділігін төмендетуге алып келеді. Шаруашылық немесе экономикалық жүйені сол сияқты анықтай отырып, оны қалыптастыратын және қызмет ету мен даму мүмкіндігін беретін бірқатар компоненттер мен белгілерді бөліп көрсетуге болады: мақсаты, тұрақтылығы, кешенділігі, аумақтық байланыстылығы, инновациялылығы.

Қорытынды. Қазақстан экономикасын дамыту үшін қазіргі таңда инновациялық құралдар Президенттің Жолдауларында негізгі басымдық болып табылады. Қазақстан Республикасы Президентінің таяудағы онжылдыққа арналған Ел халқына Жолдауында қойылған стратегиялық міндеттерді табысты іске асыру, Қазақстанның Орталық Азия өңіріндегі және барлық посткеңестік кеңістіктегі көшбасшылығы инновациялық даму және адами әлеует сияқты басты факторлар есебінен экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің өсуімен қамтамасыз етіледі. Іс жүзінде Қазақстан өзінің дамуының жаңа кезеңіне өтуде. Болашақ экономикасының негіздерін қалыптастыру кезеңі, жаңа технологияларды, идеялар мен тәсілдерді пайдалану, инновациялық даму және бәсекеге қабілеттіліктің өсуі, өндірісті жаңғырту және әртараптандыру. Бұл бағыттағы қозғалыс әлеуметтік-экономикалық прогрестің әлемдік үрдістері толық ескерілгеннен табысты болады [9].

Әр түрлі елдер бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізу тәсілдерімен ерекшеленеді. Кейбіреулер оны базалық факторлар, мысалы, табиғи ресурстар, арзан жұмыс күші есебінен қамтамасыз етеді. Мұндай елдерге, атап айт-

қанда, әлемдік нарықта мұнай, газ, көмір, металдар, астық және т.б. сияқты шикізат тауарларының аса шектеулі тізбесі бойынша артықшылығы бар Қазақстан жатады. Әлемдік нарықтардағы бәсекеге қабілетті күресте көшбасшылар ретінде неғұрлым жоғары тәртіптегі факторларды: ғылыми және білім әлеуеті, жоғары білікті жұмыс күші, дамыған инфрақұрылымдарды іске қосқан елдер болып отыр. Бұл елдердің бәсекеге лігін арттыру негізінде барлық салаларда инновацияларды кеңінен қолдану жатыр [10].

Қазақстанның ұлттық инновациялық жүйесін қалыптастыруда шағын және орта кәсіпкерлік жүйесін дамыту сияқты инновациялық экономиканың маңызды компоненті көзделмеген және нашар іске қосылған жоқ. Бәсекелестік жағдайында шағын кәсіпорын үнемі инновациялық өнімді ұсынуы тиіс, бұл жаңа технологияларды әзірлеуді не басқалармен әзірленген технологияларға қол жеткізуді білдіреді. Сондықтан Қазақстан міндеті ҒЗТҚЖ тиімділігін арттыру, шағын жоғары технологиялық фирмаларды ұйымдастыру және дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау үшін инновациялық инфрақұрылым субъектілерінің кең тармақталған желісін құру қажеттігінің алдында тұр.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының 2017-2021 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық даму болжамы
2. Розов Д. В. қазіргі инвестициялық саясаттың негізгі принциптері // Қаржы және несие. – 2005. – № 1. – С. 27-42.
3. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты 2012 ж.
4. Қазақстанның халықаралық интеграциясы Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының 2014-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 21 қаңтардағы № 741 Жарлығымен бекітілген
5. «Қазақстан Республикасының индустриялық-инновациялық дамуының 2003-2015 жылдарға арналған стратегиясы туралы» ҚР Президентінің 2003 жылғы 17 мамырдағы Жарлығы.
6. ҚР Қаржы министрлігінің мәліметтері 2015-2017 жж. www.minfin.gov.kz
7. Қазақстан Республикасының ұлттық инновациялық жүйесін қалыптастыру және дамыту жөніндегі 2005-2015 жылдарға арналған бағдарлама. – Астана, 2005. – 42 б.
8. ҚР қаржы министрлігінің Мемлекеттік Кірістер Комитетінің мәліметтері <http://kgd.gov.kz/ru/content/koefficient-nalogovoy-nagruzki-1-0>
9. Есентүгелов. А. Қазақстандық экономикадағы бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыру мәселелері және протекционизм // бәсекеге қабілеттілік: теория, методология, практика. – Алматы, 2008. – 155 б.
10. «Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін жаңғырту және арттыру». Под ред. О. Сабдена. – Алматы: Изд-во КазГУ им. аль-Фараби, 2011.

Д.А. Тлеужанова¹, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор
Д.Б. Камалова², магистрант
^{1,2} Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина,
г. Нур-Султан, Казахстан

Состояние и перспективы инновационной деятельности в Республике Казахстан

Аннотация. Обобщение теоретических подходов в области инноваций показало, что инновации имеют системную природу. Это позволяет осуществлять типологическую классификацию инноваций, структурировать развитие инноваций в соответствии с этапами жизненного цикла, идентифицировать результаты и содержание инновационной деятельности и сформировать механизмы управления и регулирования этими процессами. Под инновационным развитием экономики необходимо понимать не просто формальные относительные и абсолютные показатели инновационного потенциала и инновационной деятельности, но и целевые установки, которые будут восприняты обществом и его институтами. Системная природа инноваций проявляется и в том, что развитие инноваций обеспечивается соответствующими и усложняющимися функциями трех институтов – науки, государства и бизнеса, взаимодействие которых формирует национальную инновационную систему. При этом логика формирования инновационной экономики, на наш взгляд, представляет следующую последовательность: инновации – инновационная система – инновационная экономика. В основе этого движения лежит институционализация инновационной деятельности, то есть состояние, когда инновационная деятельность представляет собой не фрагментарное явление, а приобретает институционально определенные формы экономических отношений субъектов инновационной деятельности.

Ключевые слова: финансы, финансирование, социально-экономические процессы, инновации, финансовое обеспечение, государственный бюджет, финансовая система, инновационное развитие

D.A. Tleuzhanova¹, candidate of economic sciences, associate Professor
D. Kamalova², магистрант

^{1,2} S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Status and prospects of innovative activity in the Republic of Kazakhstan

Abstract. Generalization of theoretical approaches in the field of innovation showed that innovation has a systemic nature. It allows to carry out typological classification of innovations, to structure development of innovations according to stages of a life cycle, to identify results and the maintenance of innovative activity and to form mechanisms of management and regulation of these processes. Innovative economic development should be understood not only as formal relative and absolute indicators of innovation potential and activity, but also as targets that will be perceived by society and its institutions. The systemic nature of innovation is manifested in the fact that the development of innovation is provided by the relevant and complex functions of the three institutions – science. At the same time, the logic of the formation of an innovative economy, in our opinion, is the following sequence: innovation – innovation system – innovation economy. At the heart of this movement is the institutionalization of innovation, that is, the state when innovation is not a fragmentary phenomenon, but acquires institutionally certain forms of economic relations of subjects of innovation.

Keywords: finance, financing, social and economic processes, innovations, financial support, state budget, financial system, innovative development

M.Zh. Daribayeva¹, PhD, acting associate Professor

Yi. Zhang², Master's student

^{1,2} al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

PLANNING THE ECONOMIC RISKS OF AGRIBUSINESS ORGANIZATIONS

Abstract. Under the agricultural organization of the enterprise refers to a unit or group engaged in agricultural production and management activities to achieve certain economic goals and objectives. Combining various phenomena of agricultural risk in practice, he analyzes the interaction of agricultural risks in a market economy and analyzes the applicability of agricultural risk management tools and their interdependence. This is determined by the diversity and relevance of agricultural risks. In the practice of risk management in agriculture, management tools cannot be selected only on the basis of the perception of risks. Instead, a combination of “near cause” or “cause about” should be chosen, which causes a loss, and appropriate risk management should be chosen. A tool or combination of tools.

In the process of development, it is not only limited by the material and technical conditions and organizational capabilities, but also influenced by such factors as the social system, political factors, production relations and management methods. With the development of the economic society, the organization of agricultural enterprises is subject to the influence of economic risk factors. Increasingly, as planning the economic risks of agricultural enterprises of organizations is the focus of agricultural work [1].

Keywords: agricultural enterprise, risk planning, risk assessment, reserve fund, risk management

Introduction. Agricultural enterprise organization refers to the unit or group engaged in agricultural production and management activities in order to achieve certain economic goals and tasks. From an economic perspective, agriculture is the foundation of the national economy and the foundation of economic development. From a social point of view, agriculture is the foundation of social stability and the industry that settles down the world. From a political perspective, agriculture is the foundation of the country's self-reliance. Whether the basic status of agriculture is strong is related to the vital interests of the people, the stability of society and the development of the entire national economy. The development of agricultural enterprise organization is of vital importance. It is not only a concrete manifestation of certain social production relations, but also a specific combination of certain productive forces. Due to its own weak nature, it is not only limited by material technical conditions and organizational capabilities, but also influenced by social institutions, political factors, production relations, management methods and other factors. With the development of economy and society, agricultural enterprises Organizations are increasingly affected by economic risk factors, so how to plan the economic risks of agricultural enterprise organizations is the focus of agricultural work [2].

Experimental part. First, the main risks of agricultural enterprise organizations:

1. Natural risk: In the case of a planned economic system or a low degree of market development, the most important risk of agricultural industry management is natural risk. In the process of agricultural modernization and marketization, natural risks still exist as an objective phenomenon. For example, typhoons, floods, droughts, groundfall, severe cold, heat, pests and diseases, epidemics, invasion of foreign organisms, etc., will bring losses to the development of agriculture, and some losses may be devastating. Many of the natural risks are unknown and cannot be avoided. Of course, there are also some natural risks, and it may be artificial. For example, ground falling, alien biological invasion, etc [3].

2. Market risk: In the process of agricultural modernization and marketization, market risk has become the main risk of agricultural development. The current market risks of agriculture mainly have the following characteristics: First, the main performance is price fluctuations. The market risk formed by price fluctuations is an inevitable companion to the market economy. As long as it is a market economy, there must be price risks. The second is mainly in the field of circulation. Since most agricultural products are fresh commodities, they are more susceptible to corrosion and their circulation must be rapid and safe. The economic transformation requires further opening up of the agricultural product market, and the agricultural industrial structure is relatively simple, and the degree of product diversification is low. It is difficult to digest the market risks caused by fluctuations in the international and domestic markets.

3. Institutional risk: Institutional risk is the possibility that an institution (or policy) in the process of change (or implementation) may deviate from the expected return of the system (or policy) due to the unpredictability of its results. Risks arising from problems with institutional changes. There are mainly the following reasons: First, the basic system is not perfect. For example, the land management system, the circulation system, the farmer's property system, the household registration system, the employment system, the pension system, the agricultural management system, the investment system, the insurance system, and so on, are constantly improving. Many potential institutional conflicts are inevitably motivated, which affects the behavior of various market players and creates institutional risks. Second, the operating system is not matched. In particular, the original land management system and planned economic system have been broken, and a new system of agricultural management system that is compatible with the market economy system is still under construction, and various aspects of the new system are still not matched.

4. Technology risk: Technological progress is an important feature of agricultural modernization and marketization. It has greatly broadened the scope of traditional agricultural production, further reducing the dependence of agriculture on natural resources, and making the competition of agriculture from the competition of resource endowment advantages to the competition of technological advantages. But the technological advancement of agriculture brings not only benefits and efficiency, but also hidden risks. Agricultural technology risk refers to the possibility of advancing the actual income of agricultural technology and the expected return. There are many reasons for this possibility. First, the form of transmission is open. Agricultural production is generally open-air op-

eration, has a strong openness, and the confidentiality of production technology is very poor. Most agricultural technologies are empirical and relatively easy to imitate. Unexpected technical imitation may increase the supply of products, resulting in a price drop, making the actual income less than expected. Second, the delivery channel is not smooth. In the case of imperfect technology market and agricultural technology promotion organizations, most of the promotion of modern agricultural technology can only be carried out by means of information transmission. The information error caused by information asymmetry and incompleteness, the information error caused by the information distortion in the transmission process, the transmission of the wrong information due to the moral corruption behavior, and the like, thus it is difficult to avoid the technical risk. In general, in the process of agricultural modernization and marketization, the role of agricultural technology in agricultural production and management has shown an unprecedented importance, and the technical risks of agriculture have also shown an upward trend [4].

5. Economic risks: The necessary credit support is very important in the process of agricultural modernization and marketization [5]. In particular, with the increase of agricultural division and specialization, the expansion of production scale, the development of new projects, the use of new technologies, the scale of agricultural borrowing funds will continue to expand, resulting in credit risk. It will also expand accordingly. There are two main reasons for this possibility. First, the expected cost is difficult to predict accurately. Under the conditions of a market economy, even the most stable currency prices are subject to change. In the agricultural credit activities, it is difficult to accurately predict the changes in the future interest rate of borrowing funds or the exchange rate of borrowing currencies. The cost of borrowing funds cannot be accurately grasped, and credit risk is inevitable. Second, the expected return is difficult to determine accurately [6]. In the investment of agricultural projects, the incomplete information and inaccurate information should happen from time to time. Therefore, it is difficult to determine the future rate of return on investment projects. This is the basic reason for the risk of agricultural credit. In fact, agricultural credit is full of risks because there are many unknown factors objectively. The larger the scale of borrowing funds, the greater the risk will be. It should be pointed out that in the process of agricultural modernization and marketization, the above-mentioned various risks often overlap, which makes the agricultural business risk appear more complicated and more difficult to prevent [7].

Results and discussion. How to plan the countermeasures for agricultural management risks:

In the process of agricultural modernization and marketization, the prevention of agricultural risks is undoubtedly a very important and arduous task. To do this work requires a sound system, which requires all aspects of cooperation, and requires a lot of arduous and creative work [8].

1. Risk assessment: fully understand the extreme importance of preventing agricultural management risks. The importance of preventing agricultural management risks is determined by the special status and role of agriculture in the national economy and people's lives. Agriculture is the foundation of the national economy, the guarantee of the prosperity of the people, and the foundation of national stability [9]. In the process of modernization, once agriculture has problems, the consequences are unimaginable. In fact,

agriculture is very prone to problems, and its modernization process is full of operational risks. Due to the particularity of the agricultural industry, relying on the strength of the rural and farmers themselves, it is difficult to prevent agricultural business risks. The experience of developed countries and our past lessons show that effective prevention of agricultural risks must rely on the strength of the whole society and must be achieved through institutional and institutional innovation. In this process, governments at all levels have a major responsibility and should play a major role [10]. To this end, governments at all levels must attach great importance to the prevention of agricultural business risks. Through continuous exploration and innovation, we should establish a new mechanism for agricultural business risk prevention with its own characteristics as soon as possible, and effectively control the occurrence of agricultural management risks. And minimize the loss of operational risk as much as possible [11].

2. Reserve funds: increase the investment of the reserve fund and other finances in agriculture and enhance the ability to resist natural risks. To prevent the natural risks of agriculture, different measures can be taken according to the different conditions of natural risks. Take the most stringent measures to effectively protect the ecological environment and biological resources of agriculture to control and reduce the natural risks of agricultural operations. The sub-category will formulate various anti-risk plans for natural risks once they occur, so as to control the disaster situation as soon as possible, reduce losses, and maximize the interests of the peasants and the masses.

3. Strengthen risk management, improve the industrialization of agriculture, and enhance the ability to resist market risks. In accordance with the requirements of breeding, integration, and integration of workers and peasants, vigorously developing agricultural industrialization enterprises based on agricultural products processing enterprises and agricultural industrial cooperative economic organizations and industrial bases is the only way to market and modernize agricultural products. Effective measures for agricultural market risks [12]. The development of agricultural professional cooperative economic organizations and the formation of specialized agricultural product bases can effectively gather scattered sporadic farmers and agriculture under the current system, thus setting up millions of small-scale agricultural business households and international and domestic markets. Linked bridges and networks can also effectively address possible market risks [13].

4. Strengthen risk management, strengthen the construction of agricultural technology extension system, and amplify the positive effects of scientific and technological progress. Establish a lean and efficient agricultural technology promotion system to facilitate the construction of a direct communication bridge between scientific research units and farmers and agriculture, which can effectively solve the bottleneck factors that induce technical risks. Strengthening the construction of the agricultural extension network can start with the reform of the existing agricultural administrative organs and agricultural research institutes, and build a promotion network by collecting relevant scientific and technical personnel. The promotion of agricultural technology should directly address agricultural production and management, solve the difficulties of agricultural development, and solve the difficulties of increasing farmers' income [14]. The agricultural technology promotion

network should be mainly funded by the government's finances, and free or basically free for farmers and agriculture. Improving the quality of farmers is the fundamental way to prevent and reduce technological risks. Like the training of urban workers, we must attach great importance to the technical training of farmers. Do everything possible to create conditions, make full use of rural education resources, do a good job in peasant technical training in multiple channels and in multiple forms, and comprehensively improve the quality of farmers. Further encourage and support farmers and agricultural professional cooperative economic organizations to develop agricultural industrialization, extend the agricultural industrial chain, obtain greater profits outside agriculture, and do everything possible to increase the average profit rate of agricultural output [15].

Each agricultural risk management tool has its scope of application and its own advantages, and there may be a variety of management tools that can be selected for a specific agricultural risk. Therefore, in the practice of agricultural risk management, agricultural risk subjects should select appropriate risk management tools or tool combinations based on agricultural risk types, risk management objectives and resource conditions.

Conclusion. With the rapid advancement of modern agricultural construction, agricultural risks have demonstrated dynamic development. From the perspective of development, deepening the study of risk sources, categorizing agricultural risks with the loss of near factors as the standard, is more conducive to the selection of appropriate risk management tools based on agricultural risk types and their management objectives. At the same time, in the practice of agricultural risk management, determined by the diversity and relevance of agricultural risks, the choice of agricultural risk management tools can not only be based on the risk loss representation, but should be based on the in-depth analysis and judgment of the source of risk loss. Probabilistic management tools or tool combinations are selected based on the applicability and superiority of various risk management tools. Only in this way can we give full play to the functional advantages of various management tools, obtain better disaster prevention and reduction effects, achieve agricultural risk management objectives, and improve the efficiency of agricultural risk management.

REFERENCES

1. Hu Xiaoping. Re-discussion on the weak nature of agriculture under the conditions of market economy [J]. *Rural Economy*, 2012 (05).
2. Hu Xiaoping. Investigation and thinking on operating rural insurance [J]. *China Rural Economy*, 2006 (11).
3. Hu Xiaoping. French Union Insurance Group Chengdu Branch Agricultural Insurance, business characteristics and enlightenment [J]. *Rural Economy*, 2013 (12).
4. Gao Wei. Actively develop the overall thinking of agricultural insurance in China [J]. 2012 (7).
5. Yu Guozhu. Building a new countryside needs to accelerate the construction of agricultural insurance [J]. *Economics and Management Research*, 2016 (5).

6. Yu Guozhu. Achievements, contradictions and outlets of China's agricultural insurance experiment [J]. Financial Research, 2013 (5).
7. Chang Liang. Promote China's agricultural insurance by using the WTO «green box» policy [J]. Chinese and Foreign Food Research, 2005 (2).
8. Sun Rong, Huang Yingjun. The development of China's agricultural insurance: review, status quo and prospects [J]. Ecological Economy, 2013 (2)
9. Chen Bojun. The Development Opportunities of China's Villages and Towns under the Trend of «Anti-Urbanization» – Also on the Sustainable Development of Urbanization[J].Social Sciences Research,2017(3): 53-57.
- 10.Wang Xifan, Yang Xuewu. On the Enterpriseization of Chinese Farmers [J]. China Rural Economy, 2014 (5): 31-34.
- 11.Feng Jikang. Five Support Systems for Building Modern Agriculture [N]. Farmers Daily (Third Edition), 2017. – 11.
- 12.Jian Xinhua, Xu Hui. Advantages, Disadvantages and Leaping Development of Late Development [J]. Economist, 2012(6): 30- 36.
- 13.Chen Liuqin. Industrial Clusters and Industrial Competitiveness [J]. Nanjing Social Sciences, 2015 (5): 15-23.
- 14.Wu Qintang. New problems in the development of China's industrial clusters [J]. Macroeconomic Research, 2015 (1): 22-24.
- 15.Bi Shijie. Development Economics [M]. Higher Education Press, 2009: 50-168.

М.Ж. Дармбаева¹, PhD докторы, доцент міндетін атқарушы
И. Чжан², магистрант
^{1, 2} әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
 Алматы қ., Қазақстан

Агроөнеркәсіп ұйымдарының экономикалық тәуекелдерін жоспарлау

Түйіндеме. Ауылшаруашылығы кәсіпкерлігі – ауылшаруашылығымен айналысатын бір немесе бірнеше бизнес субъектілерінің бірігіп белгілі бір экономикалық мақсаттар мен міндеттерге жетуде бірлесіп басқаруды білдіреді. Ауылшаруашылығы тәуекелдерін зерттей келе, агроөнеркәсіп ұйымдары ауылшаруашылық тәуекелдерін нарықтық экономика жағдайында анықтап, оларды басқаруда қолданылатын құралдарды ауылшаруашылығын басқаруға лайықтап келтіру қажеттігі анықталды. Бұл зерттеу тақырыбының өзекті әрі жан жақты зерттеуді қажет ететіндігін көрсетеді. Іс жүзінде ауылшаруашылық тәуекелдерін тәуекел-дер туралы жалпы түсінік негізінде басқару тиімсіз болып табылады. Сол себепті тәуекелдерді басқаруда «себеп» пен «салдар» комбинациясы негізінде тәуекелдерді басқару құралдары таңдалуы қажет.

Агроөнеркәсіп ұйымдарының қызметін жоспарлағанда тек материалды-техникалық және ұйымдастырушылық мүмкіндіктерді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік жүйенің, саяси факторлар мен кәсіби қатынастарды басқару әдістеріне мән берген жөн. Экономикалық қоғамның

муымен агроөнеркәсіп ұйымдарының тәуекелдерін тиімді жоспарлау қазіргі таңда өте маңызды мәселе болып табылады.

Түйінді сөздер: ауылшаруашылық кәсіпорындары, тәуекелдерді жоспарлау, тәуекелдерді бағалау, резервтік қор, тәуекелдерді басқару.

М.Ж. Дарибаева¹, доктор PhD, и.о. доцента

И. Чжан², магистрант

^{1,2} Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
Казахстан, Алматы

Планирование экономических рисков агропромышленных организаций

Аннотация. Под сельскохозяйственным предпринимательством понимается единица или группа бизнес субъектов, занимающихся сельскохозяйственным производством и деятельностью по управлению и достижению определенных экономических целей и задач. Объединяя различные явления сельскохозяйственного риска на практике, агропромышленные организации анализируют взаимодействие сельскохозяйственных рисков в условиях рыночной экономики, и анализирует применимость инструментов управления сельскохозяйственным риском и их взаимозависимость. Это определяется разнообразием и актуальностью сельскохозяйственных рисков. В практике управления рисками в сельском хозяйстве инструменты управления не могут быть выбраны только на основе общих представлений о рисках. Вместо этого должна быть выбрана комбинация «причин» или «следствий», которые вызывают определенные потери, а также необходимо выбрать соответствующие методы и инструменты управления рисками.

В процессе разработки планирования агропромышленных организаций важно исследовать не только материально-технические условия и организационные возможности, но также исследовать влияние таких факторов, как социальная система, политические факторы, производственные отношения и методы управления. С развитием экономического общества организации сельскохозяйственных предприятий подвержены влиянию факторов экономического риска. Все чаще, как планирование экономических рисков сельскохозяйственных предприятий организаций находится в центре внимания развития агробизнеса.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, планирование рисков, оценка рисков, резервный фонд, управление рисками.

А.Б. Әбдрахман¹, 1-курс магистранты
ғылыми жетекші **К. Тышхан**,
философия ғылымдарының докторы, доцент міндетін атқарушы
^{1,2} Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық Ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ҚАЗАҚ ДҮНИЕТАНЫМЫ

Түйіндеме. Мақалада қазақ дүниетанымында, қазақ ғұламаларының шығармаларында кең көрініс тапқан қасиеттілік ұғымы мен керемет түсінігі талқыланатын болады. Сонымен қатар, көптеген аңыздар мен шығармалардағы нақты оқиғаларға негізделіп жазылған үзінділер де мысалға алынып, мақаланың өн бойында көрініс табады. Керемет түсінігі мен қасиеттілік ұғымына баса назар аударылғандықтан, ұлы ғұламаларымыздың шығармаларынан да осы екі түсінікке жауап ретінде кейбір түйіндер алынғандықтан, керемет түсінігі, қасиетті кітаптар, діни жоралғылар, аян.

Көпшілігімізді қызықтыратын дүниелер, тылсым құбылыстар, белгілі бір уақытта өтіп кеткен құбылыстың қайта қайталануы секілді жайттар адам басынан өткенімен, адам баласы күнделікті өмірінде осы құбылыстармен кездесе де жауабын білмейді, қанша қызықтырғанымен бұл тылсым дүниелер туралы ойлауға, оның жауабын табуға ақылмен, адам санасымен шектеу қойылған сияқты. Дегенмен көпшілігіміз жауабын таба алмай жүрген құбылыстар бұрынғы уақытта, ерте замандарда ақ қалыптасып, сол кезде де адамдар осы құбылыстармен бетпе-бет келген.

Қазақ қоғамында да ақын-жазушыларымыз осы құбылыстарды өз шығармаларына арқау еткен, риторикалық сұрақ ретінде жазылса да, ол адам сенерлік құбылыс екендігін анықтап, оған тоқталған. Ерте замандардағы оқиғаларға назар аударатын болсақ, бұл құбылыстармен бетпе-бет келгендердің алғашқылары ретінде Қорқыт бабамызды алып қараймыз. Оның дүниеге келуінің өзі бір ғажайып, анасының құрсағында үш жыл бойы болған, дүниеге келетін күні дүлей болғаны да Қорқыт бабамыз туралы аңыздарда бой көрсетеді. Мына бір аңыз желісіне назар аударатын болсақ, оның мәңгілік өмірді іздеуіне себеп болған оқиға түбегейлі баяндалады. Қорқыт Ата жөніндегі аңыздарда түркі халықтарының өмір мен өлім мәселесі туралы көзқарастары көрініс тапқан. Аңыз бойынша, Қорқыт Ата ұйықтап кетіп, «егер өлімді есіңе алмасаң, мәңгі өмір сүресің» деген аян естиді. Біраз уақыт өткен соң бір баспақты қуып жүріп, жете алмағасын, «Өлсем де, жетемін!» дейді. Соны айтуы мұң екен, Әзірейіл келіп, «Сен өлімді еске алдың, енді өлесің!» дейді. Аңызда Қорқыт Ата өзінің жүйрік желмаясына мініп, халқы бақытты өмір сүретін жерұйықты іздеуші, ғұмыр бойы өлімге қарсы күресуші жан ретінде суреттеледі. Ел-жұртты өзінің жырымен де, күйімен де аузына қаратқан, ғұмырының соңында бірлігі ыдырай бастаған жұртының алауыздығына күйінген Қорқыт Ата мәңгілік өмір сырын іздеп дүниенің төрт бұрышын кезіп кетеді.

Бірақ қайда барса да, алдынан көр қазып жатқан адамдарды жолықтырады. «Кімнің көрі?» деген сауалына «Қорқыттың көрі» деген жауап естиді. «Қайда барсаң да Қорқыттың көрі» деген сөз осыдан қалған. Ақыр аяғында жер кіндігін тапсаң, тірі қаласың деген аян естіп, туған жері – Сыр өңіріне оралады. Содан мәңгі өмір тек өнерде деген ойға келіп, қобыз аспабын ойлап шығарады [1].

Бұл Қорқыт бабамыз туралы аңыздың бір нұсқасы, екінші бір оқиға желісі былай баяндалады. Тағы бір аңыз бойынша, өзен ортасына кілем жайып, үстінде отырып қобыз тартқанда, күй күшімен суға батпайды екен. Қорқыт Ата қобыз тартқан жылдары өлім болмаған, тек бақытты тіршілік болған дейді. Бірақ Қорқыт Ата шаршап, ұйықтап кеткен сәтінде судан кішкентай қайрақ жылан шығып, оны шағып өлтіріпті дейді. Аңызда ажал ашық келмей, жылан кейпінде келеді. Бұдан халықтың өлімге деген көзқарасын, «ажал айтып келмейді» деген философиялық тұжырымның негізін көреміз. Қорқыт Ата туралы аңыздарда кездесетін үлкен философиялық мәселе – уақыт пен кеңістік мәселесі. Оның түсіне енген құбылыс та, аузынан шыққан сөз де ақыр соңында өзіне әсер етті. Аңыз екі түрлі нұсқада болса да, екеуінде де айтылатын мәселе мәңгілік өмір, оны іздеу жолында оның түсіне енген құбылыс, қайта-қайта қайталанып отырған аяндар. Осы мәселелер сол уақытта да көтерілді, қасиетті адамдардың басына түсті. Яғни осы бір ғана мысалдан кейін алдымен ойға оралатын мәселе расымен де белгілі бір құбылыс адамға өз әсерін тигізеді ме, ол қалай әсер етеді, келетін, шығатын орны қай жер, неге бір адамдарға ерекше болып келеді. Қасиетті деген сөздің түп-төркінінде осы оқиғалар жататын сияқты, яғни бастауы осы жағдайлармен негізделеді. Америка алғашқы болып осы құбылыстар туралы фильмдерді жарыққа шығарған мемлекет. Көп адамдар бастапқыда бұл құбылысты қабылдамағанымен, кейінірек бұл жағдайлар өздерінің бастарынан өткен оқиғаларға ұқсас екендігін айтқан. Фильмдер расымен де шынайы оқиғаларға негізделіп жасалды. Кейінірек ғалымдар да осы тақырыптар төңірегінде зерттеу жүргізуді бастады. Зерттеуге негіз ретінде бір отбасын немесе жеке адамды алып қарастырды. Негіз ретінде алған адамдардың басынан көптеген жағдайлар өтеді, оларға бір күш әсер етеді, белгісіз тілдерде сөйлей бастайды. Зерттеу жасау барысында ғылыми тұжырымдамалар мен ғалымдардың барлығы жұмылдырылғанымен жұмыс нәтижелі аяқталмады. Кейінірек жұмысқа ғалымдармен қатар, дін саласындағы мамандар жұмылдырылды. Қасиетті кітаптардағы сөздер оқылып, діни жоралғылар орындалғаннан кейін ғана, адам тынышталып бұрынғы қалыпты өміріне қайта оралған. Бұлжерде де мысалға алып отырған мәселе қасиеттілік төңірегінде болып отыр.

Шерхан Мұртазаның шығармашылығына назар аударсақ, қасиеттілік туралы «Жүз жылдық жара» еңбегінде қалам тартады. Байшынар деген қасиетті ағашты шығармасына арқау етеді. Ағаш туралы ел аузында тарап, айтылып келе жатқан сөз оның қасиеттілігі, басқа ағаштардан ерекшелігі болады. Шығармада 1943 жылдың ақпан аяғындағы сұрапыл күндерде, отын таппай қиналған бір отбасының ер азаматының қасиетті ағашқа тиісуі, оның бұталарын шабуы туралы айтылады. «Халық айтса, қалт айтпайды», – деген мақал тура айтылса керек, «Әй, аруақ-құдайдан қорықсаңдаршы», – деген сөздерге тоқтамай ақыр соңында ағашқа үлкен залал

келтіреді. Ағаштың қасиеттілігі сонша белінен кесілген ағаш өзін отап, жалмап бара жатқан адамға да үлкен зарбадын тигізеді. Ағашты кескен Жуанқұл есімді азамат мүгедек болып қалады, сол оқиғадан соң түсіне ағаш жиі енетінді шығарған, қашан курап, өздігінен жоғалып кетпейінше, сен де мен секілді қиналатын боласың деп түсіне енген. Ағаштан түнде түрлі ыңырсыған дыбыстардың шығуы да ғажап құбылыс. «Жуанқұл айтқан көрінеді: – Бәрі де өзімнен болды. Ешкімге налам жоқ. Тек тілегім – менің төсегімді Байшынар көрінетін терезенің тұсына салып беріңдер, – депті дейді. Сол терезеден далаға көз салып, Байшынарды көреді. Одан әрі көк аспан көрінеді. Жуанқұл күні-түні Байшынарға: – Кеш, кеше гөр! – деп жалынады. Жайрағыр, жайтүсіп, жайрасаңшы! Сен жайрасаң, менің де демім таусылып, жаным жай табар еді, – деп зарлайды дейді. Бірақ екеуі де ұзақ жасап келеді. Алдарында әлі қанша жарық сәуле бар, ешкім болжай алмайды» – шығарманың соңы осылай аяқталған [2].

Қорыта айтқанда, расымен де көпшілігімізді аң-таң қылатын құбылыстар адам өмірінде жиі кездеседі. Пайғамбарларымыздың өмірінде де ғажайып құбылыстар орын алған. Аян келу арқылы, оларға ғана тән мұғжизалардың өзі ерекше құбылыстар. Адам санасына осындай оқиғаларды танып-білуге белгілі бір шектеу қойылған секілді. Біз Алла тағаланы өзінің білінгені қадар ғана білеміз, болмаса түгел білмекке мүмкін емес. Заты түгіл, хикметіне ешбір хакім ақыл ерістіре алмады. Алла тағала – өлшеусіз, біздің ақылымыз – өлшеулі. Өлшеулімен өлшеусізді білуге болмайды [3].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2005, ISBN 9965-26-095-8.
2. <http://alashainasy.kz/proza/sherhan-murtaza-juz-jyildyk-jara-94629/> .
3. Құнанбаев А. Шығармаларының екі томдық жинақ жинағы. I т. – Алматы: Қазақ ССР-нің «Ғылым» баспасы, – 303 б.

Ә.М. Егізбаева
Жамбыл облысы, Байзақ ауданы,
Кеңес ауылы, № 3 орта мектебінің
Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

ҚАЗАҚ ТІЛІ – ҰЛТЫМЫЗДЫҢ ЖАНЫ

Тіл – жұрттың жаны. Өз тілін өзі білмеген ел болмайды. Тілінен айрылған жұрт – жойылған жұрт. Мектеп пен баспаның иілі дұрыс болса, елдің тілін көркейтіп, байытып, гүлдендіреді, мектеп пен баспада қолдандан қалған тіл – шатасқан тіл. Ол ел – сорлы ел, мұндай елдің тілі бұзылмай қалмайды. Ана тілін білмей тұрып, бөтенше жақсы сөйлесең, ол – күйініш. Ана тілін жақсы біліп тұрып, бөтенше жақсы сөйлеу, бұл – сүйініш. Өз тілін білмей тұрып, жат тілге еліктей беру – зор қате деп Халел Мұхамедұлы айтқандай қазақ тілінің болашағы ұлт болашағы екенін еш уақытта жадымыздан шығармауымыз керек. Себебі ұлтымыздың жаны, онсыз ұлттың жойылып кету қаупі бар.

Тіл – тұтас ұлтты, халықты танытатын ең маңызды құндылық. Тіл осы тұрғыда ұлттық құндылық болса, ұлттың жойылуы осы құндылықтардың бірінің жойылуы арқылы орын алатын құбылыс болып саналады. Қазақ тілі – қазақ халқыны ұлт ретінде сипаттайтын негізгі өлшем. Қазіргі таңдағы зерттеулерде өлі тілдер деген категория кездеседі. Сол аталған тілдерді алып қарасақ, тілмен бірге сол аталған ұлттар да әлдеқашан тарих сахнасынан жойылып кеткен. Яғни, тіл болмаса ұлт та болмайды. Тілдің жойылар алдындағы соңғы кезеңін жасы жеткен адамдар ғана сақтайды, кейін солардың езімен бірге тіл өледі. Мектеп жасына дейінгі балаларда өз тілінде оқымағаннан кейін ана тілін жоғалтады.

20 ғасырдың 2-жартысында негізгі тілдегі бұқаралық ақпарат құралдарының кен тарауы аз халықтар тілінің жойылуын тездетті. Тіл осындай факторлардың нәтижесінде өз болмысын түбегейлі жоғалтады. Ал, ұлттық құндылығымызды жоғалтпау үшін алдымен «ана тілі» деген ұғымды тілді сақтап қалатын ересек ұрпақтан бөлек жас, өскелең ұрпақтың бойына сіңіру керек. Ана тілінің ананың сүтімен бойына даритын ерекше қасиеті бар, анасы қай тілде сөйлейтін болса, баласы әлбетте сол тілді өзінің ана тілі ретінде қабылдайды. Осылай ол ұрпақтан-ұрпаққа жалғаса береді. Бұл – ұлттың жалпы дерті. Себебі қазақ халқы тұтас халық, оның аздаған бөлігі осындай жағдайда қалыптасатын болса, онда бірте-бірте ол тұтас халыққа өз әсерін тигізеді.

Авторлар туралы мәлімет

Liu Wei – докторант DBA, Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Алиева Б.М. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Альтаев Н.Б. – докторант, Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Асылбеков А.П. – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Әбдрахман А.Б. – магистрант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық Ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Бердімұрат Н. – PhD докторы, доцент, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Бертембаева Р.К. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы» кафедрасының доценті, Экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Дарибаева М.Ж. – PhD докторы, доцент міндетін атқарушы, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Егізбаева Ә.М. – Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Кеңес ауылы, № 3 орта мектебінің Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Қазақстан

Жантаева А.А. – PhD докторы, доцент, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Каирбаев Д.Р. – магистрант, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Калиева Д. – магистрант, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Камалова Д.Б. – магистрант, С. Сейфуллин атындағы Қазақ Арготехникалық Университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Куанова Л.А. – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қожахметов А.Ж. – магистрант, «Тұран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Мукашева А.С. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Оразбекқызы Г. – магистрант, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Саткеева А.С. – магистрант, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Тлеужанова Д.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, С. Сейфуллин атындағы Қазақ Арготехникалық Университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Тулепбергенова А.М. – магистрант, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Туран А.Б. – магистрант, «Нархоз» университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Тышхан К. – философия ғылымдарының докторы, доцент міндетін атқарушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық Ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Чжан И. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сведения об авторах

Liu Wei – докторант DBA, Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан

Алиева Б.М. – кандидат экономических наук, доцент, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Альтаев Н.Б. – докторант, Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан

Асылбеков А.П. – кандидат экономических наук, старший преподаватель, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Әбдрахман А.Б. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Бердимурат Н. – доктор PhD, доцент, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Берстембаева Р.К. – кандидат экономических наук, доцент кафедры «Финансы», Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г. Нур-Султан, Казахстан

Дарибаев М.Ж. – доктор PhD, и.о. доцента, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Егізбаева Ә.М. – Учительница казахского языка и литературы средней школы № 3 Байзаковского района Жамбылской области, Казахстан

Жантаева А.А. – доктор PhD, доцент, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Каирбаев Д.Р. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Калиева Д. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Камалова Д.Б. – магистрант, Казахский Агротехнический Университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан

Куанова Л.А. – докторант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Қожахметов А.Ж. – магистрант, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Мукашева А.С. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Оразбеккызы Г. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Саткеева А.С. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Тлеужанова Д.А. – кандидат экономических наук, ассцированный профессор, Казахский Агротехнический Университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан

Тулепбергенова А.М. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Туран А.Б. – магистрант, АО «Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Тышхан К. – докторы философических наук, и.о. доцента, Казахский Национальный Университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Чжан И. – магистрант, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Информация о членах редакционной коллегии

Узан Искаков (Казахстан) – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор

Асан Сатмурзаев (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Жанар Аубакирова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Валентина Бондаренко (Россия) – кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник Института экономики РАН, академик РАЕН и МАЕБ, директор Международного фонда Н.Д. Кондратьева

Петя Колева (Франция) – доктор PhD

Айгуль Садвакасова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор, президент Высшей школы бизнеса «ЕврАзия»

Ерканат Темирханов (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Жангельды Шимшиков (Казахстан) – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РГКП «Институт Экономики» КН МОН РК

Раушан Азбергенова (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент

Салима Барышева (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторов.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подрисуночными надписями, аннотации, не должен превышать 15 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (150-200 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках

Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;

- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 150-200 слов;

- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);

- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованных источников;

- список использованных источников (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.